

Lászlóffy Aladár, Sulyok Vince versei

„Serény Múmia” – fiatal erdélyi írók

Poszler György Madách-esszéje

Blazovich László és Kristó Gyula
millecentenáriumi beszélgetése;

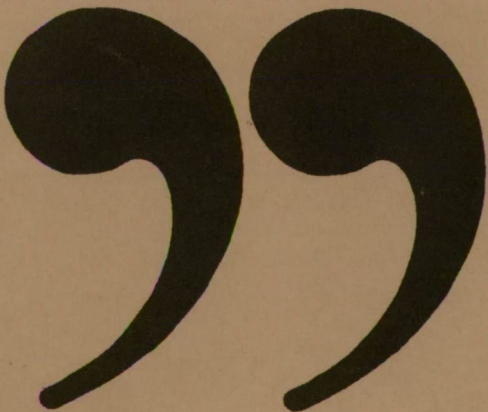
Makk Ferenc tanulmánya

Diákmelléklet: Hász-Fehér Katalin

Arany János balladáiról

10

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(tördelőszerkesztő)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

HÁSZ RÓBERT
(olvasószerkesztő)

VÖRÖS LÁSZLÓ
(a szerkesztőség elnöke)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, a József Attila Alapítvány,
a Soros Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Felelős kiadó: Kovács Miklósné, a kuratórium titkára.

Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.

A lapot nyomja: Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged.

Felelős vezető: Varga Ferenc.

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 312-670. Terjeszti a HÍRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 60 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 180, fél évre 360, egész évre 720 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

L. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

1996. OKTÓBER

LÁSZLÓFFY ALADÁR: Opus-hármas (1. A keret; 2. A szenvedés; 3. Opera omnia)	3
SULYOK VINCE: Szarvas az erdőn; Könyörgés; Gulliver- ként lekötözött hazánk; Post festum; Hiábalóság ha- lottai	5
KÁNTOR LAJOS: Kalandom az Unióval	10
SIGMOND ISTVÁN: A vértanúk huszonegyre is ráhú- znak egy lapot	15
KAUTZKY NORBERT: Halálhír	19

„Serény Múmia” – fiatal erdélyi írók

LAKATOS MIHÁLY: „Csináljátok úgy, ahogy akarjá- tok.” És mi csináltuk.	21
ORBÁN JÁNOS DÉNES: Judit (Bahamut lánya; A város, ahol élhet a test; Ó, én hatalmas Asszonyom!)	23
LÁSZLÓ NOÉMI: Látélet; Ma elcsodálkozol; Negatív; Virrasztó	28
FEKETE VINCE: Centrifuga; Faló; Vonaton a Szellem; A ladik és a Szellem	31
SÁNTHA ATTILA: Gajdó Máris borzalmas élete, melyet csak székelül lehet elbeszélni; Gajdó Máris levele Tankó Pistához	33
LAKATOS MIHÁLY: A búcsú	40
LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Olvad a fenséges; A döntés nehézsége; Túlélési manőver	47
DEMÉNY PÉTER: Szerelmes dal; Lovaglás; Song	49
BENŐ ATTILA: (Hálók)	51
KIRÁLY FARKAS: hobo XVI; látogatók – József Attila (Altató)	53
GYÖRGY ATTILA: Város, templomokkal és szilvapálin- kával	54

TANULMÁNY

- POSZLER GYÖRGY: „Emberiség-poéma” és Drámai Köl-
temény (Madách helye a Világirodalomban) 57

ÖRÖKSÉG

- Mi is egy vagyunk a Kárpát-medence népei közül... (BLAZO-
VICH LÁSZLÓ és KRISTÓ GYULA millecenáriumi be-
szélgetése) 65
- MAKK FERENC: „És erővel elfoglalta egész Pannóniát”
(A honfoglalás korának írott forrásai) 75

KRITIKA

- KELEMEN ZOLTÁN: Jelentés az Előretolt Helyőrségről 81
- SÁNTHA ATTILA: A posztmagyar útja a metafizika felé
vezet(ne) 84
- MILBACHER RÓBERT: Mintha Garafilafi (Avagy ho-
gyan próbáljuk meg lelopni a kolbászkarikákat Jacques
Derrida szendvicséről) 88

MŰVÉSZET

- JÓZSA T. ISTVÁN: Vonalak, foltok ritmusa (Valovits
László képeiről) 95

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

- VALOVITS LÁSZLÓ képei a 9., 14., 22., 30., 39., 48., 52., 64.,
74., 80. és a 96. oldalon

DIÁK-MELLÉKLET

- HÁSZ-FEHÉR KATALIN: A szemlélődő elbeszélői szerepkör
Arany balladáiban

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Opus-hármas

1. A keret

*A kép, az átkozott kivágás,
az elnéző emlékezet,
a csaló ablak, mely csak mázsás
szorongások felé vezet,*

*ahol ha rád zuhan az éter,
végez veled, mint altató,
mert minden négyzetcentiméter
egyszerre fiktív és való,*

*ahol a lélek, mint a térkép
lenyúzva kiterítettik
s mint meztelen ideg, mint vérkép –
esők mossák, voltak verik...*

*Feszítsd a bőrünk képkeretre,
míg át nem süt rajtunk a fény
és minden sejtje szétveretve,
átszüremlik a költemény.*

2. A szenvedés

*Üvegtéglából katedrális:
időnek öltöző terek.
Saját téglád, nyúlj érte máris –
amennyit megtart egy keret.*

*Hogy mit kezdjünk a látomással
mely Bábel kínja óta tart,
s korántsem csak a nyelvek által
fokozza fel a zürzavart?*

*Az ébrenlét se bánik jobban:
szegény szavunk szívünkbe vés,
és jobb híján szavunkba dobban
szívünk után a feledés.*

*Üvegtéglánként adagolnak
időnek számító teret;
e neszesemmiért hajolnak
mindhalálig a mesterek.*

3. Opera omnia

*Eszmélet, melyet elveszítünk,
mint árvaék szeretett anyát.
Eszmélet – hányszor megfeszítünk
érted hét mennyet, hét hazát.*

*A tudós tükörlabirintust,
a festő körképet keres,
Nagy Sándor: átlépni az Indust...
Szimbólumod az Everest.*

*S akkor gesztusba, gondolatba,
magunkba roskadón ülünk,
mint Rodin-rádió – leadva
a műsorunk – kimerülünk.*

*A csend, mi eljön nem véletlen –
s nem nagyon kívánt diadal.
Ezt is szabad már: eszméletlen,
mert virraszt helyettünk a dal.*

SULYOK VINCE

Szarvas az erdőn

Az 1956 őszen hazájukból elmenekülni
kényszerültek emlékének

*Éjszaka bokrai verik a testem tépik agancsom
köszörült kécek kőéle a szikla fölsebzí a térdem
rohanó karcsú patáim alól szügyemig ver a hó föl
oldalaim hátam magasáig csillagpor a szőröm
szúrós hósziklák közt úszom fujtat a mellem
ellenséges fák gyilkos táj állnak utamba
szemeimben a kín szemeimből a könny foly számból a vérhab
jaj mért bántotok így kiket ifjan égve szerettem
menekülésemben - -*

*Remegve megállok a sziklás szirten gőzöl a testem
senki mögöttem rég már magam elől futok egyre
hova lettek a drága társak holtak kiabáltak a puskák
piros vérüket látom folyton a halált szemeikben
szelíden hulltak a hóra az őzek haraggal a vének
büszke agancsát égnek emelve megannyi fizarvas - -*

*Lámpáival lent messze a völgy csak a szél zajog itt fent
soha már a barátok nem csörtetnek utánam az erdőn
soha boldog nem lehetek többé már a magány meg a bánat
gyül csak bennem s farkasokat hallok csak a tájon
jéggé válik a víz a számban amikor innék
hóvá dérré és zúzmarává a fű ha ennék
szerelem holdas tisztásai s a szép karcsú őzek
s tavaszi erdők nyári erdők jaj hova lettek
befagyott patakok jege alól tágra kerekített
kocsányszemekkel halak merednek rám ijesztőn
s a fák is mint kifolyt iszonyatos halott szemet
adják ágról ágra egymás feje fölött tovább
a téli holdat - -*

Oslo, 1958.

Könyörgés

*A Semmi örvénye előtt
a megsemmisülés felém gomolygó
ködei közepette
mikor az élet partjai
megbillennek s alámerülnek
s az Idő mint síkos gerenda
kicsúszik görcsös ujjaim közül –
a búcsúzás pillanatában
amikor elváltozom a halálnak:
legyen egy kéz jelen
szorítson és simítson
úgy segítsen
kísérjen át az elmúlásba*

*legyen egy kéz jelen
adassék ennyi irgalom nekem!*

Gulliverként lekötözött hazánk

Dobos Lászlónak szeretettel

*Szédülés fog el, valahányszor
arra riadok, arra gondolok:
mi vészett el, mit raboltak el tőled,
tőlem, mitőlünk
– s micsoda hazugsággal, csalárdsággal! –
a falkában rántkört hiénanépek,
s hogy mért folyik, mért folyhat
egyre tovább, ma is még,
a fosztogatás, az elhazudás...*

*Szív, agy és akarat
hiába fogna össze ellenük?
Gulliverként lekötözött hazánk
talpra állni sosem bír?*

*Mert hisz fel nem áll
 (szívszorogva nézzük!)
 a földre taposott mióta már!
 Rontás szakadt ránk? Átok? Százados?*

*Nújtsd a kezed
 s nyúlj te is más kezek után!
 Álljunk egymás vállát karolva!
 Együtt könnyebben elviselhető
 a kín, a fantomfájdalom...
 Álljuk hát körül együtt
 ami a Múltból megmaradt
 s tanuljuk meg egyet akarni,
 s akarásunk holnapra se lohadjon,
 de tudjunk (ha mást tenni nem tudunk)
 konokan várni, várni,
 Fortuna felénk fordultát kívárni!*
 Oslo, 1995.

Post festum

*Jöttem hosszú útról
 hogy együtt ünnepeljek itt azokkal,
 akik titeket
 még mindig ünnepelnek,
 akik még mindig emlékeznek rátok –
 de néhány napot késtem:
 az ünnepségeknek már vége.
 Emlékműveteken november
 szele rázza a kegyelet
 megfonnyadt virágszállait
 s az összedrótózott koszorúkat.
 A tömeg pedig hazament
 (ha ugyan tömeg
 gyűlt volt össze itt még
 ezen a sokadik évfordulón is,
 hősi napjaitoktól
 ennyire távol az időben).*

*E délelőttön egyedül
hajtok hát fejet itt,
elárvult emlékművetek előtt –
s már megyek is, örök bujdosó,
vissza messzi norvég világom
havakkal-faggyal télbe forduló
idegen hegyei közé.*

Budapest, 1994. őszén.

Hiábavalóság halottai

*Összetört ifjú arcok rózsaszírmái,
szétzúzott virágéletek:*

*fiatal mosolyotokból mi lett?
reménykedésekből mi lett?
hősiességekből mi lett?*

*Meghasadt kristályú szivek,
szétroncsolt tiszavirág-életek:*

*lúgként maró kínatokból mi lett?
sikolyaitokból mi lett?
könnyetekből, véretekéből mi lett?*

Hiábavaló volt halálotok...

*Ellenetek szavaznak a túlélők,
kik habzsolva és tülekedve,
harácsolva s bőfögva élnek!*

*Elfolyt szemetek nedves fénye,
lehervadt nyelvetekről a szó,
torzult grimasszá fagyott nevetétek,
testetek piros palotája
porrá omolt, kifakult csonthalomma,
s elúszik emléketek is
tetőtlen évek csilló magasában,
mert könnyörtelen étvágyával
fölfal, fölemészt titeket
mindenestül a burjánozva növeő élet...*

*Csak ifjú orcátok szomorúsága
nem fogyatkozik: mindörökké
ott ragyog a hold fényének fehér havában,
s ott csapong sóhajotok is az őszi szélben,
susog alatt a fák közt s fölszáll,
zúg gyermekhangok kórusaként tisztán, távol
a jégmagányú, csillagszikerás mindenségben.*

KÁNTOR LAJOS

Kalandom az Unióval

A millicentenárium évében talán megbocsátható, ha az irodalmár a történelem – saját történelme – kérdéseibe megpróbál beleszólni. (Bevallom, hogy zsenje ifjúságomban magam is történésznek készültem.) Amint a későbbiekben is utalás történik erre, akkor kezdtem „foglalkozni” a 12 ponttal, vagyis azzal, hogy „Mit kíván a magyar nemzet?”, amikor ez nem volt divat nálunk, Erdélyben. Különbéféle könyvekből, alkalmi kiadványokból inspirálódva (régiekből, persze), házi kiállítást rendeztem 1848–49 „dokumentumaiból”. (Ennek, ha jól számítom, negyvennyolc éve már.) Kéznel levő forrásaim közé tartozott (nagyanyám könyvtárából) Gracza György elbeszélő-könyve „a serdültebb ifjúságnak”, az első fejezetben, a *Nemzeti dal*t megelőzve, a híres március 15-i proklamáció, természetesen a 12. ponttal együtt: „Kívánjuk az uniót Erdéllyel.”

Eltelt negyvenhét esztendő (1995. március 14–15-ig), összeolvastam közben néhány újabb könyvet, a gyerekkori témámhoz azonban nem tértem vissza. Úgy adódott, hogy sosem támadt föl bennem a kétely, hogy Graczának – ebben az idézetben – nincs igaza: hogy 1848 és 1849 milyen tragédiákat eredményezett, hogy ez a magyar és világtörténelmi esemény nyilvánvalóan másképp él a többi Kárpát-medencei nép tudatában, mint a miénkben (és persze eleve másképpen, mint a Graczaében), azt közel öt évtized számomra részletesen bizonyította.

És akkor kezdődött, a Pilvaxban, 1995 tavaszán, új kalandom az Unióval. Erről szól az itt következő legújabb kori esemény-kronika. Amely már-már azal végződött, hogy a *Népszabadság* 1996. március 15-i számába kerül ez a szubjektív-objektív beszámoló. Az anyagtorlódás (hiszek a szerkesztőnek) megakadályozta a nyilvánosságához jutását. Most egy számomra hiteles folyóirathoz, a *Tiszatáj*hoz fordulok. Mert úgy gondolom, hogy 1966-ban ezt (a kalandot és esetleges tanulságait) is el kell mondani. (Függetlenül a térségbeli politikai játékoktól, az ismétlődően újratamadó illúzióktól.)

Pilvax és redakció

A magam számára is váratlanul, egy oknyomozás közepébe csöppentem. Az elején meg voltam győződve róla, hogy vitathatatlanul közügyről van szó: aztán szinte meggyőztek a vélt közügy átutalhatóságáról a magánszférába. Több mint két heti keresés, irodalmárok, történészek szóbeli faggatása s az írásos bizonyítékok kutatása után ismét általánosabb érvényű igazság kimondása felé látszik fordulni az ügy – aminek természetesen megvannak a személyes vonatkozásai.

Az elsődleges helyszín (többszörösen is) a Pilvax kávéház. 1995 márciusában – és 147 évvel ezelőtt. A címben feltüntetett redakció viszont egyértelműen a mába vezet – a *Népszabadság* szerkesztőségébe. Tárgy: a *Tizenkét pont*. Illetve, a híres proklamáció első és utolsó pontjával szembenézni akaró (méltatlan) utód, akit sorsa napjaink pilvaxába vezet, egy glosszát szeretne ugyanis megjelentetni a lapban. Az első félórában úgy tűnik, hogy szerző (otthon, Kolozsvárt maga is szerkesztő) és a kéziratról dönteni illetékes rovatvezető között teljes az összhang, s a szöveg a másnapi (március 18-i) lapszámban megjelenik. De fordul a kocka: nyomtatott bizonyítékkal, Landerer és Heckenast nyomdája híres termékének faksimilijével jön egy másik szerkesztő, és diadalmasan eldöntöttnek véli, hogy glosszairó tévedett, rosszul emlékezett a *Tizenkét pont* 12. pontjának 1848. március 15-i szövegezésére – a glossza tehát tárgyaltan. Szerző (nem Irinyi József, aki koronatanú lehetne, hanem csupán e sorok írója) fejcsóválva nézi az elébe rakott könyvet, már-már meghátrál, majd kételkedni kezd, nem adja fel: utóiratot illeszt a glosszához, azzal a szándékkal, hogy a kérdés tudományos részét világítsák meg a történészek, a vita pedig kerüljön a nyilvánosság elé. Már csak azért is, mert a megkérdezettek nagy többsége hasonlóan emlékezik a történelmi fogalmazásra, mint ő. Valami rejtélynek kell tehát itt lennie. A szerkesztő(k) viszont most már hajthatatlan(ok). Tessék újabb (ellen)bizonyítékokat hozni, s akkor tárgyalunk.

Minthogy nemcsak történelmi kérdésről, hanem sajátos lélektani helyzetéről van szó, engedtessek meg nekem az „elhalasztott” glossza ideiktatása (az utóirattal együtt), és utána számolhassak be, keresésem eredményeiről.

Tehát:

A múltat (részben) eltörölni...

Kolozsváriként nem vagyok még hozzáédződve a magyar sajtónapi ünnepekhez, a Pilvax március 15. körüli hangulatához. Az ünnep előestéjén, a sajtószakszervezeti rendezvényen még minden szóra figyelek – természetesen a *Tizenkét pont*ra is. Mind a tizenkettőre, külön-külön. Gyerekkoromtól tartom számon, hogy „Mit kíván a magyar nemzet”. Mindenekelőtt természetesen a sajtó szabadságát, a cenzúra eltörlését. Az előadó lelkiismeretesen sorolja a többi tizenegyet is. Az utolsó pont egyetlen szóból áll: „Unió”.

Hirtelen olyan hiányérzetem támad, mintha a versmondó lenyelné, elharapná a rímet. No, nem az irredenta szólal meg bennem, csak az évtizedek óta őrzött történelmi emlék. Mert én úgy olvastam, máig tudom a márciusi ifjak követeléséből: „Unió Erdéllyel.” Kétkedve szólok a mellettem álló, nálam jóval több ilyen ünnepséget megélt sajtórókáknak: nem hiányzik innen valami, talán én emlékszem rosszul? Ha pedig emlékezetem nem csal, akkor hogyan is állunk 1995-ben az első ponttal, a cenzúra eltörlésével?

Jó publicisztikai téma, biztatnak barátaim, írjam meg.

A másnapi pilvax-találkozó kényszeríti ki tulajdonképpen ezeket a szomorú sorokat. Lehet, túlságosan naiv vagyok, s ezért vélem úgy, hogy a *Korunknak* ítelt Szabad Sajtó Díjhoz járó töltőtollal elsőként ezt a jegyzetet kell aláírnom. Nem fontolgatva, hogy az alapszerződés Magyarország és Románia között ebben a pillanatban milyen fázisban áll – napok vagy évek választanak el tőle. Én ugyanis 1995-ben nem a lehetetlent, az Uniót követelem Erdéllyel, illetve Erdélyt Magyarországgal, hanem a sajtó szabadságát, a cenzúra mentesítést. Annak a jogát, sőt kötelező voltát, hogy úgy idézzék – Budapesten, a Pilvaxban is! – mind a 12 pontot, ahogy 147 éve felhangzott. Ha pedig valamiért „nem lehet”, nem tanácsos, akkor az első pont felolvasásáról is mondjanak le. Ne számítsanak valakik a romló történelmi emlékezetre.

Még az alapszerződésért folytatott (végül is aláírás nélkül zárult) hajsza finisében sem.

Ui. Mutatja a szerkesztő az első példány fakszimiléjét, amelyen csak „Unió” szerepel. Félig (sem vagyok) meggyőzve. Vajon nem egy korábbi (ön)cenzúrárt éltetünk tovább? Mert van (volt) „Unió Erdéllyel” változat! Ha pedig az „Unió” – egy Szatmárnémetiben működő kézruhayár... (Én pedig az irredentizmust továbbra sem kedvelem. De a történelmi öncsonkítást sem.)

És akkor az oknyomozásról

Az igazság feltárásához, megtalálásához úgy gondoltam, elég egy gazdag magánkönyvtár, hazautazás előtti hétvégén hát (amikor már minden közintézmény bezárt) irodalomtörténész barátomhoz fordultam. Természetesen nála is megtaláltuk a *Tizenkét pont* már említett fakszimiléjét (ahol a 12. pontként ennyi áll: „Unio”), az általam keresett változat (Unió Erdéllyel) azonban nem akart előkerülni. Aztán a Krenner Miklós által szerkesztett *48-as Erdélyben* felbukkant. S még azelőtt Tolnai világtörténetében. Igen ám, de honnan vették ők, és lehet-e hitelt adni a feldolgozóknak – a fakszimilével szemben?

Hazaérve, biztos voltam benne, hogy valamelyik idősebb vagy ifjabb kolozsvári történész – közülük nem egy tanulmányt, könyvet írt 1848–49-ről – nyomra tud vezetni: leemel a polcra azt a könyvet, amely választ ad nekem, honnan a kétféle szöveg, kétféle emlékezés. Vagyis: tévedtem-e a glosszában, igaztalan volt-e a feltételezésem. Annyit (szóban) megtudtam, hogy 1848. március 15-én állítólag több nyomtatvány is előkerült a *Tizenkét pontból*, s ezek között van teljes változatú (Unió Erdéllyel). Most azonban már én is kételkedem, csak írásos dokumentumnak hiszek.

Nem sorolom fel valamennyi általam megnézett népszerűsítő és szakkönyvet, amely nem igazít el a kérdésben. Amit belőlük mégis megtanultam, hogy a *Tizenkét pontot* nem lehet egyszerre kipattant, első pillanattól kodifikált alapszövegnek tekinteni (hogy én, s gondolom, velem együtt sokan, hitték, hitük, tudni véltük). Irinyi József szövegezése március 11-i megszületése után vál-

tozásokon ment át. A *Magyarország története 1790–1848* akadémiai kiadvány (Bp., 1980) 1848. március 13-ra ezt írja: „Az Ellenzéki Kör elfogadja a tizenkét pontot.” A következő történelmi korszakot összefoglaló kétkötetes munka (*Magyarország története 1848–1890*. Bp., 1979.) Spira György szövegezésében (főszerkesztő: Kovács Endre) megállapítja: „Március 15-e fejleménye az volt, hogy Petőfi összeült Vasvárral meg a Pilvax-kör két további tagjával, Jókai Mórral és Bulyovszki Gyulával s a tizenkét pont eddigi – petícióhoz illő – keretszövegét felcserélte egy új szerepének megfelelő, kiáltványt formázó szöveggel, anélkül azonban, hogy maguknak a tizenkét pontban foglalt követeléseknek a szövegét is radikalizálni próbálta volna...”

A bökkenő csak az, hogy a Landerer és Heckenast nyomdájában elkészült példány szövege (nyelvileg, nyelvtanilag) heterogén. Nem szükséges túl alapos elemzés ahhoz, hogy kimutassuk: az első fele valóban megszólító, tehát kiáltványszerű, a második rész viszont címszavakban fogalmaz (erre mondhatják, hogy petíció). A mi vitás kérdésünkhöz visszatérve, hogy tulajdonképpen mi hangzott el 1848. március 15-én a Pilvaxban, illetve a forradalom más színhelyein, arra az idézett történettudományi munka ilyenformán nem ad választ.

Már-már feladtam a reményt, hogy képes leszek eligazodni a „nagy nap” e végül is filológiai érdekességű, engem mégsem csupán szakmailag izgató apró vonatkozásában, s érdemleges érvet tudok találni a szerkesztőkkel folytatott vitámban (vagyis: megsértették-e a történelmi emlékezetet s a szabad sajtó elvét szándékosan vagy akaratlanul, akik 1995. március 14-én a Pilvaxban a szerintem csonka változatot olvastatták fel). És akkor a kölcsön kapott *1848–49 a korabeli napilapok tükrében* című Officina-kötetben (Bp., 1943) rábukkantam a *Március 15-e. Forradalom vér nélkül* című cikkekre, az *Életképek* 1848. március 19-i számából. Innen idézem: „Martius 15-kén reggel a fővárosi fiatalság, melly a józanabb pártnak nevezett töredék által ajánlott türelmet és várakozást sérelmei gyógyszeréül nem tartotta elegendőnek, adandó reformlakomája fölött tanácskozni egybegyülekezvén, ez alkalommal Jókai Mór következő proclamációt kiáltott ki ügybarátaihoz: »Testvéreim! A pillanat melyet élünk, komolyabb teendőkre szólít fel bennünket. Európa minden népe halad és boldogul, haladunk, boldogulnunk kell nekünk is. Legyen béke, szabadság, egyetértés! Követeljük jogainkat, mellyeket eddig tőlünk elvontak, s kívánjuk, hogy legyenek azok közösek mindenkivel. Kívánjuk a sajtó szabadságát, censura rögtöni eltörlését: – felelős miniszteriumot Budapesten...” És így jönnek sorra a pontok, el egészen eddig: „A politicai statusfogyok bocsáttassanak szabadon. Unio Erdély és Magyarhon között! Ezen jogokat követelni tartozik a nemzet, s bízni önerejébe s az igaz ügy istenében! Egyenlőség, szabadság, testvériség!”

Az idézet alapjául szolgáló „hír-antológia” szavahihetőségében talán nem kell kételkednünk. A leírás szerint e proklamációt Petőfi szavalata követte, aztán ment a tömeg az egyetemi ifjúsággal egyesülni. „Ekkor a nép szónokai kö-

zül Jókai harmadszor is nyílt piacon felolvasá a proclamációt, s Petőfi elszavalá fentebbi dalát, mellynek végezetével rögtön elhatározott, hogy a nép a proclamáció első pontját, a sajtószabadságot, saját önhatalmával fogva teljesülésbe viendi, mit meg is tett, innét tömegestül Landerer és Heckenast nyomdájára menvén...”

Vagyis ha ez így igaz, nem érv az *elhangzott* szövegre az első *kinyomtatott* változat...

Az oknyomozásban én eddig jutottam. A tanulságok azonban sokkal izgalmasabbak annál, hogy a Pilvaxban március 15-én reggel elhangzott-e az Erdély szó, vagy csak beleértették az Unióba. A kérdés számomra így jelentkezik: van egy „szent” nemzeti alapszövegünk, amelynek máig sincs (vagy csak én nem akadtam nyomára, bár egy bibliográfiai utalásban?) filológiai elemzése. Tudni vélünk valamit – amit igazában nem tudunk (legalábbis pontosan nem).

A másik kérdés az, hogy ki mikor mire érzékeny. És ezt önmagammal szögezem szembe. Túlérzékenységünk – készséggel elismerem – igaztalan állításokhoz vezethet. Bár azt is meg lehetne vizsgálni, hogy alaposnak gondolt könyvek, szaktanulmányok miért hallgatnak bizonyos részletekről; miért kerülnek meg bizonyos idézeteket, választanak ki következetesen másfajtaikat.

Személyesen örvendek annak, hogy a Pilvax – és az éber redakció – 1995 márciusában ezeket a gondolatokat elindította bennem. Örvendek – noha tudom és vallom, hogy ma kérdéseinket másképp kell feltennünk. A múltra hivatkozni kevés, sőt félrevezető lehet. De „szégyellősen” elmismásolni az egykor voltakat nem kellene.

Ez még akkor is igaz, ha a redaktor vagy valamelyik szakkutató rációfolna az *Életképek*ből idézett Jókai-szövegre...

SIGMOND ISTVÁN

A vértanúk huszonegyre is ráhúznak egy lapot

A föld Isten órája – mondják –, és a visszafele haladó fogaskerekek is elő-reviszik az óramutatót. Elérzékenyülve hallgatjuk a hatalmasok bölcsességéből kivirágzó gondolatot, mi, fogaskerekek, a visszafele haladók, akik egymást tiporva dicsérik, imádjuk és áldjuk az Urat, szívünkben Mária-képbe csomagolt angyalhaj csillog, agyunkban döngkeselyűk tatarozzák az eltékozolt tegnapot. Az égre kacsingatunk minduntalan, hátha kiosztják nekünk a kioszthatatlant, a mannából emelt sírhantokat, csak hogy az ármány is reánk zuhan, felveszi testünk formáját s a gondolatnak is keretet ad, s persze magával hozza az ősi próféciát: guanó leszél, guanó, bizony, de kijár neked az ősi bódulat, a mankón járó hit is téged támogat, s a remény botladozva, sarat taposva fogja a kezéd, s énekelteti veled a győzelmi dalokat, kinek a győzelmét, az ő titka marad. Nincs kiút? Dehogy nincs, kedvesem. Csak hogy te halott imákban keresed a fényt, s úgy ugrabugralsz a nem létező csóvák között, ahogy a megveszekedett farkascsoordák üldözik az égbe menekült hangokat, a kuvaszét, mely szerenádót vonít a hullócsillagnak, s az öngyilkosét, ki irgalomért vinnyog, s közben megbocsát a hívők urának. A kiúttalanság az egyetlen, amely a kiút maszkjában előtted terem, ragadd meg, öleld, szeresd, s tedd magadévá szenvedélyesen, mert előbb-utóbb úgyis az övé leszél. Nem a testedre fáj a foga (kin kell a kromoszómákban kushadó, öröklött mocsok?), a lelkedből csinál bohócot. Jobban jársz, ha behunyod a szemed, az élők egy másik bolygón tanulják az egyszerűet, téged ide vonzolt sorsod szekere, ahol csonka keresztet lengetve mondják az Igét, s szemfedőt viselnek pelenka helyett. És megátkozták a kenyeret. És a prostituált szellemek elfelejtik a hazát, melyet talpuk alól kirángattak; a hóhérmaszokban ágáló, elvetemült, ribanc istenek, ám a szívdobogás megmaradt, csak hogy nem a lélekben rezonál, hogy kikongassa benne a himnuszokban elrejtett, évezredes csodát, a zsigerekben terjednek a hangok, az agyban, a csontvelőben, az inakban és a vérerekben lüktet a zsákutcákban otthonra lelt, életet mímelő halál. Mondjam el neked a történetet? Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy Isten. S úgy rendelkezett, hogy mindennap halottak napja legyen. Egy hatalmas cellában éljük a végső perceket, mi, istenhívők és hitetlenek, Isten-emberek és ember-Istenek (ne keresd köztük a különbséget, egyazon tolókocsiban várják az irgalmatlan végzetet, csak hogy az egyik elhitheti magával amit a másik nem hihet), és trágyaszagot lenget a szél a fogaskerekek s az óramutatók felett. Guanóként – oh, te, szegény, te, balek – átkaid alacsonyan repülnek, s noha állandóan készenlétben állsz, hogy megkorbácsold ve-

lük az eget, tolladat a felhőkbe döfködöd, tintád a fejedre csepeg. S mielőtt végleg lehunynád a szemed, a mennyei démonok a pofádba röhögnek. S ha még egyszer, utoljára körül akarnád járni a lelkedet, egy helyben topognál minduntalan, a léleknek nincs térfogata, színe és szaga, semmije sincs, merthogy nem is volt soha. Vagy ha volt is valamikor, bábuként tologatják a színfalak mögött, vagyis hát statisztaként jegyzik a lajstromon, és azon derül a limlomok között, hogy hiába a jajszó, a dal, az ima, az agyagba döfött kereszték sem menekülhetnek az enyészet elől. Hinned kell, hinned kell, testvér, higgyed a halált, mert halott voltál, halott vagy, te magad vagy a halál. És neked jutott az a szerep, hogy elföldeld magad, a hit és a remény elrothad veled a föld alatt.

*

Ne várd a tavaszt, sosem jön el. Ígérettek cselédnek szaunát, úrnak feltámadást, s nektek, szeretteim, tapsot a gyászbeszéd után. A halál végigvonul az unatkozó sorfalak között, ünnep van. A gyászba öltözött mámor egybeterte a szájtáti csőcseléket, s a csorda tovább legel a bozótba fulladt templomkert alatt. Nyávogjátok a biblikus dallamot, a szeretet ökörnyálként vonaglik a koporsók körül, aztán megadja magát, s végigfekszik a fényesre gyalult deszkalapon. A kötél táncos, ha ad magára valamit, törött nyakkal végzi a cirkuszi porond közepén. Az utolsó mohikán alig várja, hogy felfalják a vadak, és Kafka sírógörcsöt kapott a föld alatt. A kivégzettek s a kivégzendők között nincs hierarchia, és Murphy törvénykönyve jogalkotói ima. Vezényszóra bomlik az elme, és bölcsődalként himnuszt üvöltene az ablakod alatt. Kibonthatnám a gondolatsort, de a szóözön nehezen törne fel a rögök közül, aztán meg nálatok, szeretteim, ahol sápadt arccal haldoklik a nap, és a feketén sötétlő sugarak a jövőről gagyognak, a jelen idő összefonódik a múlttal, s ezek ketten együtt járnak a mesebeli kúthoz vezető úttalan utakat, mint az a bizonyos korsó, amely addig próbált áldást kunyerálni a jókedvben s bőségben dúskáló istenektől, amíg védőpajzsként trikolórt csavartak a nyaka köré. De azért mesélj a hajdani tavaszról a csemetédnek, a hazugság úgy szép, ha fellebbenti a halotti fátylat, s mögötte ott röhög a maszka.

*

A metafora kardjába dől a vers, mely otromba szóképekkel dicsőíti a gyógyító, boldog halált, közben az Istenméretű, szilaj öklök pörölyként ütlegelik a határt. A palaszürke karvalynak öltözött, ragadozó lélek-vadászok egy hatalmas üstből osztogatják a mindennapi forró imát, rotyog a sűrű massa, loccsan az áhítatba fulladt, keresztény inkvizíció, a könyörület mennyei gesztusa, mely sietteti az eretnekek feltámadását, hogy eretnek újszülöttekben öltsenek újra testet. (Az agyonvert halleluják megint csak hallelujaként születnek, ahogy a panteistákból sem lesznek természetfölötti szellemek, s a lerombolt templomok helyére is templomot emelnek, esetleg oszlopsort a rőzsén perzselődő pernahajdereknak, merthogy sokféleképpen imádjuk Istent: buzgón fohászkodva

a falakon fityegő szentek képmása előtt, de az égő hús illatában is lubickolhatnak a hitetlenekkel dacoló, alázatos lelkek.) Emberek! Közhírré tétetik, hogy a mai naptól kezdve az idők végezetéig, vagyis tavaszig, amikor Isten a földre költözik, s a mennyei slepp eltakarítja a szennyet, szemetet (Bach fúgái maradnak, mert őket személyesen Isten diktálta tollba – Uram! Mindig ugyanaz a téma? Ugyanaz a téma? –, s azt a viccet is terjeszteni fogják a homokos kannibálról, hadd derüljenek a mennyei macák; a rendszeres hülyítést nem mi találtuk ki, szeretteim, az angyalok már az idők kezdetétől beintésre vihognak, röpdösnek, nyalakodnak és hisznek, ahogy az orvostudomány sem földi találmány, kivéve a szexuálpatológiát, melyet egy ólatin őshüllő nagymamája dolgozott ki egy pornósztrár-fesztiválon Cluj-Napocán), egyszóval mától kezdve mindazok keresztben végzik, akik nem ajnározzák a sasszemű örök földi küldetését, akik délcegen lépkednek a határok mentén fel s alá, hogy kirángassák az ólálkodó szabadság kezéből a tollat s a kaszát, a vérünkéből sugárzó balladát, hogy eltapossák a kárhozatra ítélt tapsot és imát, az utolsó kenetre kiszemelt könnyet, hitet és ragyogást, kuruc szépapám kettétört fokosát, a Cantata profanát és a kiskutyám ugatását, őrizzétek, bajtársak (kiknek a bajában vagytok társak?), őrizzétek a határt, s vakoljátok be a végvárakra zúdult pörölyök nyomát, és őrizzétek az egeből érkező villámlást, mely halottaink soha nem szűnő jajkiáltásából csapódik reánk, és őrizzétek... Nem, ne őrizzétek. Menjetek a kurva anyátokba, s hagyjatok őrizetlenül bennünket, nekünk már mindegyre szűkült a világ, amatőr sámánok vagyunk és kucséberék, dilettánsok és vakon óbégató, nyájas sokaság, ha Isten velünk, mindenki ellenünk, ha Isten ellenünk, mindenki ellenünk. A templomajtókat a hitetlenek sem bántották soha, ti, szeretteim, csukjátok be szépen magatok után a tölgyfából ácsolt monstrumot, hogy a jól végzett ájtatoskodást követően hadd ropják a győzelmi órát a falak közé rekedt, hitszegő imák. Köszönjük, Atyám, idekint megvagyunk. Csak a percekkel gyűlt meg a bajunk, ezek az átkozott manók felfalták az órát, a napot, a századot, s hogy újra lejátsszuk az időszámítást, ehhez csepűrágók vagyunk. Sötétben fogjuk a pillangót, és becsületszóra elhisszük, hogy valamikor holdfénynél is látszottak a fűszálak az éjben, ekével szántottak, és mindenkinek jutott egy név a keresztségben, mostanában meg azon rühincselünk eszeveszetten, hogy a feltámadást szállító vonatok nap mint nap elrobognak az orrunk előtt. Egyikünk látni vélte a mozdonyvezetőt, azóta trófeaként tiszteljük a látnokot, no, lám, ugye, hogy kimondatott: szeressétek a zsókert, mert képes handra nyerni a játékot, a vértanúk közben huszonegyre is ráhúznak egy lapot. De még kívárjuk azt a tavaszt, amikor Isten velünk fogyasztja el az utolsó vacsorát, addig bebalzsamozott kezünkben szorongatjuk a betűt, a szót, a mondatot, s bízunk benne, hogy végítéletkor kegyelmes lesz hozzánk a sors, egyenként végeznek velünk, s a közös sírba ordított világszabadság csendesen elpihen a kétmillió jeltelen domborulaton.

Álmaidban az üldözött a te arcodat viseli, s az üldözőben is magadra ismeresz egykoron, egyek vagytok, mint a sziklákba vájt arcok s a rájuk fagyott mosoly, mint a kézfogás s a benne elhamvadt bizalom, a földnek nevezett ingovány s a felszínét meggyalázó emberiszony, és ősanyádat is idesorolhatod, merthogy azon munkálkodik minduntalan, hogy újrateremtse csökönyös önmagát, a kézben fogant majdani balekot, ki úgy hordozza magával a vakságra ítélt szellemet s a golyókkal és közönnyel üldözött gondolatot, ahogy a teremtés fenségét kérdőjelekkel díszíti az önmagából gyököt vont égi hatalom. A hatványra emelés géniuszaí suttyomban gyökvonással kezdik a napot (az imént említett matematikai művelet kötőszó sűrűséggel bünteti az eszményesített semmiben tébláboló vágyálmokat), s amikor megkondulnak a tizenkét órát jelző, fájdalmasan ünnepélyes harangok, már réges-rég helyreállt az úgynevezett rend, a tabula rasára kárhoztatott perc, mely a távoljövőt is steril pelenkába göngyöli, és a megsokszorosodás dőresége közhelyeket sugalló, összerakott betűk halmazaként triumfál. Mire volna még szükség, hogy a jótékony hallucináció cselekvésre buzdítsa a bénára dermedt testet, mely a megaláztatás sugárutaknak álcázott útvesztőin eljutott a végtelenig, a lélek is ott fuldokol a végzettségű mocsokban nyakig, és még sincs veszve semmi, jön a felmentő sereg, ihol a fallosz, az isteni. Detektorként kutatja a megejtendő lelkeket (szerencsénk van, a lélekre feszülő pesszáríum beszerezhető a könyvpiacra), de már mindenkit megejtett a felsőbbrendű tökély, a szerénység rongyaitól megszabadult ember-istenek délcegen vezetik a dölyfös menetet, a sor végén már a tüdőbajos haldoklók is döngetik a mellüket (a hullafoltos eszmék – megváltás, reinkarnáció, halál utáni élet, miegymás –, mint szellemtompító, égből lepotytyant, predestinációs halleluják, nagy betűkkel szerepelnek az értelmező szótárak lapjain), s ez a fantomcipőben menetelő lárvatömeg egyszólamban bömböli a szöveget: „Ha nem kérdeznek, letagadom!” Ez is lehet filozófia, azoknak való, akik az eredendő bűn köldökszinóráját az elmebajra tekerik, és jól érzik magukat a plusz-mínusz végtelenbe kutyagoló mítoszok farán, s persze keljfeljancsiként életre kel újra a matematika, merthogy megint csak gyökvonásra kényszerül az elfajzott értelem; már a bocsánatos bűnök végösszegéből is gyököt vontatok, s a maradékból gyököt vontok megint, hogy megmaradjon a vigyorgásba merevült hit, mely az ájtatos testet – bűnbocsánat gyanánt – keresztre feszíti. De láss csodát. Vannak szüzek is. Ezek a némberszerű lények, az örök üdvösségre kiszemelt metamorfózák, felhabzsolják a hitet, a detektor győzelmesen kurjantathat megint, reped a lélek-hártya, vérbe fült imák vakítják a tekintetet, s ez tűnik a legbölcsebbnek, amit a földi egyszeregyet megtagadó balga megtehet, hogy lehunytt szemével ne láthassa a káprázatba bűvölt, csilagnak nevezett tetemet s a talpunk alatt agonizáló Földanyát, kit lassan öló méreggel halálra ítélték a büntetésre szakosodott istenek. A múltat a jövő idő karjaiban érte a végzete, s a jelen időnek nincs jelen ideje. Ne csodálkozz, ha az embriót kérdőjelle görbíti a borzalom.

KAUTZKY NORBERT

Halálhír

*Nem voltam ott ha mégis érdekelne
Véletlenül eltévedt golyó
Áldozatát füttyülget agyagos föld a háza
Vagy téglafal kerítésléc fatörzs*

*Én is lehetnék emlékezz füttyös golyók
Sokadik kiterítettje
Netán temetetlenül a túlélő hallgasson
Mert kiveti az anyaföld*

*Akit befogad megmenekült a gonosztól
A pap örömgét hirdet
Az elmúlás köszöni szépen jól van
A csillagég hűvös*

*Tudhatnád az elmúlással nem foglalkozom
A világseprű elsöpör
Az a dolga mi pedig egymás hegyén hátán
Fekszünk hívó hitetlen*

*Gondolkozz nem beszéltünk soha ilyesmiről
Más volt a tét ragadozó
Meg a himpellérei szórakoztak velünk
S a remény szűk kapu*

*Megszelídítve átbújtunk tűzszöges karikáján
Az ostorcsattogásban
Örvendezzen az ingyencirkusz a rács mögött
Ha van miért örülni*

*Volt örömmremény kedvesem az ünnepősz
A lyukas lobogók
A pillanatnyi felszabadulás rémálmaink
Visszaszökdöstek újra*

*A félelemtől kapaszkodni tanultunk
Egymásba-senkibe
Örökké ami nincs is útravaló
Lélekehezék*

*Miértünk is ötvenhat nefelejcs nyílik
Kölyökvirág tapodta
Csizmatalp ne tudj a halál menhelyéről
Oktatói eltűntek*

*Mindig görcsölt a lábad ha felfelé mentünk
A hegyre Pasaréten
A doktorok érzékülettel riasztva
Mondták a magukét*

*Van sűgom ki csöndben teli szájjal kiabál
Méltóbb harang mindegyiknél
Amit ismersz ha felzúg maga az erő
Figyelmeztetés vigyázzak*

*Vigyázatosan lépkedve élni nem tudtunk
Pasarét csitítgatva
Hazaszólít vándort napdészában fűröszt
Ne kívánd hogy elfeledjem*

*Vasárnaponként arra járok látogatni
A virrasztó halált
Megvénült cssecsemőszeme van rámnéz
Egykori áldozatára*

*A feketebeteg halálhír mit tudhat
Rólunk elmondanám ha
Mégis érdekelné mielőtt a vészharang
Utolszor kondul értem*

„Serény Múmia” – fiatal erdélyi írók

LAKATOS MIHÁLY

„Csináljátok úgy, ahogy akarjátok.”
És mi csináltuk.

Kezdetben volt az *Ifjúmunkás* irodalmi melléklete, mint kifutópálya az újonnan színrelépő fiatal alkotóknak. Aztán következett néhány évi „szabad lebegés” (mialatt elvétve, felszusszanásnyi időre, megpihenhettünk egyik-másik komolyabb irodalmi orgánium hasábjain, amíg odébb nem hessentettek), melynek végpontját a kitartóbbak számára a valamelyik folyóiratnál (*Utunk, Korunk, Igaz Szó, A hét* stb.) elnyert „polgárjog”, a gyengébb idegzetűeknek pedig a zuhanás jelentette. A '89-es fordulat után alapvetően nem változott a helyzet, olyan értelemben, hogy a politikai és tekintélyelvű megszorítások megszűntével a lehetőségeknek nem határt, hanem egyenesen ketrecet szabtak az anyagi gondok. Néhány elvetélt lapalapítási kísérlet után a *Helikon* szerkesztői egy nagyvonalú gesztussal befogadták az időközben Árnyékhatár címmel egy antológiát is megjelentető, de még mindig hontalanul csellengő társaságot. Ám – jellemző módon – ez még mindig nem elégítette ki őket, sőt: a *Helikon* hagyományos szerzői közti megjelentetést egyfajta egybemosásnak, beolvasztási kísérletnek fogták föl, a korábbi írók szerkesztői mércéjét pedig egyenesen kényszerzubbonynak érezték. A rendkívül rugalmasnak bizonyuló szerkesztők ekkor újabb gesztussal mentek elébe a fenyegető robbanásnak: felajánlották a *Helikon* belsejének néhány oldalát kizárólag nekünk, fiataloknak, hogy ha már „garázdálkodni” akarunk, akkor legalább a saját számlánkra és egy jól bemérhető helyen tegyük. Szilágyi István főszerkesztőt idézve: „Csináljátok úgy, ahogy akarjátok.” És mi csináltuk. Az ifjúsági melléklet a Serény Múmia nevet kapta a keresztségben, szerkesztői székébe pedig a már publikálási múlttal is rendelkező Fekete Vince került, aki „fő múmiaként” azóta is fáradhatatlanul serénykedik. (Egyébként Orbán János Dénes, Sántha Attila, Fekete Vince és László Noémi szerkesztésében egy ma már önálló lapja is van a csoportnak, az időszakosan megjelenő Előretolt Helyőrség.) Amint Kelemen Hunor, a társaság egyik költő-prózaírója az *Életünkben* nemrég megjelent interjúbán mondta, a Serény Múmia lényegében egy baráti körként indult, mely az idők folyamán „kitágult” és a hozzá csapódó újonnan jelentkező fiatalabbaknak köszönhetően azóta is egyre tágul. Úgy is mondhatnám, hogy a Serény Múmia nem egy jól körülhatárolt társaság, adott létszámmal, rögzített alapszabályzattal, Nagymesterrel, pohárnokkal és pecsétőrrel ellátva, nem egyszerűen lap a lapban, hanem folyamat. Egy olyan folyamat, mely a kezdeti impulzus óta önfenntartó. És addig fog létezni, amíg lesznek, akik a magukénak érzik. Bármelyik fiatal író tagja lehet a Serény Múmiának és bárki a régebbiek közül hűtlen lehet hozzá, sértődés nem lesz belőle. S ha már ennyire posztmodernül megfoghatatlanként határoztam meg ezt a társaságot, joggal adódhat a kérdés, hogy: mégis, mi az, ami összetartja, mitől csapat ez a csapat?

Mert az, hogy a köteteink az utóbbi két év folyamán szinte robbanásszerűen egy időben jelentek meg, na meg az egymáshoz közel eső életkor nem lehet komoly érv. Van egyvalami azonban, ami – úgy érzem – minden „serény múmiában” közös: az irodalomhoz, egy bizonyos irodalmi hagyományhoz való viszonyulásunk mikéntje. Sántha Attila egyik írásában úgy említi a Serény Múmiát, mint egy „vidám társaságot”. Nos, ez a „vidámság”, ez a korábbi erdélyi irodalomhoz képest újat jelentő „másság” lehetne a közös ismertetőjegy. Mert mi történik? Erdély, mint a trianoni magyar tragédia sokat szenvedett földje, a nemzetiségi elnyomás tragikus színhelye él a magyar köztudatban. Ezek történelmi, politikai tények, melyek történelmi, politikai megoldásokra várnak és remélhetőleg nem hiába. Mindez elég ok arra, hogy az ember gyomra görcsbe ránduljon, ha Erdélyre gondol. És akkor felnő ebben az elgyötört régióban egy új nemzedék, mely ahelyett, hogy megnyúlt képpel, földre szegezett tekintettel, kucsmáját vagy az asztalkendőt babrálgatva magányos, bagolyhuhogta templomtornyokról, bedeszkázott ablakú iskolákról és kitépett nyelvű bús magyarokról regélne, a sarokba vágja az ódon lantot és elővéve a tangóharmonikát, beül Rejtő Jenő valamelyik hírhedt kocsmájába a matrózokkal együtt mulatni. Mert egy nyelvnek sokkal több esélye van az életben maradásra, ha dalokat énekelnek rajta, vicceket mondanak és szerelmes pajzanságokat suttognak a szerelmesek egymás fülébe, mint ha többénekes eposzban féltő aggodalommal elsorolják a minduntalan rá leleskedő veszedelmeket, hogy az olvasónak a frásztól a torkán akad a szó, ami már valóban előszobája lehet a nyelv halálának.

Ami az irodalmat illeti – úgy tartjuk – neki csak egy feladata lehet: irodalomnak lenni. Minden egyéb ebből következik. Az új erdélyi irodalom tehát nem kíván semmiféle testidegen eszmének a fegyverhordozójául vagy szobalányává szegődni. Ellenben akar olyan műveket létrehozni „a még meglévők mellé, melyeket az Olvasó gyönyörködve és sikongatva olvas, és szájról szájra terjednek, és kivágják őket az újságokból és kilopják a könyvtárakból...” (Orbán János Dénes)

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Judit

(Részletek)

Bahamut lánya

*Bútor, mely szerelmünket elbírta,
nem létezett. A város peremén,
ahol éltünk,
a szerelem állt vastagon
a földön és a falakon.*

*A kályhát egyedül hozta be,
könnyedén, fél vállára vetve,
de nem volt rá soha szükségünk
(negyvenkét fokos lázban égtünk.)
A dívány már másnap összeroskadt.
A széttéptett takaróval együtt
dobta ki. S röpült a pálma is.
Fölösleges, mondta, nekünk,
hisz életünk sivatagát
szerelmünk és képzeletünk
őserdejével telepítjük be.*

*

*Felnőtté tett. Mosolyra alig volt idő.
Két szeretkezés között dolgoztunk. Ő
főzött, mosott, vasalt, festett.
Én írtam. Vagy jártam Budapestet.*

*Szerettem volna gazdag lenni,
de nem arra születtem. Hajtott
a szerelem és az éhség. Hát az
önkiszolgálók labirintusaiban bolyongva
tisztá szívvel tettem zsebre mindent, mi
kellett. Ezt-azt: a mindennapi zsemlét,
a mindenperci cigarettát,
s a zöldbabkonzervet, miből
a másfél mázsás lány Judit
öles kondérban főzött főzeléket.*

*

*Nehéz hűség volt, annyi szent!
Ha tenyerét a homlokomra
tette, nem tudtam, fent-e, lent,
hogy hol is vagyok. Hernyótalp-ajka
ha végigcuppogott testemen...*

Lehetetlen lefestenem.

*

*De nem volt ez a testek harca.
Ő főzött, mosott, vasalt, festett.
Én írtam, bármit – persze pénzért,
s végiglopkodtam Budapestet.*

A város, ahol élhet a test

*Úgy, messziről, mindig csodáltam
a hegyeket, de fölkapaszzkodni
felhőszoknyás, kék csúcsaikra
nem kívántam. Untam a tengert,
s talán csak a munkát utáltam
jobban az utazásnál. A nagyváros
volt mindenem, csak úgy tudtam
igazán egyedül – én – lenni,
ha oldalamba dőfött sok-sok ember,
és ezer reklám ugatott szemembe.*

*A paradicsom: a kávéház...
A sűrű füstben órákig ültem,
hallgattam, s talán nem is gondoltam
semmire. Mégsem unatkoztam.
A kávéház, a kóborlás s Judit
kitöltött. Igaz halni akartam,
s többször követtem el merényletet
alig félmázsás testem ellen,
de még vagyok. És úgy hiszem,
ez a fásult, fátyolos érzés
a boldogság volt, vagy hasonló.*

*

*Ó, hogy imádtam száguldani
a sárga földalatti hernyón,
élősködni a mozgólépcsőn,
és képzeletben magamévá tenni
egy-egy szép nőt vagy jobb ruhát!*

*

*Az állomáson meglapulni,
és figyelésni kaján vigyorral
azokat kik helyük meg nem lelik,
és vonatról vonatra szállnak át.*

*A rakpart kövén üldögelni
nézni a ráérős Dunát,
amint viszi mozgó tükörként
arcomat, Pestet, Óbudát.*

*

*Külváros-poézis... Ó, nem lehet
kényelmesebb a bíbor trónus
az otthonos, langyos pocsoljánál!
A szellős ötszobás lakásban
mintha meg se moccanna az
érzésmutató, mely kiakad
sokszor egy-egy számártanyában.*

*A sikátorban, a szürke tömbök
között, ott volt a tó, az erdő,
a vízesés, a rózsakert,
a századok óta porladó várrom,
a boszorkák, kísértetek.*

*És én voltam a trubadúr,
ha giccses volt is a dúdolt tangó,
az a szerelmi vallomás,
amit nem ért meg senki más,
amit csak ott lehet dalolni.*

Ó, én hatalmas Asszonyom!

1.

Csak most látom, milyen óriás ő.

*Ó, mely szépek a te lábaid, mint függőleges
grönlandi bálnák; a te csípődnek kerülete mint
százezer férőhelyes olimpiai stadioné;*

*a te köldököd mint termálfürdők medencéje,
mely soha nem szűkölködik gyógyító vizekben;
a te hasad mint metropolisok repülőtere;*

a te emlőd mint Szent Péter bazilika kupolája;

*a te nyakad mint hőerőművek kéményei; a te
szemed mint feneketlen tengerszem, melyből soha nem
apad ki a kéj vize; a te orrod mint összkomfortos
kétszobás lakás.*

*Mert anyahajóhoz vagy te hasonlatos, én kedvesem,
mely a boldogság vizén hömpölyögteti a szerelem
hadseregét.*

2.

*Ó, én hatalmas Asszonyom,
szeretőm és anyám is egyben!
Hozzád tértem meg minden este,
Múzsám, a kóborlás után,
hogy új erőre kapva kalandozhassak
testednek lankás tájain.*

*Hajad illatos erdején vágtam át,
fürödtem szemed sós vizében,
hemperegtem szád mocsarában,
megmásztam melleid hegyét,
hogy hasad sivatagán átvergődve
feküdjek kicsit ágyékom
oázisában, a vénuszdomb fűvén,
majd belépjek végre a hatalmas
bordély nedves falai közé.*

3.

„Ki viszi át a Szerelmet?”

*Ó, másfél mázsás lány Judit,
ki véd engem, ha nem vagy itt?
Kecses-hatalmas mozdulattal
a tankokat ki seperi félre,
ki zúzza szét a börtön rácsát,
virágokat ki szór a vérre?*

*Ki lép át értem árkot, bokrot?
A szögesdrótból ki köt csokrot?*

*Hatalmas Asszonyom, Judit,
ki viszen át, ha nem vagy itt,
ölében ama túlsó partra,
ahol nem ül a földön átok,
s a törpék és az óriások
együtt szőnek tündérmeséket?*

*Ki véd engem? És én kit védek?
Hernyótalp-ajkat ki kínál
a tankok hernyótalpa helyett?
Ó, szeretőm, anyám, Judit,
ki menti meg, ha nem vagy itt,
itt, Balkeleten, a szerelmet?*

LÁSZLÓ NOÉMI

Láttelelet

*Mondj keveset. Mondj kevesebbet.
Faragott oszlop árnyékába állj,
s ne moccanj. Fogyj hozzá egészen.*

*Hallgass merészen. Ne figyelj
kavicsra, porra, gyér fűvekre.
Égítetekkel ne törődj.*

*Érzed-e mintha idegenből
némák jegyével homlokán
fekete ikred közeledne?*

*Megindulnának könnyű tagjaid
indulna vállad, állad, mellkasod,
nyitná a csont lezárt vonalait –*

*egy szó – és visszafoghatod
kavicsban, porban, fűben elmerül.
A külvilág egy szavadba kerül.*

*Hát mondj. Mondj keveset,
hangok mögé kerülve, ha lehet,
légy jelentéktelen korokról*

zavarbaejtő láttelelet

Ma elcsodálkozol

*Bevallani,
hogy mennyit tudsz a fűről,
az összekúszó esti vonalakról,
a hőtől tágult, tompa levegőről
nem érdemes. Helyette bólogatsz,
és integetsz, és kinézel a képből,
bizonytalanságod nem ejted el,
hogy minden archoz hozzá nőjön árnya.*

*Ma úgy viselkedsz, mintha rádtalálna
rajzolt világuk fém-éleivel
az érintések jó szögét betartod,
és moccanatlan tűröd, hogy erőd
bőrük szikár szavára nem felel*

*ma sürgető szinektől eltekintesz,
s így jó időben, jó helyen leszel,
jó nyugalomban, mint az összehajtott
levél, amiről megfeledekezel,
ma átadod magad egy ékezettel
megtoldod tested enyhébb szigorát,*

*ma óvatos vagy, s elcsodálkozol
valami mégis lobban odaát.*

Negatív

*Míg órák hosszat nézem a sötétet
vagy ezt a fénysávot a takarón
nincs semmi ami moccanásra késztet
nem fontos az sem min gondolkodom*

*ha egyáltalán lehet így jelezni
a tényt hogy itt a fejben működik
a vetítógép s szétfutnak a bőrön
az áramlatok hústól hűvösíg*

*hogy látom pontosan amint egy arcnak
baloldalát az árnyék elfedi
hogy szempillához hajszálak tapadnak
s a szemet nyílmi ez sem engedi*

*hogy mindezt éles fehér-feketében
zsúfolt háttérszínekkel láthatom
s azon tűnődöm hol lakik a látvány
a negatívot hol találhatom?*

Virrasztó

*Ilyenkor fokozottan észlelem
ha inaimon végigfut az áram
mint színuszgörbés intelem
éjjelt követő zsibbadtságban,*

*megrándul bennem
számítalan huzal
múltam múltjából
hozzám kapcsolódó*

*s azt gondolom
a tárgyak érdekesebbek
s már fémesebben
peng a gondolat,*

*félig felejtett képek ércesednek,
és tagjaimban lassan domborul
egy messziről sugallott mozdulat.*

FEKETE VINCE

Centrifuga

*Jaj, kicsikém, jaj, olyan este van,
jaj, a sürgönydrótokon a szavak,
mint a fecskék, jaj, a panelban
este van, zubog fent a vécé, s
kiver a vérhiány a bőrödön, mint
mész a lénián, kicsikém, jaj,
a balkonon este van, vakog a tévé,
mondják a híreket, az ember tesz-
vesz, sok-sok hypo hull le a
mennyből, kicsikém, a fákra,
tavasz lesz, meglásd, kicsikém,
villamosok kattogó zajára
ez a világ, kicsikém, kicsikém,
álmainkat kicentrifugázza.*

Faló

*Mi teszi, hogy szép legyen
a szép, hát azt, hogy jó
a jó? Mily megmosolyogtató!
S felfordulhatsz bután a
válaszért. Kapkodva kérdezed:
„Uram, éppen én?” Csavargatod,
nyomod a gombokat: „Levehetnéd
legalább a gondokat győzelmed
kába ünnepén!”
Mi teszi, hogy rút legyen a szép?
Hát azt, hogy rossz a jó?
Hordod magadban – trójai faló –
rejtett szellemek fegyverei nesztét.*

Vonaton a Szellem

*Kézdi s Kolozsvár között
hány szélmalom forog?
Hányszor áll meg a vonat
Kézdi s Kolozsvár között?*

*Ahányat zökkent a vonat
Kézdi s Kolozsvár között,
annyiszor megszólítottalak,
annyiszor megkívántalak.*

*Hány szélmalom forog
Kézdi s Kolozsvár között?
Mindegy. A kérdés már örök.
Most eggyel szaporodott.*

A ladik és a Szellem

*Szilaj csajkán, lovamon,
átkelnék a folyamon.
Átúsznám érted a Dunát,
kiállnék annyi torturát.*

*Akár halállal komáznék,
lelked csakhogy lakomázzék.
Még arra es lenne gondom,
nevethess a hű bolondon.*

*De lehetünk mi boldogok?
Látod, úszni nem tudok,
s csajkám, lovam sincsen,
s én sem vagyok, kincsem.*

SÁNTHA ATTILA

Gajdó Máris borzalmas élete, melyet csak székelül lehet elbeszélni

Bizsilés a tűzzel

*Két böcs ricskó megkente,
Márist az anyja meglegyezte,
felturálta magát a cinka hát,
s irtó buszut esküde.*

*„Menj a küpüre, zákhányos leány,
s hozz vizet”, s Máris a sirülónél
egy küpülővel bésirüle,
s közben bögte, hogy „buszut, buszut!”,
gübülve könnyeiben.*

*A küpünél hát Pisti mereget,
monya, mint egy tiknak,
kemény erőssen.
Sötétedett, szemerkélt,
s mit csináltak, mit nem,
Pisti a lokba bévitte,
s megmonyókolta a cinkát,
hogy kiduvadt a szeme.
Máris a lusztos valagával*

*Pistit még vagy kétszer kiküpülte,
otthon aztán az anyja látta ezt,
s puffogott erőssen:
„Ne bizsilj a tűzzel,
te büh kurva, te, mert megsirittlek!”*

*De Máris sem hagyta abba,
kulyakját az anyjába beléverte,
hogy megnyuvadt a szegény asszony,
Máris pedig a hegyre elszelelt.*

*Azóta csak büszüdik, büszüdik
a kályhán a leves.*

Iszkiri a guruzsmás berbécs elől

*Viritt künn a Fehérmartok,
Máris alatta puszog.
Ahajt jó egy berbécs,
szarva mint egy bünagy szurony,
zákhányos szemiben guruzsma,
vajon hol a dühüben volt.
Megjedt erre Máris erőssen,
karincáját esze-vissza lepeselte,
s a berbécs guruzsmája elől
iszkiri Peselneknek.*

*Merre, te szegény cinka, merre,
szemből jó anyád, hátulról a berbécs,
jobbra mart, balra ügy, most merre?*

*A leány erre a Feketeügybe szöke,
a vízben lefelé csösztete,
de már hirikelt szegény a jedtségtől,
hiába szeplete.*

*Elmaradt volt a berbécs,
az anyja sem jöve, szegény Máris hát
a Fortyogóra bésirüle.
De mit ad Isten,
a suj ekkor leverte, ahogy guluttyolt
egy csomó borvizet:
tüdeje bégyulladt,
meg es kerált benne.*

Hogyan menjünk radinába a lerhez?

*Reggeliben Máris
eszét űzte máris:
lement a jégre,
eme fordított égre,
mely nyáron gübe,
s miközben pilinkélt, leüle.*

*Habár a lány kissé icsu,
gyorsan előkerült glicsu,
s hogy eszét tovább űzze,
azt lábára felfűzte.*

*Gelevőgyi leány, métt méssz
a tikhívékony mészre,
tatar még a jég,
a vég elérhet!*

*Glicsuzott Máris, glicsuzgatott
a jég sem szakadt bé,
a suj le nem verte,
s egy pire eljőve az este.*

*Ekkor egy ülü megjelent,
mi jót nemigen jelent,
s lecsapott Márishoz a jégre:
az anyja volt az, végre!*

*„Mit csinálsz, te büh teheny,
elglicsuztad az eszed,
pedig most kéne éppen
a lerhez radinába menned!”*

*Csak ezt ne mondta volna
a jó asszony, csak ezt ne:
a tajdok leány hazament,
s anyját a lerben megsütte*

*Mondta a jó asszony a lerben:
„apja ez a leány mereiben...”*

Ne egyél puliszkát, mert megétnek

*Nekidurálta egyszer magát
hogy egy ler madarat sütné,
esszeszedte magát az anya,
a tekenyőből a tésztaát kiszedte,
bészórta liszttel,
s a kemencébe bétette.*

*Máris meg ezalatt
egy sezlonyon hevert,
olvasgatott s egy murkot
hersegetett erőssen.*

*Nézte egy darabig az anyja,
görbén, de nézte, osztán szemeit
méncsergette, s kiabálni kezdte,
az asztalhoz a lapittót verte:
„Én itt magamat teszem tönkcre,
te pedig könyüt olvasol,
s mint a ló, herseg! Tetsz!
Eriggy a hiuba, törökbuzát hozz le,
darálóval ledaráld, s a darát
a vízbe belétedd!”*

*Felült Máris, a könyüt letette,
de azért Devlát guruzsmálta,
hogy anyját elvigye.
Megcsinálta hát a darát,
pulizskának bévitte,
s gyükeret tett belé, hogy
az anyját megétse!*

*S így lett, szegény asszony
kecskebukát vetett
s felhengeredett abba a percbe.
Fogta Máris az anyját,
a lecsocsba kivitte,
a madarak a lerben
mind elégtek.*

Máris bambucot vásárol

*Márisnak egyszer fájt a foga,
de erőssen, a bambucra, s míg az anyja
kerülte a szomszédokat,
ő a pénzt megcsapta,
s még szedett peccset,*

*pástétomnak burungot,
azt Zelunak eladta, s egy csihányzsák
pénzzel bé a Robbantósba!*

*Hazament hát a sok bambuccal,
s ette nagy bőcsön, hogy ha látta volna,
guttát kap az anyja!
Osztán hogy mi lett, maga sem tudta,
rearütyült egy bidony fickót még,
a bort bendejibe bébúzta,
bátorságot kapott, s míg az anyja
tovább üszküpült a szomszédokkal,
ő csórén bé a Bújdosóba,
egy kancsóval újra felhajta,
s még egy lájbi sem volt rajta!*

*Másnap a városban
mondta a temonda,
hogy Máris így, s hogy
gelevőgyi, s hogy kurva,
s végül a hír az anyjához visszajuta.*

*Szegény asszony, hogy az esetet
megtudta,
azt se tudta hol van,
szégyeniben elsüllyedt volna,
de csak a hájdermennkövet
szedte le magában,
s agyargott, a cinkát meg ne lássa!
Osztán hogy Márist elkapta, lebbjiben
hirtelen megagyalta.
Utánna bánta,
(kivált, hogy eltört a hutyuru)
de már mit tehet,
azóta beszéde kurtul,
s mondja mindenkinek:
„leányom hédervári,
de legalább nem mutuly!”*

A gondolatolvasás megelőzi a bajt

*A bambucügy után másnap
béütött anyjának,
hol a pénz, s honnan a bambuc,
amit Máris rága!*

*Nézte, hát pénz nincsen,
hágyázkodott ezért
szemeit méncsergette,
s leányt egyre csak tángálta,
hogya pénzt eldángálta!
Csupa gusa volt már Máris,
teste a veréstől véres,
de magában kifundálta,
jó, csak üsse,
de ha bé nem áll a szája,
olyat vág anyjára,
hogya megáll a ződhatárba!*

*De anyja már a gondolatolvasáshoz
érteni kezdett,
s minthogy meghaljon
e versben es,
inkább kifutott, s a berbécsnek
gultit szedett.*

Gajdó Máris levele Tankó Pistához

Kedves Pista!

Első soraimban es tudatom, hogy jól vagyok, melnek hasonló párját kívánom a Te számodra es a Joistentől. Tegnap Jóska bá a Kívánom a Fehérnépet húszta a korcsomába, sén ettől úgy elpityeredtem, mert téged jutatot eszedbe sén es Kívánlak Téged. Mikor Jóska bá odaért, hogy Vágyik egy nő után, egy nő után, jól odabasztam a bakkecskefejre, mit mind ismétél s mit bőget en-

gem. De én téged meg nem ütnék soha, vagy a nyüvek rágják le a csecsemet. Mikor kezded a levelemre teszed, álgya meg Joisten a szemed. Én szeretem a szemedet, de ha félrekoslatsz, kiszedem abból a tehenyfejedből, te a zenyéimet szereted-e, mond Pisti hej, szeretsz-e! Jól gondold meg, mi forog itt kocán, s osztán neüzs a lapockám. Mert ha igen, én oant vágok vissza, hogy én es megbánom, a sírodnál szomoruan megálok, s belédobok egy? két hervadt virágot! Zárom soraimat nem egy rozsdás kulccsal, hanem a szeretet eltéphetlen rózsaláncával.

A te szerető, eltéphetetlen Márisod.

Villám
álaszt
árok!!!!!!

Kelt levelem élesztő nélkül Felsőcsernátonyban a zalszegen.

Ui. (pószkripta): Ha majd az oltár elé egy csinos lányt vezet, akkor se felejtsd, ki írta ezt a levelet.

LAKATOS MIHÁLY

A búcsú

Midőn a királynő büszkén felemelt fővel a vérpadra lépett, a durva vázonszuklya alatt mélyen elpirultam. Örülök a szerencsének, felség – valami ilyesmit vagy ehhez hasonlót mondhattam zavaromban, miközben ujjaim a bárd élét próbálgatták, mintha attól tartanék, hogy túl durva az, az ostyaszínű, finoman ívelt nyaknak. Sem őfelsége, sem én nem láthattuk soha, hogy miként viselkedik ezekben a lehangoló pillanatokban egy igazi királynő meg egy vérbeli bakó, de tesszük, amit tennünk kell. Ösztönösen. A vérpad körül, az alabárdosok sorfala mögött tolongó tömegben sem tudja senki előre, hogy ki fog halkán felsikoltani, ki fog elájulni vagy a könnyeivel küszködni. De amikor eljön a pillanat (külön beintés nélkül), halkan sikkantanak, elájulnak és küszködnek a könnyeikkel. Ezek a hangfoszlányok és a tömeg fojtott moraja jelentik majd a hóhér erkölcsi jutalmát. Most azonban ennél többre vágytam. Azt mondták: rendben, csak gyors legyek, pontos és határozott. Megígértem. Egy csapásra meglesz, mondtam. A múlt héten sem én voltam az oka, hanem az a disznó Sely, aki nemcsak hogy berúgott, de a szerszáma élet sem készítette elő. Különből is, ha délutáni álmából verik fel az embert, nem csoda, hogy háromszor kell nekirugaszkodnia. Őfelségével más a helyzet. Ez nem mindennapos dolog. Megtiszteltetésnek veszem, hogy engem bíztak meg velem. Jó, ha egy ilyen alkalom adódik az ember pályafutása során! És akkor már szerencsés fickónak mondhatja magát. Mesélik, hogy egy francia bakónak sikerült a királyi ház három tagját is lefejeznie. Erre mondják a szakmabeliek, hogy burokból született. Én mindig azt hittem, hogy egy királynő csak szép lehet. Hát ez bizony elég csúnyácska. A szemei túl távol vannak egymástól, az orra kissé tömpe. Lehet, ezért is nem utasították el a kérésem. De most már mindegy. A ruhája meglehetősen koszos és gyűrött. Látszik, hogy nem próbálgatta már hetekkel ezelőtt a tükör előtt az udvarhölgyek társaságában, akik mindig tudják, hogy hová kell még egy öltés vagy egy diszkrétén, de mégis jól láthatóan elhelyezett hímzés. Velem ellentétben, valószínűleg soha nem viselt olyan ruhát, melyet a szíve szerint készített el a szabó. (Erre büszke is vagyok egy kicsit.) Egy királyné nem hagyhatja figyelmen kívül az Udvar akaratát. Egy merevített csipkegallérban éppúgy benne vannak az aktuális erőviszonyok, mint a parlament által megszavazott törvényekben. A lágyan elomló selyemgallér hívei ilyenkor napokig szorongva bújnak ágyba és nem tudhatják, hogy hajnalban nem a testőrség ébreszti-e őket. A Kormányzó, a királypártiak zendülésétől tartva, hatalmas erőket vezényelt ki a helyszínre és utasított, hogy a lehető legrövidebb idő alatt hajtsam végre az ítéletet, a fejet pedig ezúttal nem szükséges a tömegnek felmutatni.

Az emberek tekintete szeretettel csüggött rajtam, s ez csak tovább növelte a bűntudatom. Tudtam, hogy amit tenni akarok, az valójában árulás, akkor is, ha nem az. A sürgés-forgásban többen vállon veregettek, mások a kezem szorongatták. Öntudatlanul búcsúztattak, holott biztatásnak, bátorításnak szánták. Közben megérkeztek a siratóasszonyok, s hogy az irdatlan fekete hárász-kendők alól elő-elővillant egy-egy mosoly, a termet fura csend ülte meg. A Halál az ajtóban állt, üres szemeireiben nevetés bujkált. A halott, mely soha egy percig sem élt, nyitott szemmel feküdt apró koporsójában. Úgy halt meg, hogy nem volt alkalma vétkezni. A siratóasszonyok rákezdek mondókáikra, s az érdemek végéerhetetlen sorát csak néha szakította meg a fel-felharsanó röhögés. Az elhunyt gombszemeiben a mennyezeti neonok fénye csillogott, hűvös, értelmetlen fény, amilyent azok a csillagok sugároznak, melyekről hiányzik az élet. Jaj, Illés, Illés, drága, jó uram, világeletemben szeretted a sütőtököt, most is azt készítek neked, s lám hiába: a tököd az asztalon, te meg a nyújtópádon! Afrikában él egy törzs, melynek tagjai hajdanán kasztrálták a megölt ellenséget, s heréit mint legfőbb diadalszimbólumot vitték magukkal, hogy kunyhóikat ékesítsék vele. Amikor az európaiak rájuk bukkantak, már régen nem tudták, miért teszik ezt. Az a varázslójuk, aki az önmagát beteljesítő lét szimbólumaként jelölte meg számukra a két kis golyót, már évszázadok óta halott volt. Tették tehát a szokás könnyörtelen erejével, a hagyomány tekintélyelvű parancsára, mely a mélyebb okot nem kéri számon, csupán a felszínit, amelyet az önfenntartásban jelöl meg. Így a fehéreknek könnyű volt bebizonyítani, hogy a győzelmi jelvények nem a diadalmas életerő forrásává teszik a törzs kunyhóit, hanem a halál rémisztő szálláshelyévé, lévén a lemetszett golyók az erőszakosan megszakított élet, másképpen a kunyhóba benéző Halál két szeme golyójának szörnyű szimbólumai. Igaz: nem volt könnyű egyik napról a másikra leszoktatni a törzs tagjait eme barbár szokásról, annyira nem, hogy szükség esetén más fajta golyókkal is nyomatékot kellett adni a fenti magyarázatnak.

Amint közelebb léptem és megragadtam a karját, az arca ijedtében eltorzult. Ujjaim enyhe szorításával jeleztem, hogy: bátorság, nincs egyedül, rám bízton számíthat. Olyan mozdulatot tett, mintha ki akarná tépni magát a kezeim közül, s ezért kénytelen voltam kissé erőszakosabban megragadni, amivel bizonyára fájdalmat okoztam neki, mert halkán felnyögött. Hiába, veszélyes lett volna elengednem, a tömeg ilyenkor érzékeny bármiféle rendellenességre. A legapróbb mozdulat, mely túllépi a drámai hangulatban amúgy is igénybe vett idegek tűrőképességét, elszabadíthatja a poklot. Szinte láttam, amint a Kormányzó (aki egy közeli ablakból figyeli az eseményeket) az ajkába harap, s dühös tekintete azt mondja: „Siess már, te mafla, mire vársz?!” Sietve hátracsavartam hát a királyné kezét, majd durva kenderkötéllel összekötöttem. A saját érdekében. Seszínű haja, melyet régen hosszasan fésülgethetett a hitvesi ágyban, mielőtt a három halk királyi koppanás elhangzott az ajtón, most otrom-

bán csutikára nyírva, hogy az acél akadálytalanul hozzáférhessen a szorosan egymásba kapaszkodó csigolyákhoz. A két vékonyka kéz eléggé koszos volt, s a börtönben töltött hónapok alatt a körmök hosszúra nőttek, annyira, hogy egyik-másik le is töredezett. Enyhe pálinkabűzt éreztem, s felfordult a gyomrom. Intettem a két őrnek, hogy távozhatnak, s fél szemmel követtem őket, amint utat törtek a tömegben. Valószínűleg a kivégzést már nem akarták megvárni. Inkább a poharazgatás. Akaratlan irigység fogott el. Bezzeg, ők nem! Ők mossák a torkukat! „Még nem vagy kész?” sziszegett felém dühösen a tanácsos, akire az ítélet kihirdetését bízták. Kész – rettentem fel és elléptem az áldozat mellől. A tanácsos sápadt volt és szerette volna minél rövidebbre fogni a ceremóniát. Nem tanácsos túl sokáig tetszelegni ebben a szerepben. Megjegyzik az arcát. Ez rossz emlékeket gerjeszt az emberekben. És a rossz emlékeket senki sem szereti. „Ilyen rosszul még sosem végezted a dolgod! – mondta fojtott indulattal. – Panaszt fogok tenni!” Elmosolyodtam a csuklya alatt. Panaszt! Ellenem! Hét határban nincs jobb bakó nálam! Talán a részeges Sely?! Nocsak! A jó szakember büszke öntudata sugározhatott a szememből, mert a férfi sietve elfordult, majd karját lassan felemelve csendet kért.

Alacsony, fürgé legényke lépett a színre (a falubeli lányok kedvence), s a zaj elült. Kezében korszó. A koporsóhoz lép. A kupakot lecsavarja. Mindenki döbbenetben figyel. A siratóasszonyok közül néhányan elfintorítják az orruk. A legény ekkor utasításomhoz híven a korszó tartalmát a halottra locsolja. Mit csinál? Mivel öntözi meg? No hiszen, attól még nem lesz kikelet! Nem válaszolok. Tudom, hogy ezentúl egyre több kérdést kell válasz nélkül hagynom. Ha akarom, amit akartam. A fiú óvatosan a vállára emeli a ládikát, s az öregasszonyok négy-ötösével egymásba karolva mögéje sorakoznak. Így indul el a menet lassú, ünnepélyes léptekkel, ki az ajtón a főtér irányába. A zenekar gyászindulóra zendít, s a tömeg rendezetlen sorokban özönlik utána. Elhízott februári fellegek csüngnek alá, némelyik mintha a vállunkat súrolná. Az út menti árokban még vastag a hó, a főtéren viszont már sárrá taposták az emberek és a járművek. A sár ütemes cuppogását elfedi a bánatos zene, a sorok közt lankadatlanul közlekednek a pálinkás- és borosüvegek. Az otthon maradottak kiállnak a sötét kapualjakba, majd lassan magához vonzza őket a tömeg. Az udvarokon itt-ott gazdátlan fények marnak a sötétbe, s nem akarják tudomásul venni, hogy a hátuk mögött ez utóbbi már rég birtokába vette a házakat. A legény a koporsót óvatosan a földre fekteti, a tömeg szoros gyűrűt von köréje, mely a hátulsók tolongása folytán egyre kisebb lesz. Vannak, akik gyertyákat gyújtanak, mások égő csillagszórókat dobálnak a levegőbe. Ekkor váratlanul hozzám lép a fiú, s gyufát nyom a kezembe. Nem így egyeztünk, nézek rá elképedve, de megragadja a karom és erőszakkal magával visz. Valaki közben egy üveget nyújt felém, s megveregeti a hátam. Néhány korty köményes és épp annyi időm marad, hogy visszaadjam tulajdonosának a flaskót. Illés koporsója nem

a sárban fekszik, valaki már havat hozott alája. Legelől a siratóasszonyok szoros sorfala. Van egy közöttük, aki le nem venné rólam a szemét. Nem merek ránézni. Már egy éve. Kedves a lelkemnek, de nem szeretem. Bizonyos dolgokhoz nem kell szerelem – mondják kacsintva és sóhajtanak is melléje: hej, lennék csak én a te helyedben! Egy hét és az én helyemben vannak. És tétováznak. És ha beszélnek, nem kacsintanak hozzá. A gyufa lángra lobban és a koporsóba röpül. Illést egy másodperc alatt elborítja a láng-paplan, csak a kerek feje és fekete gombszemei maradnak érintetlenül és merednek értetlenül a sötétbe.

A tanácsos, anélkül hogy az áldozatra nézett volna, összegöngyölytette a papírtekercset, intett nekem a kezével és lelépett az emelvényről. Fél szemmel láttam, amint utat tör magának a csődületben és eltűnik egy szűk sikátorban. A kivégzést nem akarta látni. Vagy nem volt kíváncsi rá, vagy lelkifurdalása volt valami miatt, amit én nem tudhattam. Különben is nekem csak annyit kell tudnom, hogy a mai nap folyamán le kell fejeznem a királynét, és hogy saját kérésemre a Tanács engedélyezte a fej elvitelét. Más egyébről nem tudok és nem is akarok tudni. Ahogy a királynéra pillantok, furcsa érzés fog el. Nézem a fejet, amely még a helyén van, még betölti feladatát, melyet az élet jelölt ki számára, miközben tudja, hogy ez már nem sokáig lesz így, hogy erőszakosan kínzó fájdalom árán fogják megszakítani a kapcsolatot közte és az élet között, noha küldetését még nem teljesítette. És az agy, mely annyi más embert kihúzott a bajból, most – amikor önmagáról van szó – tehetetlen és tanácstalan. Intettem, és az asszony engedelmesen letérdelt a tőke előtt. Tekintete merev volt és hideget árasztott maga körül. Kalandfilmekben ez az a pillanat, amikor a „királyné lovagja” kis mentőcsapata élén áttöri az örök sorfalát, kiragadja a halál torkából úrnőjét, és a nyeregbe emelve maga elé, széleseben elvágat vele, mielőtt a katonák felocsúdnának meglepetésükből. És valóban: hátul hullámszíni kezd a tömeg. A katonaság szembefordul velük. Éles dárdahegyek merednek a közönség felé. A halál készül átcsapni a kijelölt határvonalon. Tétovázom. Szeretném, ha közbejönne valami. Ha azt a fejet mégsem kellene hazavinnem. Irgalmas hóhér?! Ki látott még ilyent?! A puszkagolyó szánalomból letérhet arról a pályáról, melyen elindították? Vagy útközben gyurmává alakulhat? A lovag késik, ennél több időt nem adhatok neki. Lenn már dulakodnak. Ezek azonban (sajnos) csak a rokonszenv és szájalom viharos lökései. A könnyező utcák üresek. Vállon ragadom az elítéltet és ő engedelmesen a tőkére hajtja a fejét. A szája mozog, de hangot nem hallok. Talán a növekvő zaj miatt is. A bárdot a magasba emelem. Most először behunyom a szemem. Nem kell már néznom, úgylátom. Lesújtok. Nem rándul meg a karom. Mintha vaját vágnék.

Ezt jövőben is meg kell csinálni, mondja valaki a hátam mögött, mire többen is helyeselnek. Nemcsak jövőben, mondom, hanem azután is, a rákövetkező évben is, és mindig. A vidámság a tetőfokára hágott. Illés a lángtavacszkában eggyé olvadt a koporsójával, a zenekar táncnótákat játszik, a fiatalabbak

fordulnak is egyet-kettőt, óvatosan, hogy a sár ne spriccoljon a lányok szoknyája alá. Iszom a felém nyújtott borosüvegből. Utóízében érett, hamvas szőlőgerezdek rezegnek, kellemes aromájuk a Küküllő mentéről hoz üzenetet a havasalji faluba. Agyamban elhalkul a ricsaj, nevető arcú, kucsmás emberek, kisminkelt arcú piros-fekete-fehér lányok jönnek-mennek körülöttem. Mintha olyan filmet néznék, melyről levágták a hangot, s csak azt látjuk, hogy néha valaki belemosolyog a kamerába, mások túl közel lépnek hozzám és eltorzul a kép és már nem mindig tudjuk eldönteni, hogy a több változat közül melyik az igazi, vagy van-e egyáltalán igazi. A sürgő-forgó hangyacsapat tagjairól nem tudni, hogy ki mit, miért csinál, hirtelen és kiszámíthatatlan mozdulataik a káosz benyomását keltik és mégis érezzük, hogy mindaz, amit tesznek nem véletlen és nem értelmetlen. Mint ahogy az sem, hogy a rendőrségi fogda fölött halokan kinyílik az ablak és két sárga golyó mered bele a zajos, februári éjszakába. „A jövő télen nekünk is megtanítod?” kérde Imre. Vagy Árpi. Vagy Béla. Vagy. Megtanuljátok ti is. Nélkülem is. „Elmégy?”

Most jobb lesz odébbállni, villan át az agyamon és felkapom a kosarat. A vér látványa felbőszítette a tömeget. Szabályos közelharc folyik. Aztán az első sebesülések láttán alábbhagy az emberek harci kedve. A testőrség oltalma alatt (csuklyámat egy pillanatra sem véve le) kifele igyekszem a városból, de visszapillantva még látom, amint többen sírva borulnak rá a vérpadon heverő holttestre. Érthetetlen. Annál is inkább, mert soha senki nem mondta, hogy rajongana a királynéért. Sőt, szóba sem került. Mindenki tudta, hogy a királynak van felesége, de senki sem volt rá kíváncsi. Az a disznó Sely felköti magát, amikor kijózanodva megtudja, hogy miről maradt le. Nem is az a tíz arany, bár az se kutya. Büszkén néztem a lefedett kosárra. Benne van az én legdrágább kincsem. Mely megalapozza majd a hírnevem. És nemcsak az enyémet, az utódaimét is. „Az ő őse nyakazta le a királynét!” Lényegtelen, hogy miért! A fejsze éle nem kérde, hogy miért éppen ezt a fát kell kettészelnie és nem amazt! Az ő dolga élesnek, jól kifentnek lenni. És vágni! Kétségtelen, hogy kulcsszerepe van. Minden formai hasonlóság dacára nélküle a fejsze nem fejsze! Kár, hogy a gyerekek még túl kicsik és nem örvendezhet együtt a család. Mindegy. A feleségem megígérte, hogy mára ünnepi ebéd lesz. A gondolatra megkordult a gyomrom és ügetésre nógattam a lovam.

Amint átléptem a küszöböt, éreztem, hogy valami nincs rendjén. A csend gyanúsán hirtelen állt be és jól ismertem már az osztályomat. „Üljetek le! Mi történt?” Minden szem Katica felé fordul. „Én ezt ma reggel találtam az utcán, tanító bácsi, és a fiúk el akarják venni tőlem...” Egy, a szélén elszenesedett, de aránylag épségben maradt fejét vesz elő a padjából és elém teszi a katedrára. Meghökkenek. Illésnek a feje. Hogyan eshetett meg?! Nem érte a gázolaj? Senki sem figyelt rá az éjszaka. Lajos jelentkezik. „Én tudom, hogy az mi az! – mondja. – A Napkirály lányának a kedvenc babája.”

Csodálkozva nézek rá. „Igen – mondja –, olvastam, hogy Napsugár királykisasszony lejött az emberek közé és feleségül ment a burkus király fiához. De ezt a Napkirály nem tűrhette és hazahívta a lányát. Azzal fenyegetőzött, hogy felperzseli a burkus király országát. A királykisasszony emlékül csak a kedvenc babáját vitte magával. A baba azonban meggyulladt a nagy hőségtől és visszahullott a földre. Ez maradt meg belőle.” Igen, ennyi maradt meg belőle. Lajos, a burkus király fia vigasztalhatatlan. A vállára teszem a kezem. „Te nem tehetsz róla. A királykisasszonyok köztünk mindig veszélyben vannak. Ezért előbb-utóbb elmennek. Csak néhányan a nagyszívű lovagok közül nyújtanak még nekik menedéket. Az olyanok, mint te. Álljon fel, Sir Ludovic, és őrizze hűséggel a királynő babáját! Önre bízom! Nekem ugyanis már telefonáltak. Menem kell. Amíg nem késő. Mit vihetek magammal? Vihetek magammal valamit? A gyerekek a buszmegállóig kísérek. Fogják a kezem. Sárkának könnyes a szeme. Ugyan, micsoda melodramát játszunk itt? Nemcsak Nagy Visszatérések vannak, hanem Nagy Távozások is? A Nagy Olajralépés? A Nagy Kámforrá Válás? Katonai teherautó fékez. Elvisz a városba, ha akarom – mondja a sofőr románul és int, hogy kapaszkodjam fel hátul a srácok közé. Integetések, néhányan még szaladnak is egy darabig a kocsi után. Nem tudom, miért, az az érzésem: ezt a jelenetet már láttam valahol. De nem emlékszem sem a film címére, sem a rendező nevére. A durván kopaszra gyalult katonák mind egyformák. Uniformisak. Némelyik mosolyog. „Tanítod őket?” – tegez le egy kék szemű rokonszenves fiú. Magyar. „Már csak tanítottam” – mondom, mire egy másik is közbeszól: „Miért?” „Elmegyek.” „Miért?” Nagy, kerek szemében ártatlan mosoly. „Ne űzd az eszed!” – szól rá szinte durván a mellette ülő társa, s komolyan néz maga elé. „Mi történt, a humorod a szakálladban volt?” Fizikusok. Még egy hónap és szabadulnak. Ősztől pedig az egyetem. „Én közben norvégul tanulok – mondja az, aki elsőként szólított meg. – Az a vágyam, hogy egyszer eljussak Oslóba és otthon érezzem ott magam.” A városszéli benzinkútnál leternek a főútról. Így hát búcsúzkodom. Talán ott fenn még összefutunk, kiáltják utánam és biztatólag integetek. „Hiába volt az a csúnya, fekete csuklya – mondja Katica – mi megismertük a tanító bácsit.” „Én úgy sajnáltam a királynét – szólal meg egy másik – Miért kellett megölni?” „Dehogy halt meg, hiszen az csak színdarab volt és különben is ma reggel találkoztam vele a boltban. Sorban állt kenyérért. A fején nem volt korona.” Hosszú az út hazáig. Pedig a benzinkútnál, nem is: a helységnév táblánál már úgy érzi az ember, hogy megérkezett. Hogy otthon van. De a rózsafűzért még elmorzsolgathatom az utcánkig. Aki a Budvár alatt lakik, az kétszer is. És az a másik, az idegen város, még ennél is jóval nagyobb. Írni fognak. Megígérték. Amíg csak elérnek. Később talán majd nyomomat veszítik, de annak már nem lesz jelentősége. Aki én voltam, az nem lehet sem az a szikár összeaszott vénember, aki egyre ritkábban jár ki albréleti szobájából, hogy ne pazarolja el könnyelműen azt a kevéske

utat, amelyet még bejárhat, sem az a jókedélyű nagypapa, akinek fehér üstökébe már jócskán belekaszált az idő, s aki legbecesebb javait még idejében az unokáiba mentette át. Történetek. Anekdoták. (Hogy a finnyásabbak fintorogjanak fel(h)(el)őtlen derűlátás-/ optimizmus-/ omon!) Ne haragudj: a nyári eső utáni tócsákban fésüli sugarait a nap. Ez nekem elég most. Voltam már könyökig maszatos, tekergőztek giliszták is a tenyeremen. Tekergőztem már én is mások tenyerén. De ez nem én vagyok. A túlságosan vissza- vagy túlságosan kicsavart távcső egyaránt homályos képet ad. Úgy. Most. Itt. Ennél többet nem akarhatsz, hiszen én sem akarok.

Az öreg, amióta felmondtak neki, egyre szófukarabb lett. Reggel, este lesétált a pici kriptához nap mint nap. Már csak ő irtotta körülötte a gyomot. A fiai, s az unokái csak dühösen megrántják a válluk, ha szová teszi. Igaz: már rég nem tette szová. Csak emlékké. De nem szabadulhatott attól a gondolattól, hogy a családja szégyelli őt. Őt, aki... Szóval értetlenül állt a jelenség előtt. Minden évben ama bizonyos napon megünnepelték a Hősök Napját. Minden évben szinte idegesítő aprólékossággal elevenítették fel az akkori eseményeket. Mindent. Szinte. Mert róla egyedül soha többé nem esett szó. Hosszú időbe telt, amíg megértette, hogy bármit is tesznek, bármiről is beszélnek az akkori esettel kapcsolatban, ő minden szóban, minden mozdulatban jelen van. Hallgatásuk is az ő jelentőségét hangsúlyozza. Körvonalai elmosódtak, a súlyos maszsa megroggyant, majd szétfolyt, felszívódott az eseményekben. A finom por, melyet nem látunk ugyan, de ott van a könyv lapjain, s anélkül, hogy tudnánk, az ő szűrőjén keresztül olvasunk. Attól kezdve nem nógatta többé sem a fiait, sem az unokáit a tiszteletadásra, és azt sem várta, hogy ünnepeljék vagy hogy legalább megemlítsék a szónoklatokban. Mondanivalóját környezete számára kiporciózta, s napról napra csökkentette a fejadagot. Csak a séták maradtak meg változatlanul. Reggel. Este. Oda. Vissza. Aztán amoda.

Nyár vége volt, amikor a levelezőlap megérkezett. A nyolcvanötös szobát utalták ki nekem és én voltam a hetedik lakó. A többiek fizikusok. Ősz elején szálltam vonatra, s a vagonok – bús gólyacsapat – utolsó kör nélkül vágtak neki a végtelen útnak, melyről nincs visszatérés. „Amikor kidugtad a fejed, hogy integessél – írta anyám – valaki ugyanezt tette a hátad mögött. Akkor hirtelen úgy tűnt, hogy két fejed van. Aztán egyiket behúztad az ablakon, s később a másik is eltűnt a szemünk elől. Itthon hiányzol, de büszke vagyok rád. Azért, mert hiányzol. Mindenki téged emleget. Ne felejts el írni!”

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Olvad a fenséges

*A fenséges is elolvadhat, és ez
bánt engem – mondhatnám így,
ahogy mondom is. Egy tavaszi versben
ajánlatos ezt mondani (demonstrálni
az érzékenységet.) Szóval:
csak ez után szabad örüvendezni.*

*Aztán megesik, hogy italomba
jégkockát, homlokomra vizes borogatást
kérek, és már tudom is, melyiket
választom havasok és Riviéra közül.
Szerencsém van, hogy néha
egész jól jön az a természet.*

A döntés nehézsége

B. Cs.-nek

*Nem minthogyha furcsa lenne,
de egy idő óta nagyon hiszek
a személyes varázásban.
Ilyen gondjaim vannak.*

*Meg olyanok, mint ez a mai nap,
Mert boldog születésnapot kívánok-e,
vagy elkezdek spekulálni
a korra vonatkozóan.*

*De most egy panegirisz is hülyén hangzana.
És már nem lenne személyes ügy.
Márpedig az kellene maradjon,
úgyhogy még gondolkozom.*

1996. jan. 25.

Túlélési manőver

*A föl-földobott követ és a gravitációt
jól kitalálták, s az a helyes,
hogy ezt én is tudjam. Ez pedig akkor
a legkönnyebb, ha mindenféle blódségekkel etetnek.*

*Nagyon tudom sajnálni magam.
Ez pusztán előzékenység, ilyenkor ez
kijár: bizalmat szavazok magamnak,
és szépen elvagyok.*

*Ha nem, nem.
De ez elég ritka.
Velem még nem fordult elő.
Láttam a boldogságot én is.*

DEMÉNY PÉTER

Szerelmes dal

*Ma este is meg fogom várni
A zeneiskola előtt
A lányt, akinek gyönyörű haja
Barna, a szeme zöld,*

*Hosszú haja zuhog le rám,
Cseppenként, mint a nyári zápor,
Hetenként egyszer az életemet
Kérem vissza ettől a lánytól,*

*S ha visszaadja, arcom ráfagy
Szerelem tükör-ablakára,
És én fojtogató kezekkel
Vetem rá magamat a vágyra.*

Lovaglás

*A verset meg kell nyergelni,
kemény térdekkkel föl pattanni rá,
a legkisebb mozdulattal engedelmségre kényszeríteni
[a táncoló tomport,*

*nem ijedni meg a vad nyerítéstől;
aztán, mikor megszokta a térdünket,
meg a zabla szorítását,
mikor már a fáradság turhája jelenik meg a pofáján, nem
[az engedetlenségé,*

*hanyagul inteni a lovászfúúnak,
s a szélesre tárt kapun keresztül belevágtatni a Napba.*

*Senki nem tudta, mi történt velem;
harmadnap hajnalban deres ló látszott közeledni,
nyergéhez kötél volt erősítve, s a kötél végén
engem dobált a föld,
s összetört testemet sírva vették körül az asszonyok.*

Song

Itt lent a bárban a leányról,
 Mondd, mondjak egy mesét? Ha táncol,
 Hát figyelj, égis meredeznek
 A spanyol tangó hangjai.
 Míg te itten harmonikázol,
 S nem is figyelsz talán, a vágyról
 Énekel, sír; s az asztalodhoz
 A szerelem ül le, a csontos,
 Vad apacs mellé.
 Idefigyelj! llyen nem volt!
 Már föl is állt, már ordított is,
 Már régen a földön vonaglik.
 Ó, hogyha látnád azt az arcot,
 Ha ellátnád addig az arcig,
 Amit a füstök, sercintések, a szesz durva szaga takar!
 Ó ez a vaskéz, ez a kar
 Most sír és kér és könnyörög
 S mint a magányos, néma rög –
 Nincs szó, csak egy-egy mozdulat,
 Csak néhány döbrent pillanat;
 Mint álmodban elfut egy utca,
 S az egész város vele futna,
 S már nem is szalad, most már szárnyal
 És el akarja érni Istent
 A kocsik, üzemek zajával!
 S mind közelebb jön, jön az ég,
 S már szinte itt is van a menny!
 És dőndül egyet valami,
 S nem lehet semmit hallani,
 De aztán füst és kiabálás!
 Hát figyelj jól, harmonikás;
 Az apacsé lesz ez a lány,
 És este már övék a hold,
 A tölgyfák fölött andalog,
 S a fiú többé sose táncol...
 Tudom, téged is elhagyott.
 Itt lent a bárban a leányról
 Lásd, befejeztem a mesét.

BENŐ ATTILA

(Hálók)

I.

*Folyton a hálókban hánykolódom.
Látod: nincs kilépés rég belőlük,
a hálóba hullámozza éned
könnyed áradása az időnek.*

*Háló szorít, háló szólint néven,
a hálókban hamvad belső árnyad.
Háló mögött újabb függönyháló,
és azon túl is csak háló lebben.*

*Pillants éji fellegekre, nézzed
őket mint bolyognak szédelegve,
és mint hull rájuk ott a magasban
kényszerzubbonyként a csillagháló.*

II.

*A tüdőd hálólégből lélegzik.
Sóhajháló. Félelemből háló.
Színbejátszó háló – szép lidércnek.
Háló benned bújkáló világnak.
Ördögháló. Képzeletnek háló.
Háló-dallamokban hálófények.*

III.

*Hálót szó köréd a társad hangja,
hálót ír köréd az ünnep, a csend,
a dicséret vagy ha szégyen érlel.*

*Háló hull reád a mozgó képről,
és a könnyvekből is háló kúszik,
omlik a ficánkoló szivedre.*

*Hálót sző néked a föld az éggel,
hálót szólnak gondolatvadászok,
s benned is készül a lélekcsapda:
mint pók hálótat tőprengsz magadból.*

*Háló rezzen kint, háló mozdul bent,
álomháló ringat, háló ébreszt,
mindhiába élnél tengerlétbe.
Háló mozdul kint, háló rezzen bent.
Hánykolódsz hálókbán mindhalálíg.*

KIRÁLY FARKAS

hobo XVI

*cápákat kergetek üres pohárban
 dörögnek tompán az őszi akkordok
 forgószelek simogatnak kacéran
 porhanyóssá túr egy sápadt vakondok
 mennybeszállt kalózok részeg dalában
 kifakult arcokat keresek vakon
 tüskésre gyúrok idegen földeket
 sebzetten billegék kiégett tavon
 szavamat bénító aranytelérek
 ereit reszelem kicsorbult hittel
 tükrötök csapkodja mosolykorbácsom
 agyatok megtöltöm színtelen gittel
 útjaim áruló hídjait rágom
 habjába keverten koszos folyóknak
 robbanó gátjaim porfelhős egén
 kastélyok repedt kövei forognak
 üressé aszott gondolat-kaptárok
 könnyére gördül torkomból a henger
 kormot szítáló égő erdők fölött
 álomba ringat egy hazátlan tenger*

látogatók – József Attila

Altató

*Bankár leszel és úrhajós!
 Mafiózó és hírhedt kém!
 Látod, tökerészeg apuka –
 aludj el szépen, kisöcsém.*

GYÖRGY ATTILA

Város, templomokkal és szilvapálinkával

Tegnap este, ahogy az utolsó útkereszteződéshez értem, kialudt a sarkon álló lámpa. Úgy, ahogyan kialudt tegnapelőtt este is, s ahogyan ma éjszaka, és holnap is kialszik mihelyt elhaladok alatta. Pislákolás nélkül, hirtelen s mintha fény helyett sötétséget árasztana, úgy borul az árnyék az imént még világos útszakaszra. Eddig mindössze egyetlen alkalommal nem aludt ki: akkor azonban egy lánnyal voltam, s éppen felhívtam figyelmét a furcsa jelenségre, így minden oka megvolt rá, hogy égvéig maradjon. A jelek szerint ez egy érzékeny és öntudatos halogénlámpa, ami végső soron nem csodálatosabb, mint maga a tény, hogy egyáltalán létezik olyan, mint villanyvilágítás. Ott, ahol élek, ezt szemlátomást mai napig nem szokták meg, az emberek kissé idegesen és idegenkedve bánnak a villamos energiával és fordítva. Egyik ismerősöm éjszakánként a szomszédos építőtelep gépeinek kábeleit metéli szét valami kaján örömmel, egy másik pedig, mihelyt végleg eleget a természetes és mesterséges világításból egyaránt, csinos kis villamoszékot eszkábált össze magának. Azóta már az örök világosság fényeskedik neki. Halálának pillanatában, bizonyos rövidzárlat, vagy más okkult természetű ügy következtében, a negyed villanyvilágítás nélkül maradt, mindenhol kialudtak a lámpák. Ennek következtében, egy ideig a sarki lámpa kapcsán is valami ehhez hasonlóra gyanakodtam, – azonban, mint utóbb kiderült, ennek kevésbé morbid, és sokkal mélyebb okai vannak. A csodálatos lámpaoszlop ugyanis a város életét meghatározó erővonalak egyikén áll, egyenes összeköttetésben más, hasonló rejtélyes és befolyásos objektumokkal, például

a templomokkal. Amelyekkel kapcsolatban mindig is furcsa sejtelmeim voltak, na persze, nem a templomokkal úgy általában – itt csak a város templomaira gondolok. Naiv szemlélő számára sem külsőre, sem belsőre nincs bennük semmi különlegesség: ott állnak a város különböző pontjain, és pont olyanok, mint általában a templomok. Csak éppen elhelyezésük furcsa, jobban mondva furcsán logikus. A város térképének némi tanulmányozása után feltűnik, hogy jól meghatározott, szigorú rendben vannak elhelyezve. Nem mindegyik, csupán a katolikus templomok és intézményeik – illetve lehet, a többi is, én azonban katolikus vagyok, a többit csak méricskélje más. A tulajdonképpeni város, ugyanis, az „aranykorszakban” épített betontelegeket leszámítva egy andráskereszt szárai között fekszik, amely kereszt szárait templomok alkotják. A kereszt egyik szárát a várost uraló dombon fekvő három kápolnát, a patinás katolikus gimnáziumot és a városi templomot összekötő egyenes képezi, a másik szár ugyancsak egy kápolnát, a híres kegyhelyet, és a

helyi várat köti össze. A kereszt nagyobbik nyílásában terül el a város, kisebbik nyílásában a település, amelyből kinőtte magát. Ezen belül az említett épületek meglehetősen pontos, egyenlő szárú háromszögeket formáznak, amelyek újabb elmélkedésre szolgáltatnának okot, mi azonban elégedjünk meg azzal, hogy a város történetét meghatározó templom, bár és iskola egyúttal szigorú földrajzi koordinátákba is fogja azt. Ez pedig már így egymagában is fura, és kissé misztikus hangulatot kölcsönöz a helynek, arról nem is beszélve, hogy a kereszt metszéspontjában emelkedő tömbház negyedik emeletén rejtett, értékes kincs lapul, tételesen

egy demizson szilvapálinka. Mintegy negyven liter kitűnő, első osztályú szilvapálinka rejtezik e helyen, amely egy barátom szerint csodálatos hatásokkal bír. Nem mindenkinek adatik meg ezen szilvapálinkát megízlelni: igazából talán említett barátomon kívül soha senki nem ízlelhette meg, létezése azonban bizonyosság, és valóban természetfölötti illatát már többször is érezhettük szerencsés barátunk közvetítése által. A mondottak szerint ezen szilvapálinka nagylelkűvé, ünnepélyessé, és szeretetreméltóvá tesz, ezen hatások elmúta után pedig nem okoz másnapossági tüneteket. Természetesen, mint minden kincsnek, a hírneves szilvapálinkának is boldog tulajdonosai vannak: azonban, mivel a boldogság mindenkor tudatlansággal párosul, – ők nincsenek tudatában a demizsonban rejlő elixír varázslatos hatásának, mi több, nem is fogyasztanak belőle. Ilyenformán a csodálatos nedű egyetlen haszonélvezője szóban forgó barátunk marad, aki heti két fél literben számolva még kilenc hónapig részülhet belőle, amikor is minden valószínűség szerint végleg átszellemül, és legendává válik, akár a mesés szilvapálinka.

Mindez pedig vélhetően azon napok egyikén fog bekövetkezni, mikor ismét terjengni kezd a városban az átható halálszag. A város nevezetességei közé tartozik az is, hogy időnként, néhány napig megüli a várost a sűrű, halálszagú köd, mely minden létezőnek az elmúlást juttatja eszébe, akár a sarki lámpa – ez ellen pedig csak bizonyos szilvapálinka nyújthat védelmet. Az igazsághoz tartozik az is, hogy ezen rejtélyesnek tűnő köd nem más, mint a város mellett fekvő mező alatt húzódó, időnként meggyulladó tőzeg füstje. Ilyenkor ugrásszerűen megemelkedik a helyi kocsimák forgalma és bevétele, s a szokottnál többen látogatják a templomokat is, s mint Léstyán úr, egy másik kedves barátom állítja, a föld ezen kigőzölgése okozza a város rettenetes, unalmas hétvégeit, melyek idő előtt megöregítik az embert, és konzervatív hajlamokat oltanak a polgárokba. Ami egyébként teljességgel helyénvaló, másként nem is lehetne létezni ebben a városban, melynek létét örökre meghatározták a templomok és a szilvapálinka, s mely minden bizonnyal egy szép napon minden átmenet nélkül kihuny, akár az utcasarki lámpa, mikor alája lépünk. S végső soron ez sem lesz csodálatosabb, mint maga a tény, hogy egyáltalán létezett.

A szerzők adatai:

BENŐ ATTILA: 1968-ban született Marosvásárhelyen, 1995-ben végzett a kolozsvári egyetem magyar–angol szakán. Kötete: *Csontkalitka* címmel 1995-ben jelent meg a Kriterion gondozásában. Jelenleg Marosvásárhelyen tanár.

DEMÉNY PÉTER: 1972-ben született Kolozsváron, 1995-ben végzett ugyanott, magyar–román szakon. Kötete: *Ikarosz imája* címmel 1994-ben jelent meg a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál. A Kriterion (Polis) szerkesztője.

FEKETE VINCE: 1965-ben született Kézdivásárhelyen, 1994-ben végzett a kolozsvári bölcsészkar magyar–oroszlakán. Verseskötetei: *Parázkönyv*, 1995. Erdélyi Híradó Könyvkiadó és *Útköző* 1996. Mentor Kiadó. A kolozsvári Helikon és az Előretolt Helyőrség szerkesztője.

KIRÁLY FARKAS: 1971. május 7-én született Kolozsváron. Írásai a Helikonban, a Jelenlétben, az Előretolt Helyőrségben és a Zabhegyezőben jelent meg.

LAKATOS MIHÁLY: 1964-ben született Székelyudvarhelyen, 1995-ben végzett a szegedi JATE bölcsészkarán, magyar–francia szakon. Prózakötete: *Előjáték* címmel 1995-ben jelent meg a Mentor Kiadó gondozásában. Jelenleg a JATE doktorandusza.

LÁSZLÓ NOÉMI: 1973-ban született Kolozsváron, verseskötete *Nonó* címmel 1995-ben jelent meg az Erdélyi Híradónál. Végzős bölcsészhallgató Kolozsváron.

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: 1972, Lövéte. Másodéves magyar–román szakos hallgató Kolozsváron. Versei jelentek meg a Helikon (Serény Múmia), Előretolt Helyőrség és Látó hasábjain.

ORBÁN JÁNOS DÉNES: 1973-ban született Brassóban. Verseskötete *Hümériáda* címmel 1995-ben jelent meg az Erdélyi Híradónál. Végzős bölcsészhallgató Kolozsváron, az Előretolt Helyőrség főszerkesztője.

SÁNTHA ATTILA: 1968-ban született Kézdivásárhelyen. Verseskönyve *Münchhausen báró csodálatos versei* címmel 1995-ben jelent meg az Erdélyi Híradónál. Tanársegéd a kolozsvári egyetemen és az Előretolt Helyőrség felelős szerkesztője.

TANULMÁNY

POSZLER GYÖRGY

„Emberiség-poéma” és Drámai Költemény

MADÁCH HELYE A VILÁGIRODALOMBAN

*Figyelj, az eszed megértheti nyomban:
odakünn a sugárzó ég alatt
ezt mondja az ember: „Ember, légy magad!”
De minálunk másként hangzik a szó:
„Légy önmagadnak mindig elég, manó!”*

---

*Az önmaga lenni: magunkat meghaladni.
De megzavarhat a szó homálya; tehát
így mondom: mint cégtábla mutatni
a Mestered célgondolatát.*

(Ibsen: Peer Gynt)

*Óh, e zűr között
Hová lesz énem zárt egyénisége*

---

*Azért nincs élet, nincs egyéniség,
Mely mesterén túljárna, semmi műben. –
Hol leljen tért erő és gondolat,
bebizonyítani égi származását?*

(Madách: Az ember tragédiája)

Két, egymást folytató, egymásnak felelő remek a hatvanas évekből: *Peer Gynt*, *Az ember tragédiája*. Mindkettő, az idézett sorokban is, az emberséggel, a személyiséggel küszködik. Meg persze a történelemmel. Amiben az emberség, a személyiség megvalósul, vagy sem. Elvetél, vagy sem. Mi a különbség a „légy magad” és „légy önmagadnak elég” ember- és manó-elve között? Van-e zárt egyéniség, vagy nincs? Van-e élet, emberhez méltó élet egyéniség nélkül, vagy nincs? Egy nagy, XIX. századi műforma alapkérdései. Ám ilyen kristálytisztán, mint Ibsen és Madách mesterművében ritkán megfogalmazottan.

Külön műforma? Igen. Így érzi a kor embere is. Csupán apró példa. Arany a Nemzeti Kaszinó kandallója mellett – a frissen felfedezett Tragédiából – részleteket olvas. Csengery, a tudós esszéista felkiált. És Goethe Faustját, Byron Manfredjét emlegeti. Nem alaptalanul. Valóban. Egész vonulat, egy műforma vonulata a Faust, a Manfred és a Tragédia – sőt, a Faust, a Manfred és a Peer Gynt között. Félévszázados, ötvenhatvan éves élettartammal. A vonulat határai és művei – viszonylagos pontossággal –

megjelölhető. A művek a múlt században születnek. Németül, angolul, franciául – meg magyarul és norvégül is. A változatok is körülírhatók. Az egyik, az epiko-bölcseleti változat a kvázi-eposz, a Poème d'humanité, emberiség-poéma. A másik, a drámai-bölcseleti változat a kvázi-dráma, a metafizikai tragédia, drámai költemény. Az indító és csúcst is jelentő mű Goethe Faustja, '08-ban. A kompozíció első része. Nagyszabásúan, de problematikusabban angolok folytatják. '13-ban Shelly Mab királynője, '20-ban A megszabadított Prométheusza. '17-ben Byron Manfredja, '21-ben Káinja. '31-ben teljesedik ki a Faust. Megszületik a kompozíció második része. Nagyszabásúan, de még problematikusabban franciák folytatják. A harmincas években Lamartine emberiség-epozsának két részlete. '36-ban a Jocelyne, '38-ban Az angyal bukása. Majd Hugo monumentalizáló-teatrális víziója az emberiség történetéről. '59-ben, A századok legendája. És még később is – két részletben. Nagyszabásúan és magas szinten magyarok és norvégok folytatják. És zárják is a vonulatot. '61-ben Madách: Az ember tragédiája. '67-ben Ibsen: Peer Gynt. Tehát valóban egy műforma pályája a Faust első része és a Tragédia, a Faust első része és a Peer Gynt között. Laza, de értelmezhető bölcseleti-költészettani egységben. Itt van Madách helye a világirodalomban. E vonulat végén. Ibsen mellett, a nagyszerű záróakkordok egyike.

Csupán egy megjegyzés. A laza, de értelmezhető bölcseleti-költészettani egység jellemzői előtt.

A műforma filozófia- és stílustörténeti kötődései viszonylag jól tapinthatók. Erős kötődés a német, angol, francia romantikához. A lobogó individuális szabadságeszményhez. A kitorró monumentalizáló személyiségkultuszhoz. Az átfogó patetikus humanitásgondolathoz. A robbanó mitizáló lázadásvágyhoz. Erős kötődés a kiteljesedett klasszikus német filozófiához. Az egyetemes totalitás felismeréséhez. A totalitás történetiségének eszméjéhez. A történelem teleologikus szemléletéhez. A teleológia logikai értelmezhetőségéhez. Erős kötődés a pozitívizmus kialakulóban lévő világképéhez. A megismerés szisztematizálhatóságának hitéhez. A természeti-társadalmi egység víziójához. A bölcsélet szintetizáló erejéhez. Az evolúció megrendíthetetlen vallásához. Persze a hangsúlyok minduntalan változnak. Korábban a romantika igézete erősebb. Még ha Goethe a klasszicitás rendjébe szabályozza is. Későbbben a pozitívizmus sugallata erősebb. Még ha Madách a romantika színeivel ötvözi is. A klasszikus német filozófia pedig mindvégig jelen. Még ha az átéltség különböző fokán is. A Faustban teljes gondolati mélységében; a Tragédiában szerkezetének meghatározó elemeiben; a Peer Gyntben fejre állított paródiájában. Vagyis a filozófia- és stílustörténeti hely ott van – lazán felfogva – Kant és – ugyancsak lazán felfogva – Nietzsche között. Költőileg úgy értelmezvén a történelem rendjét, mint bölcseletileg Hegel. Költőileg úgy értelmezvén a természet rendjét, mint tudományosan Darwin. Ebből fakadnak a laza, de értelmezhető bölcseleti-költészettani egység jellemzői.

Előbb az inkább bölcseleti, mint költészettani jellemzőkről. A műforma a költői általánosítás rendkívül magas szintjén születik. És csak itt születet. Mert nem a tapasztalat valóságelemeiből építkezik, hanem a gondolkodás példázataiból. Tárnya nem az egyszeri életmenet, de az általános fejlődésmenet. Látszólag személyesen alapozódik, valójában történelmileg tetőződik. Személyesként is emberi-, közösként is történelmi sorsparadigma. Ezért nyúl a lét átfogó, példázatszerű alapmagyarázataihoz. Bibliához, mítoszhoz, folklórhoz. Csak példaként. A Bibliában gyökerezik Ádám és Káin története. Az ókori görög mítoszban Prométheuszé, a középkorvégi német mítoszban Fausté. És a norvég folklórban (ironizált norvég folklórban!) Peer Gynté. Meg csak így

– biblizáló-mitizáló-folklorizáló szemlélettel – közelíthető a nem konkrétan ilyen indítás is. Mondjuk Manfred sátános világrengetése, vagy, mondjuk, Jocelyn emberjobbító pátosza.

E személyes emberi és közös történelmi sorsparadigmák először, átfogóan magát a történelmet közelítik. Még hozzá egyértelmű, négyesen tagolható értelmezésben. Sugallják és költőien ábrázolják: alapvető tény a történelmi folyamat egysége. Ez egységes folyamat isteni akarattól meghatározott. Meghatározott, de titka az értelemnek megfejtendő. Meghatározott, de emberi cselekvéssel formálható-alakítható. Mindez nem csupán a történelmi lét költői bölcselete, de a történelemcsinálás költői lendülete is. Átfogó világgöteményként a Faustban. Teljes panorámaként a Tragédiában. Nagy fordulatában a Prométheuszban. Lehetséges körvonalalaiban a Káinban. Mítosztól hétköznapához közelítetten Lamartine-nál. Az angyal bukásában és a Jocelynben. Rajongó szabadság- és haladáshitében Shellynél és Hugonál. A Mab királynőben és A századok legendájában. És mindez együttesen a műforma teljes irodalomtörténeti megvalósulásában.

Önmagában még nem ez a műforma történeti szemléletének lényege. Nem is legérdekesebb vagy legdrámaibb vonása. Hanem, hogy a történelem egységes ugyan, de változatai lehetségesek. Vagy ilyen, vagy olyan egység jöhet létre. Az emberiség fejlődik ugyan, de tétjei lehetségesek. Vagy ilyen, vagy olyan fejlődés jöhet létre. Vagyis a műforma legmélyebb történelmi látomását nem a Jocelyn hordozza és századok legendája. De a Faust két része, a Prométheusz és a Tragédia. Ugyanis az elsőben lehetséges Mefiszto és Faust történelme. Megvalósult tragédiákon át az ember bukása vagy kihordott tragédiákon át az ember felemelkedése. A másodikban lehetséges Jupiter és Prométheusz történelme. Szolgátságban az ember megaláztatása vagy szabadságban az ember felmagasztaltatása. A harmadikban lehetséges Lucifer vagy Isten történelme. Logika, amely a mélybe vezet vagy logika, amely a magasba vezethet.

E személyes emberi és közös történelmi sorsparadigmák másodszor, átfogóan magát a történelmi személyiséget közelítik. A történelem változatai között. Miként tudja egyikben megvalósítani, a másikban elvetélni önmagát? Önmaga lesz, vagy elég lesz önmagának? Megmutatja-e cégtáblaként a mester célgondolatát, vagy sem? Három nagy vagy-vagyot a Faust két része szolgáltat, a Tragédia és a Peer Gynt. Kihuny a történet (a történelem?) végére Faust teremtő nyugalansága vagy sem? Ha igen, sírt ásnak neki – ahogy Mefiszto véli. Ha nem, árkot ásnak a tengernek – ahogy Faust reméli. Felnőtté lett-e a történet (a történelem?) végére Ádám vagy gyermeknek maradt? Ha felnőtté lett, megkezdheti saját történelmét; ha gyermeknek maradt, befejezheti Lucifer történelmét. Önmaga lett a történet (a történelem?) végére Peer vagy elég lett önmagának? Ha önmaga lett, emberként mehet az örök megnyugvásba. Ha elég lett önmagának, embertelenül mehet a Gomböntő kanalába.

Mi az önmagává levés kiindulópontja e több változatú, több esélyű történelemben? A műforma egyértelműen válaszol. Az önmaga keresését megkezdő, metafizikai-történelmi távlatú és értelmű lázadás. Amely irányul az adott hős körül teremtett keretek ellen. De irányul általában az ember körül megvont határok ellen is. Szinte a vonulat minden darabjában. Ebből születik Faust paktuma az ördöggel. A mindentudás és mindent megélés lehetőségéért. Káin zendülése a teremtés rendje ellen. A megismerésért és az örök életért. Manfred vádjai a tudás határai miatt. Énje határtalanságáért és az elemek nyugalanságáért. Ádám pártütése a paradicsomi gyermeklét ellen. A felnőttként való történelmi döntés lehetőségéért. Peer menekülése a kisszerűség bénító csábi-

tásaitól. Csapongó kamaszálmái rögeszmékké torzult emlékfoszlányainak megvalósításáért. Pontosan e lázadással nyitja meg a történelem esélyeit, az önmagává levés változatait.

A műforma vonzerejének egyik forrása az önmaga logikáján ütött költőileg termékeny rés. A női princípium bevonása a dilemma megoldásába. Méghozzá két változatban. Vagy másfajta logikával ugyan, de megerősítve, vagy másfajta logikával nem megerősítve, hanem keresztezve a személyes-emberi és közös-történelmi sorsparadigma saját logikáját. Mindkét változatban megerősítve-eldöntve vagy megcáfolva-eldöntve a hős sorsának végső, felmentő mozzanatát. A lehetőséget már a Manfred sejteti. Bár az élve kárhozó Manfred sorsában Astarte árnya legfeljebb a megnyugvást hozó halál lehetőségét ígéri. Az igazi megvalósulás e tekintetben is a Faust két része, a Tragédia és a Peer Gynt. Az első kettőben a személyes-emberi és közös-történelmi sorsparadigma saját logikája a női princípium logikája oldaláról is megerősítettik. A harmadikban kereszteztetik. Faust történelmileg legyőzte Mefisztót, amikor az „örök asszonyi” erkölcsi logikája megerősíti a győzelem történelmi logikáját. Lucifer történelmileg látszólag legyőzte Ádámot, amikor Éva anyaságának vitális logikája semlegesíti Lucifer sugallatának intellektuális logikáját. Peer pedig történelmileg-erkölcsileg is elbukott, amikor Solvejg szerelmének érzelmi logikája semlegesíti Peer csődjének történelmi-erkölcsi logikáját.

Utóbb az inkább költészettani, mint bölceleti jellemzőkről. E biblizáló, mitizáló, folklorizáló teljes ember- és történelemmagyarázat magában hordja a műforma költői veszélyeit. A magyarázat – már csak gyökerei okán is – csupán a költői általánosítás rendkívül magas szintjén születhet. Ez közel visz a bölcelethez. De bölceletnek természetesen költészet marad. És poétikailag nehezen kezelhető gondolati anyagot épít a költői szerkezetbe. Ennek több következménye is lehet. Uralkodóvá teheti a szerkezetet megülő, a történetet elhomályosító gondolati anyagot. Mint helyenként a Faust második részében, az egész Prométheusz-drámában vagy Mab királynőben. Hozhat a költőiséget leszerelő, prózához közelítő didakticitást. Mint sok helyen a Jocelynben. Vagy a prózát pátosszal legyőzni kívánó retorikát. Mint sok helyen A századok legendájában. Hozhatja a hanghordozás és scenírozás színpalrepszó túlfeszítettségét. Mint majd' az egész Manfredben. Végül jelentheti a történelmi vízió teatrális-látványos jellegét. Mint helyenként a Tragédiában.

A költői általánosítás e rendkívül magas szintje magával hozza a verses forma egyeduralgó jellegét. De ez nem a forma, azaz a megformálás, hanem a műforma, azaz a világmentelmezés gondja. Ami a világ értelmezésének és megjelenítésének prózai mikéntjével szemben a világ értelmezésének és megjelenítésének költői mikéntjét biztosítja. A vers ugyanis – legalábbis e korszakban és e műformában – stilárisan és mentalitásban is magasan a hétköznapi beszéd és hétköznapi szemlélet szintje fölé emel. Faust, Káin, Prométheusz, Ádám és Peer története csak versben írható meg. Prózában megírhatatlan. A vers kivezeti a műformát a hétköznapiokból. Mert a vers hordozhatja a felfokozott általánosítást, intellektuális mítoszfeltámasztást, lefokozott tapasztalatiságot. A próza bevezetné a műformát a hétköznapiokba. A próza hordozhatná a felfokozott tapasztalatiságot, intellektuális mítosztalanítást, lefokozott általánosítást. Vagyis a műforma csak versben él. A próza alapvető bölceleti, műfaji, világszemléleti, költészettani meghatározóit kérdőjelezné meg.

A műformának erős vonzata van szemléletileg a tragikumhoz, műfajilag a tragédiához. Majd' mindegyik reprezentatív művében megközelíti, de elvetéli a tragikum és

tragédia lehetőségét. A tragikum és tragédia lehetőségét tartalmazza, ám megvalósulását kizárja ideologikumnak is nevezhető filozofikumában. A műforma ugyanis az emberiség és történelme létének és léte értelmének költői megfogalmazása. Mэгhozzá a fejlődés feltételezésének és a fejlődés értelmezhetőségének és befolyásolhatóságának bölcséleti bázisán. Éppen ezért az egyes ember sorsát láthatja tragikusnak a fejlődés bonyolult menetében, de az egész emberiség sorsát nem. Mert akkor magát a szemlélete alapját képező fejlődéselvet tagadná meg. Ezért hozza létre a hegeli történetfilozófia vízióját – a bölcsélet helyett a költészet közegeiben. Az emberiség történelmi útjának személyes résztragédiákon keresztül megvalósuló, egészében nem tragikus fejlődésmenetét. Az egyértelműség hol alacsonyabb, hol magasabb fokán. Gondoljunk csak bele. A Prométheusz a titán tragikus bukásának lehetőségét a titán heroikus győzelmévé hangszereli. A Káin a lázadásból fakadó testvérgyilkosság bűnének tragédiáját a lelkifurdalásból fakadó gyötrelmes bűnhődés moralitásává alakítja. A Faust résztragédiák részrobbanásán keresztül készíti elő a befejezés nem-tragikus egész-megoldását. A Tragédia megcáfolja és lezárja az ördög tragikus történelmét, megalapozza és megindítja az Isten nem-tragikus történelmét. A Peer Gynt pedig eleve csak groteszk tragédiaparódiára komponáltatott. De azt is feloldja Solvejg szerelmének minden más logikát érvénytelenítő érzelmi logikájában.

A műforma irodalomtörténeti vonulatának középpontjában – a legfőbb jellegzetességeket és legmagasabb minőséget is megvalósítva – három mű áll. A Faust, a Tragédia és a Peer Gynt. Az első teremti a műformát. Az időbeli kiindulópontot és művészi csúcspontot egyszerre jelzi. A második zárja a műformát. A szemléletmód határait és lehetőségeinek végpontját egyszerre jelzi. A harmadik is zárja a műformát. A szemléletmód érvényét és művészi folytathatóságát egyszerre megkérdőjelezi. Az első a világirodalom alapműve. A harmadik beépült a világirodalomba. A második csak nyelvi elszigeteltsége miatt nem épült be a világirodalomba. Folytatják is egymást. A Tragédia és a Peer Gynt konkrét értelemben is folytatja a Faustot. A Peer Gynt csak jelképesen folytathatja a Tragédiát. Metaforikusan szólva: trilógia. Ugyancsak metaforikusan szólva: metafizikai trilógia. Metafizikai, mert az emberi lét végső kérdéseit közelíti. Elkárhozást és megváltást, halandóságot és halhatatlanságot. Mindezt az evilágon szembesítve, de a túlvilágon is meghatározva. És trilógia, mert az emberi lét végső kérdéseit egymásra építve közelíti. Kérdésben és válaszban, ellentétben és megoldásban. Mindezt világos hármas tagolásban, laza jelentésbeli-szerkezetbeli egységben. Ám semmiképpen sem klasszikus trilógia. Nem három dráma és egy szatírijáték. Hanem három drámában egy szatírijáték. Mert a Peer Gynt a trilógia harmadik része és a trilógia szatírijátéka is egyszerre. Zárja és persziflálja, kiteljesíti és karikírozza a drámai cselekmény- és gondolatsort.

Az alapdilemmán is látszik: a metafizikai trilógia az egész műforma művészi középpontja, meghatározóinak legegyértelműbb kifejezése. De nemcsak legegyértelműbb, hanem egyértelműsége ellenére legmagasabb szintű kifejezése is. Hordozza az egész műforma művészi kérdés- és válaszrendszerét. A metafizikai trilógia is először átfogóan a történelmet közelíti – mint e személyes emberi és közös történelmi sorsparadigmák általában. A metafizikai trilógia is másodszer átfogóan a történelmi személyiséget közelíti – mint e személyes emberi és közös történelmi sorsparadigmák általában. A történelem változatai között. Láttuk már, miről is van szó. Miként tudja az egyikben megvalósítani, a másikban elvetélni önmagát? Önmaga lesz, vagy elég lesz önmagának? Megmutatja-e cégtáblaként a mester célgondolatát, vagy sem? Teszi ezt oly kiindulópontból, ahonnan a kérdések és válaszok egész távlatukban megfogalmazhatók.

E kiindulópont a tudás és élet dilemmája. Vagy pontosabban a tudás és halál dilemmája. Az élet végességének, a halál biztonságának tudása. Ma így mondanánk: a lét dilemmája, melynek tudata van önmagáról. Létéről és nemlétéről, életéről és haláláról is. Ami meghatározza e teremtett lény ontológiáját, azaz létének elméletét. És antropológiáját, azaz emberlétének elméletét. Erre épül a metafizikai trilógia. Am legegyszerűbben, mert ez esetben alacsonyabb gondolati és költői szinten, egy a trilógia mellett, a Faust első és második része között születő mű fogalmazza meg. Byron – a trilógiához viszonyítottan valóban másodlagos – Káinja. Benne Éva, az emberiség anyja inti Káint, lázadó elsőszülöttjét: „Légy boldog azzal, ami van.” Érdemes egy percre megállni, és a trilógia néhány nagy mozzanatára gondolni. Ez a Faustban Wagner létállapota. Amelyben a tudós famulusa megelégedett. Mert végtelen nagynak hiszi a végtelen kicsi tudást. A Tragédiában a paradicsom létállapota. Amelyben az első emberpár megelégedett. Mert beéri az öntudatlan gyermeklét önértelmezésre képtelen boldogságával. A Peer Gyntben a manó létállapota. Amelyben az ember e torzképe megelégedett. Mert nem önmaga lesz, hanem elég lesz önmagának. Am Káint gyötri a megkapott tudás és megtagadott élet ellentéte. A kreatúra félelme. Amely a halál tudatából fakad. Feloldott tudatlanság, feloldatlan halandóság. Ez lázadása kiindulópontja. „S ti mért nem dézsmáltátok meg az élet / fáját, hogy szembeszálljatok vele?” Eppen a felemás állapot elviselhetetlen. A féltudás, félelet félmegvalósultsága. Ellene tiltakozik a leghevesebben. „Vagy szedték volna le mindkét gyümölcsöt, / vagy egyiket sem.” Ezért lehet könnyű dolga a sátánnak. A lázadás jutalmául független „belső világot” ígér. Megszellemi létet és önmagával vívott győztes háborút. Majdnem pontosan, mint hajdan a Faustban, mint majdan a Tragédiában. Innen indul a trilógia egész bölceleti-költői kérdés- és válaszrendszere.

A trilógia darabjai jól felismerhető szerkezeti rokonságot mutatnak. Nyilván a közös filozófiai-poétikai sajátosságok miatt. A bölceleti-költői kérdések és válaszok rendszere – az egész trilógiában – három lépcsőben bontakozik.

Az első lépcső a „kisvilág” konfliktusrendszere. Én és világrend, tudás és élet, pontosabban tudás és halál ütközése a teremtett vagy öröklött lét szűk keretei között. Az ütközés következtében keletkező, az egész konfliktusrendszerre vonatkozó lázadással. Ami én és világ, tudás és élet, tudás és halál viszonyát egyszerre teszi kérdésessé. A három dráma genezise máshol keresendő, konzekvenciája egy irányba mutat. Egymást folytatva és megtagadva is. A genezis a középkorvégi német-európai mítosz, bibliai zsidó-keresztény teremtéstörténet, parodizált skandináv-norvég folklórkinccs. A konzekvencia a menekülés az egyéni lét szűkösségéből, zendülés a paradicsom időtlen gyermekkorában, kitörés a manómese kényszerű megelégedettségéből. De mindhárom ugyanarról szól. Láttuk már: ahogy Vörösmarty mondaná: „az élnélhetlenség és halhatatlanság” két régi gondjáról, régi fejtöréséről. Az ütközés a Faustban kétszeri. A gótikus szobában lázadás a meddő tudás ellen. Ebből nő ki a Mefisztóval kötött metafizikai paktum. A Margit börtönében kitörés a személyes lekötöttség intimitásából. Ebből nő ki a Margit-tragédia nagy emberi megrázkódtatása. Az ütközés a Tragédiában csak egyszeri. A paradicsomban lázadás a tudatlanság infantilis boldogsága ellen. Ebből nő ki a Luciferrel kötött történetfilozófiai paktum. Az ütközés a Peer Gyntben ismét kétszeri. A faluban lázadás a szürke élet kisszerűsége ellen. Ebből nő ki a menekülés a képzelet hegyvilágába. A havason tiltakozás a manó-lét öncsonkító kényszere ellen. Ebből nő ki a légy önmagad félreértett lázálma. Am pontosan úgy, mint a trilógia harmadik részében és ugyanakkor szatírljátékában is. Színén és visszáján. Költői filozófiaként és költői paródiaként egyszerre.

A második lépcső a „nagyvilág” konfliktusrendszere. Amely a „kisvilágban” létrejött ütközéseket feloldja vagy kielezi. Mert a nagyvilágban megkíséreltetik én és történelem felépítése, titkának megfejtése, sőt, alakítása is. A légy elég önmagadnak manó-elve helyett a légy önmagad ember-elvének érvényesítése. A Faustban a második rész. Faust a történelemben. Részben vereség. Homunculus tragédiája meghíúsítja természet és történelem kozmikus összekapcsolását. Euphorion tragédiája meghíúsítja antik és modern történelmi nászát. Ám egészben győzelem. Faust megtalálja a világot átformáló cselekvés végső alapjait. Vak aggastyánként sem alszik ki eredendő szellemi nyugtalansága. Vagyis önmagává lesz. A Tragédiában a történelmi álom. Ádám a történelemben. Részben vereség. Lucifer áltörténelmi logikája a lét végső értelmetlenségét sugallja. Az ember kétségbeesett válasza a szakadékba ugrás önfelzárkózó gesztusa. Ám egészben győzelem. Ádám az álomtörténelemben eléri a felnőttlét értelmi szintjét. Az anyává lett Évával megélheti Isten lehetséges történelmét. Vagyis önmagává lehet. A Peer Gyntben a középső rész. A dráma szatírájáték-jellege itt a legegységesebb. Mert nem a történelem titkairól van szó, hanem az önérvényesítés kalandjairól. Nem is a történelemben való önérvényesítésről, de megalomán rögeszmék tragikomikus pótcselekvéseiről. Nem tragikus bukásokról, ám groteszk felsülésekről. Peer összetéveszti az ember és manó-elvet. Önmaga akar lenni, de csak elég lesz önmagának. Harmadik részként befejezi, szatírájátékként persziflálja a metafizikai trilógiát. Tetőzi és visszavonja a műforma egész irodalomtörténelmi vonulatát.

A harmadik lépcső a „kisvilág” és „nagyvilág” konfliktusrendszerének konzekvenciája. A „nagyvilág”, a történelem és a történelemben való emberi lét megoldottságának vagy megoldatlanságának dilemmája. A metafizikai trilógia és az egész műforma végső bölcséleti-költői „üzenete”. A Faustban a világot átformáló, a történelmet értelmessé avató, az ént önmagává tevő emberi cselekvés nagy, szent XIX. századi hite. Ami eldönti, hogy a második rész zárójeleneteiben nem árkot vagy sírt, hanem árkot és sírt ásnak. Árkot, ami gátak közé szorítja a tengert. Sírt, ami megadja a békét Faust szellemének. Faust történelmileg győzött. Margit bocsánata csak a történelmi győzelem erkölcsi szentesítése. A Tragédiában Lucifer reménytelen álomtörténelmének tényleges vége, Isten reményteljes való történelmének lehetséges kezdete. Ami az önmagává levés kezdete is. Ádám történelmileg csak győzhet. De Éva anyaságának életérve megerősíti Ádám felnőttiségének észérvét. A Peer Gynt pedig e végső bölcséleti-költői „üzenetben” is szatírájáték. A történelemből kalandsort csinál, az akaratból álmod, a személyiségből álsemélyiséget, a cselekvésből pótcselekvést. És főként – esett szó róla – az önmagává levésből önmagának elég levést. Peert a Gombóttó kanala várja. Hogy megpecsételje lényegnélküli, nem elveszített, hanem el sem nyert énjének groteszk végétét. Solvejg hűségének felmentő ítélete nem logikusan beteljesíti, de logikátlanul vagy egy más logika szerint keresztezi a megformálódott bölcséleti-költői ítéletet.

A metafizikai trilógia a Faustban és a Tragédiában színéről, a Peer Gyntben viszájáról sugallja a világot átformáló cselekvés egyéni és történelmi, egyént és történelmet megvalósító vagy elvetelő értelmét vagy értelmetlenségét.

Ahogy az Újszövetséget fordító ifjú Faust véli:

*Szól az Írás: „Kezdetben volt a szó.”
Ki ad tanácsot? Így aligha jó.
Ily súlyt sehogysem adhatok a szónak,
más szavakat kell rá csíholjak,
ha helyes fény vezérli szellemem.*

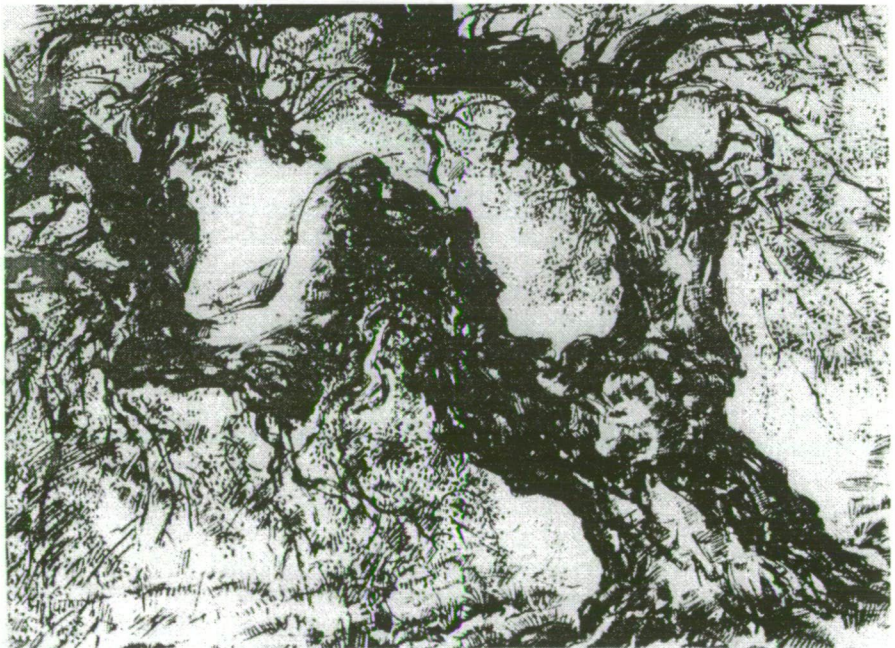
Tehát: „Kezdetben volt az értelem.”
 Az első sort már jól ügyeld meg,
 tollad szabadjára ne engedd!
 Az értelem valóban itt a fő?
 Talán így jobb: „Kezdetben volt az erő.”
 De jaj, alighogy e pár szót leírom,
 valami int, ne túrjem a papíron.
 A szellem, lám, mégiscsak segített:
 S bátran leírom: „Kezdetben volt a tett.”

Ahogy a gátat építő öreg Faust reméli:

*Ki holtig küzdve fáradoz,
 az megváltást remélhet.*

És ahogy a Tragédia végén az angyalok kara ígéri:

*Tégy bátran hát, és ne bánd, ha
 A tömeg hálátlan is lesz,
 Mert ne azt tekintse célúl,
 Önbecsét csak, ki nagyot tesz,
 Szégyenelve tenni másképp;
 És e szégyen öntudatja
 A hitványat földre szegzi,
 A dicsőet felragadja.*

Ö R Ö K S É G

Mi is egy vagyunk a Kárpát-medence népei közül...

BLAZOVICH LÁSZLÓ ÉS KRISTÓ GYULA
MILLECENTENÁRIUMI BESZÉLGETÉSE

BLAZOVICH LÁSZLÓ: Immáron közel 35 éve az első évfolyam voltunk, akikkel kezdő tanársegédként foglalkoztál, magam pedig első szakdolgozód, és a tanár-tanítványi kapcsolatunk azóta nagyon sok esetben szakmai munkakapcsolattá vált, így végig kísérhettem pályád alakulását, amely számos más teljesítmény mellett 65 könyvet és több száz cikket eredményezett. Igen termékeny, mennyiségét nézve jókai méretű munkásságod során műveid mintegy egyharmadát a magyar őstörténetről és a honfoglalás koráról készítetted. Ilyen módon pályád második felére tudományos vitákban megméretett, határozottan kialakult véleményt formáltál a honfoglalás és kora minden felmerült kérdésében. Tegyük hozzá, hogy a témakörben felvetődött kérdések közül mindegyik vitás máig is. Közülük teszek fel néhányat az alábbiakban.

Az írásbeli források hiánya miatt minden nép története, a mienk is, mítoszok és legendák ködébe vész. Nehéz megfogni egy-egy etnikum kialakulásának körülményeit. Oly nagy kérdésekre sem könnyű választ adni: bizonyos időszakokban e népek milyen társadalmi formában éltek? Így áll a dolog honfoglaló őseinkkel is. Vajon nomádok, félnomádok vagy földművelők voltak a Kárpát-medencébe érkező elődeink? A kérdés közel sem egyszerű, hiszen a történelem során nemcsak nomádok lóháton, hanem földműves népek is, mint például a minket e tájon megelőző szlávok, vándorlásra adták fejüket, bizonyára gyalogosan.

KRISTÓ GYULA: A szakirodalomban valóban mindhárom lehetőség felmerült, ha nem is egyenlő súllyal. A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben nem kételkedtek a kutatók abban, hogy a honfoglaló magyarok nomádok voltak. A forrásokból kiolvasható tanúság mellett ez szorosan összefüggött azzal is, hogy az 1100 évvel előtti időkben a nomád képviselte az erőt, a szervezettséget, a nomádra fel lehetett nézni, büszkének lehetett rá lenni. Még talán az is szerepet játszott ebben, hogy bizonyos magyar közvélekedéseknek inkább imponált a harcias és hódító törökökkel fennállt kapcsolat, mint a kissé lesajnált „halzsiros atyafiság”, a kevésbé előkelő finnugor rokonság. A 20. század 30-as–40-es éveiben kezdett gyors ütemben terjedni az a felfogás, hogy a magyarok félnomádok voltak (azaz állattenyésztésük mellett immár számottevő volt a földművelésük), sőt néhány kutató kifejezetten letelepült népek látta és láttatta a honfoglaló magyarságot. Bár természetesen megkíséreltek adatokat is felsorakoztatni e felfogás mögé, de a motivációban ismét nagy szerepet játszottak tudományon kívüli – különböző indítékokból fakadó – megfontolások. Közben ugyanis kiderült, hogy a nomadizmus zsákutca, s a felszín csillogása ellenére sem igazán kifizetődő „fejlődésképtelen, megrekedt” nomád ősökkel „büszkélkedni”. Ingerelte a magyar közvéleményt, hogy az utódállamok írástudói gyakorta emlegették a honfoglaló ma-

gyarokat, mint nomád hordát, akiket az igazi („előremutató, progresszív”) kultúra elemeire, mindenekeelőtt a földművelésre és az államszervezetre éppen az ő szláv őseik tanították meg. Elrettentően hatott e kor magyarjai nomád voltának vállalásában az a felismerés, hogy a nomádok kis létszámúak, vagyis ha a honfoglaló magyarok nomádok lettek volna, akkor nehézségbe ütközött volna nyelvi-etnikai fennmaradásuk megmagyarozása. Egy nagy létszámú honfoglaló magyarság feltételezése viszont kötelezően írta elő azt, hogy az – mint az elméletet nyelvészeti vonatkozásban megalapozó Kniezsa István írta 1938-ban – „nemcsak mint uralkodó felső réteg telepedett rá az őslakókra, hanem már az őshazából nagyszámú finnugor nyelvű magyar szolgaréteget kellett magával hoznia, amely aztán az itt talált meghódított szolgaréteggel összekeveredve azt teljesen felszívta magába”. Vagyis napirendre került a szociálisan tagolt, erőteljesen rétegzett honfoglaló magyar társadalom képének megalkotása. Mivel pedig rövidesen a marxista történetiszemlélet uralmának évtizedei következtek el, amikor kifejezetten előnyösnek bizonyult az osztályviszonyok minél kifejtettebb jelenlétének bizonyítása egy-egy népnél (már csak az osztályellentéteket a történelem hajtóerejeként el nem ismerő burzsoá történetírással szembeni küzdelemben is), immár aligha csodálható, hogy egyre rétegzettebb, már-már szinte feudálisan fejlett szintet „ért el” a honfoglaló magyarság. Ennek az lett a következménye és egyszersmind ára, hogy a Kárpát-medence letelepült népességre valló sírleletei magyarrá minősültek át, a bennük eltemetettek alkották a szinte szolgai állapotba süllyesztett magyar köznépet (szolgáltatónépet), a lóval együtt eltemetettek pedig a magyarság katonáskodó középrétegét és elitjét. Ennek folyományaként minden kárpát-medencei régészeti lelet magyarrá vált, azok a népek, akik itt éltek (írott, nyelvészeti és más források tanúsága szerint itt kellett élniük), a régészeti horizont és az onnan kisugárzó történeti nézőpont számára láthatatlanná, megfoghatatlanná váltak, eltűntek. Nincs itt helye most a részletes érvelésnek (ezeket elvégeztem több tanulmányomban és könyvemben az elmúlt néhány évben), csak a saját magam által megállapított végeredményt mondhatom el: a honfoglaló magyarok nomádok voltak. Ezt bizonyítja, hogy nincs olyan megbízható és egykorú írott forrás, amely ne ilyenként ábrázolná, vagy – ami még sokatmondóbb – ne ilyenként nevezné meg őket. Ebből viszont az következik, hogy át kell értékelni az elmúlt évtizedek régészeti minősítéseit. Magyar népességhez köthetőnek a 10. század közepéig, második harmadáig csak a lovastemetkezéses sírokat lehet tekinteni, a letelepült népességre valló sírokat a kevert etnikumú őslakosság (szlávok, avarok, onogurok) hagyatékának kell tartani, s csak 955/970 után – amikor egyre több magyar kényszerült felhagyni a lovasnomád életformával – lehet számolni a köznépi temetőekben számottevő magyar részesedéssel.

B. L.: A társadalmi állapot milyensége mellett egy nép életében a mennyiségi tényezők is nagyon fontosak. Vajon hányan érkeztek Arpáddal annak idején az új hazába. Ismeretes a kutatók álláspontja, amely szerint 70 és 500 ezer közé teszik a betelepülők számát. Tudomásom szerint e tekintetben mindössze egy, nem egészen megbízható adatunk van. Dzsaháni nyomán Ibn Ruszta és Gardizi a magyarok fejedelméről azt írta, hogy két tömény, azaz 20 ezer ember élén vonult hadba. Miből fakad a becsült adatok közötti oly nagy, több mint hatszoros különbség. Lehetséges lesz-e ezen kérdéskörben egyezsége jutnia a kutatásnak?

K. GY.: A honfoglaló magyarok lélekszámának megállapításához valóban csak egyetlen támpont áll rendelkezésünkre, Dzsaháni 880 körüli lejegyzése, amely 20 ezer

lovasról szól. Ez a nomád hadszervezési elvnek megfelelően – amely tizedekből, századokból ezredekben épült fel – két töménynek (tízezrednek) felel meg, mivelhogy a *tömény* szó tízezret jelent (ebből a szóból ered a *töménytelen* melléknevünk, amelynek jelentése nagyon sok, rengeteg). Én egy forrás hitelét csak akkor vonom kétségbe, ha arra igen nyomós indokom van. Ilyennel a magyarokra vonatkoztatott 20 ezer lovas illetően nem rendelkezem. Az, hogy a fejlettebb és erősebb kazárok csak 10 ezer lovas tudtak kiállítani, nem ellenérv. A magyar és a kazár hadszervezet a 9. század végén ugyanis nem azonos alapon állott, a kazároknál a haderő egy részét tették csak ki a „népi harcosok”, másik része hivatásos katoná (zsoldos) volt, s ráadásul a 10 ezres kazár sereg nem foglalta magában a kazároknak engedelmessé – időről időre változó létszámú, de mindenkörön jelentős számú – katonai segédnépeket. Ezekkel a kazár haderő nemcsak elérte, hanem meghaladta a 20 ezer főt. A magyarokkal kapcsolatban említett 20 ezer lovas viszont már a magyarok csatlakozott katonai segédnépe (a kavarak vagy kabarok) katonai kontingensét is tartalmazta. Ha a hét magyar és a három kavar törzs arányát vetitem rá a 20 ezer lovasra, akkor 14 ezer magyar (még pontosabban: a Hétmagyar törzsszövetségbe való) és 6 ezer kavar harcos adódik. A 20 ezres sereglétszám tehát reálisnak tekinthető. Hogy miért jutnak kutatók ugyanebből az egyetlen adatból merőben eltérő következtetésre, az szoros kapcsolatban van az előző kérdéssel, illetve az arra adott válasszal, azzal, hogy nomádok voltak-e a magyarok, illetve a honfoglalás korára már félig vagy szinte egészen letelepültek. Ha ugyanis egy nép nomád, akkor rá érvényes az a nomád hadszervezési elv, miszerint minden felnőtt férfi egyszersmind katoná is, azaz a nomád társadalmakban szilárd határokkal elkülönült, hivatászerűen katonáskodó réteg még nincs. Ez azzal kapcsolatos, hogy a nomád mindennapi munkája során, miközben legelőről legelőre kíséri állatait, lényegében állandóan kapható és kész a legelő védelmében harcba, illetve hogy a nomád bizonyos javakhoz, amelyeket saját társadalma nem tud előállítani, csak kereskedelem vagy – annak meghíúsulása esetén – háború révén juthat hozzá. A nomád tehát született katoná. Ebből következően egy nomád népesség – átlagos értéket véve – minden ötödik tagja felnőtt, fegyverképes férfi, azaz egyszersmind katoná. Eszerint 20 ezer lovas mögé legfeljebb 100 ezres létszámú társadalmat képzelhetünk. Ebből – megint csak a törzsek számával arányosított lélekszámként – 70 ezer magyarra (Hétmagyar törzsből) és 30 ezer kavarra gondolhatunk. Ezt az álláspontot képviselem én. Aki viszont félig vagy egészen letelepült magyar népességgel számol a honfoglalás korában, azaz más minőségűnek, nagyrészt földművelőkből állónak tekinti a magyar társadalmat, amely már nem készítette minden felnőtt férfi tagját hadakozásra, ott a társadalom nem minden ötödik, hanem csak minden huszonötödik tagja tekinthető (hivatásos) katonának. Márpedig 20 ezres létszámú katonaság ilyen társadalmi kép fennállása esetén 500 ezres nagyságú lélekszámot tételez fel. Egyebek mellett tehát a népességi viszonyok megállapításához is fontos annak ismerete, hogy milyen életmódot folytattak, hogyan éltek a honfoglaló magyarok. Úgy tűnik azonban, nincs örökös patthelyzet, amely kizárná a kérdés döntésre vitelét. A megoldást azonban nem az írott forrásoktól kell várunk, hanem más természetű adatoktól. Máris érdemben szól hozzá a lélekszám (és ezen keresztül közvetett módon az életmód) kérdéséhez az embertan. A legfrissebb, Éry Kinga nevéhez fűződő megállapítás szerint „a honfoglalók és az Árpád-kori népesség embertani jellege összességében nem azonos, ebből következően az Árpád-kori népesség jelentős része nem tekinthető a honfoglalók leszármazottainak. Valószínű tehát, hogy az Árpád-kori lakosság egy része már a magyar honfoglalás előtt a Kárpát-medencében élt”. Ez azt je-

lenti: olyannyira kevesen voltak – legalábbis az itt élt (magyarnak semmiképpen sem tekinthető) őslakosokhoz viszonyítva – a honfoglaló magyarok, hogy a következő évszázadok embertani arculatának sajátos vonásait a Kárpát-medencében nem az ő leszármazottaik határozták meg. Még egy területen látszanak a körvonalai annak: egy újabb tudomány lesz rövidesen abban az állapotban, hogy érdemben beleszóljon a szóban forgó kérdés megválaszolásába. Ez a régészet. Makkay János azt vetette fel, hogy amennyiben 500 ezer honfoglaló magyarral számolnánk, négy emberöltő alatt, amíg tartott a pogány temetkezés divatja (895–997), ez 2 millió (nemzetségenként 40 ezer) sírt jelentene – az őslakosok nélkül! –, márpedig „ennyi igazi honfoglalás kori sírra számítani alighanem naivság lenne”, vagyis radikálisan csökkenteni kell a honfoglaló magyarság feltételezett félmillió lélekszámát. Makkay szerint egy törzsre 10 ezer ember jutott, vagyis szerinte a magyarok hét törzse 70 ezer embert foglalt magában. Úgy tűnik tehát, elindultunk egy egységes álláspont kialakítása felé, jóllehet attól még igen csak messze vagyunk.

B. L.: Ha valóban 100 ezer körül mozgott a Kárpát-medencébe érkező magyarok (még pontosabban: magyarok és csatlakozott segédnépeik) száma, miként maradt fenn a magyar nyelv, hiszen a tájék nem volt lakatlan? E tekintetben is becsült adatokról lehet szó, ám 100 ezernél jóval többen lakhattak a Duna–Tisza mentén. Csak összehasonlításképpen, Alföldi Géza professzor úgy véli: a Római Birodalom utolsó időszakában Dalmácia és Pannónia népessége 2 millió körül mozgott. Ha feltételezzük, hogy Dalmáciában többen éltek, Pannóniára akkor is népes lakosság jut. Miként magyarosodtak el az itt élt szlávok, és a mi közelebbi régióinkban élt avarok? Lehetséges-e, hogy ez utóbbiak nagy társadalmi mimikriájukban előbb szlávok, majd magyarok lettek, átvéve e népek nyelvét? Megmaradhatott-e valamiféle identitásuk legalább egy ideig? A viszonylag kis számú honfoglaló feltételezése nem támogatja-e a kettős honfoglalás elméletét, amely szerint a már itt élt késő avarok gyakorlatilag magyarok voltak? Így számukat a beérkezőkkel együtt kell vennünk, és a helyzet ekképpen egészen másként fest.

K. GY.: Hogy mennyien éltek a Kárpát-medencében a magyar honfoglaláskor (akiket a magyarokhoz képest „őslakóknak” tekinthetünk, jóllehet csak néhány évtizeddel vagy két-három évszázaddal előzték meg a magyarokat, azaz valóban nem ősidők óta laktak itt), nem tudjuk. Merőben becslés alapján magam arra jutottam, hogy legalább 150, legfeljebb 250 ezren lehettek, azaz másfél-szerez, illetve két és félszerez számbeli túlsúlyban voltak a magyarokhoz képest. Néhány évtizeddel ezelőtt még a legtöbb kutató lakatlan vagy gyéren lakott területnek vélte a Kárpát-medencét a honfoglalás pillanatában, viszont ma már kevesen kételkednek abban, hogy az avarok tömegei túléltek az Avar Birodalom bukását, hogy – főleg a földrajzi nevek tanúsága alapján – igen jelentős szláv népesség lakott itt (sőt alkalmasint a túlélő avarok egy része is elszlávosodott a 9–10. század folyamán), valamint hogy újabb kutatási eredményként onogurokkal is számolhatunk a térségben, egyéb más kisebb létszámú etnikumok (németek, talán gepidák stb.) mellett. A magyar nyelv megmaradását több körülmény együttes hatása indokolja. A honfoglaló magyarok nomád voltukhoz képest igen sokan voltak. Az itt talált etnikumok nem egyetlen nyelvet beszéltek, hanem több nyelv között oszlott meg az őslakók számbeli túlsúlya (szláv, török, német). Ez a – döntően már letelepült, földművelő – népesség egymástól elszigetelten élt. A magyarok hódítóként jelentek meg, adóztatták, szolgáltatásokra kényszerítették az itt élőket. Az úrként fellépő magyarok kis csoportjaival alávett kis csoportok álltak szemben.

(Vagyis csak papíron létezett olyan képlet, hogy kevés magyar találkozott sok őslakóval.) Ez utóbbiaknak több érdekük fűződött ahhoz, hogy megtanulják uraik nyelvét, mint a frissen bejötteknek arra, hogy ők váltsanak át szláv (vagy esetleg török) nyelvre. Miközben az őslakók jelentős tömegeinél hosszabb idő után megtörtént a nyelvcsere, a hódító magyarok is sok-sok szót átvettek a szlávok, illetve a törökök nyelvéből. Az a körülmény, hogy ma már jónéhányan – köztük magam is – kis lélekszámú honfoglaló magyarsággal számolunk, nincs hatással a kettős honfoglalás soha nem igazolt elméletére. Ezt tudniillik kizárólag adatokkal és nem különféle logikai kombinációkkal lehet (ne) és kell(ene) bizonyítani. A magyar nyelv fennmaradása nem matematikai mennyiség, hanem a fentebb vázolt társadalmi-uralkodói-etnikai viszonyok függvénye. Az igazi rejtély nem is az, hogy a Kárpát-medencében a honfoglalást követően miként tudta fenntartani nyelvét egy 70 ezres magyarság, hanem az, hogy az ugor népközösségből való kiválás után a honfoglalásig eltelt 1500 év alatt hogyan sikerült ez. Ami mármost a Kárpát-medencei elmagyarosodást illeti, ennek ütemére közszavaink alapján nem vonhatunk le következtetéseket, de a helynevek valamelyest eligazítanak ebben. A veszprémi oklevélben, amely 1000-et megelőzően, Géza fejedelem korában keletkezett, még egyetlen magyar (finnugor) eredetű helynév sincs, mintha nem is magyarországi iratról lenne szó; ezzel szemben a tihanyi alapítólevél 1055-ből már szép számmal mutatja a magyarok aktív szerepét a helynévadásban. Az elmagyarosodás tempója területenként eltérő volt. Ott, ahol nagyszámú magyarság élt, gyorsabban megtörtént, viszont magyarok által gyéribben lakott vidékeken roppant elhúzódott, vagy meg sem történt. Például a 13. század első felében a Dél-Erdélybe beköltöző románok a helyneveket közvetlenül a szlávokból vették át (míg Észak-Erdélyben a magyarokból), mutatva azt, hogy a Marostól délre jelentős szlávok maradtak fenn a honfoglalás utáni évszázadokban. A Felvidék északi peremén pedig az elmagyarosodás egyáltalán nem is ment végbe. A magyarság nyelvi-etnikai értelemben soha nem tudta kitölteni a teljes Kárpát-medencét. Hogy volt-e ezeknek a honfoglaláskor már itt élt, illetve itt fennmaradt idegen ajkú népeknek identitástudatuk, Perényi Józsefet kell egyetértően idéznem: „Éltek Magyarországon nagy számban nem-magyarul beszélő népek is. Vajon volt-e ezeknek is nemzeti öntudatuk, s ha igen, milyen lehetett az? Erre én felelni, sajnos, nem tudok.”

B. L.: A honfoglalással kapcsolatosan nem kerülhető meg az itt élt népek és hatalmi alakulatok kérdésköre sem. Józanul közelítve a témához a magyar honfoglalás mindenképpen az ekkor már itt élt népek rovására történt, jóllehet számukra csak az adóztató kilétének változásában nyilvánult meg a hatalmi váltás. Más a helyzet a hatalmat ekkor gyakorlóknak esetében. Mint ismeretes, az akkor itt élők utódai sem tekintenek örömmel őseink betelepülésének tényére. Ezt nemcsak a múlt századbeli történészeik fogalmazták meg, mint például a cseh František Palacky, aki a szlávok legnagyobb tragédiájának tartotta a magyarság beköltözését. Már a 16. század első negyedében alkotott Ludovicus (Crijević) Tubero sem feledkezett el megemlíteni, hogy egyesek szerint a Kárpát-medencébe érkező magyarok szétválasztották a szlávokat, azaz a déli és északi szlávokat. A századforduló környékén alkotó történészeink a szerzők nacionalizmussal vádolták e kitételéért.

Ma hogyan közelítjük meg a feladványt?

K. GY.: Erre egyszerű a válasz. A honfoglalásnak a tényei objektívek, magának az eseménynek a magyarázata vagy – ahogy ma divatos szóval szokták mondani – „üzenete” szubjektív. Sürgősen szögezzem le: a honfoglalásnak nincs egyetlen, méghozzá

objektívizált „üzenete”. Mást „üzen” a magyarnak, mást a szlováknak vagy a román-nak. Mást „üzen” a művelt magyarnak, mást az iskolázatlannak. Mást a fiatalnak, mást az öregnek. Mást annak, akit megérintett a haza érzése, megint mást annak, aki mentes maradt ettől az érzéstől. Erre szoktam azt mondani: a történelemnek nincsenek – leg-alábbis objektív értelemben – üzenetei, a történelem nem „üzengetős” műfaj. Tudomásul kell venni, hogy a honfoglalás nem európai, nem kárpát-medencei közös ünnep. A millicentenárium a magyarság ünnepe. Ausztria az idén ünnepli a maga millenniumát. Erről Magyarország – természetesen – úgyszólván nem vesz tudomást. Miért is venne? Az volt a baj, amíg Magyarországon és egy sor más kelet-közép-európai országban 1917. november 7-ét „saját” ünnepként ülték meg (illetve még pontosabban: megkövetelték, hogy „saját” ünnepként üljék meg), nem is lett igazán soha saját ünnep, a tömeg számára mindig megmaradt idegennek. Olyan ez, hogy a szomszéd születésnapját, házassági évfordulóját sem nekünk kell megünnepelnünk. De nem is szabad emiatt gyalázkodnunk. Méltósággal kell tudomásul vennünk, hogy a szomszéd ünnepel, s ha a viszony jó köztünk, mi is gratulálunk (de attól az ünnepet még nem tekintjük sajátunknak), ha meg rossz a kapcsolatunk, nem tekintjük az ünnepet alkalomnak, hogy a viszonyt tovább rontsuk.

Ennyi.

B. L.: Mindenesetre valóban nem lehettünk kedvelt jelenség a korabeli Európa számára, mert őseink kedélyesen kalandozásoknak nevezett kirándulásai – te is pontosan számba vetted őket – valójában mégiscsak rablóhadjáratok voltak. Velük nemcsak közvetlen szomszédaikat zaklatták, hanem az íjas-szabalyás lovasok egészen Spanyolországig eljutottak. Hogyan látod a kalandozások ügyét?

K. GY.: Én a kalandozásokat egyfelől olyan eurázsiai jelenségnek tekintem, amelyen a legtöbb nép keresztülment: germánok, hunok, szlávok, avarok, arabok, vikingek, magyarok. Miért szégyellnék magukat a szlávok, hogy a Visztula mellől a Peloponnészoszi-félszigetig, az arabok, hogy Arábiából a francia földig, a vikingek, hogy Skandináviából Szicíliaig vagy Kijevig eljutottak. Olyan lázas állapot ez, amelyért a „beteg” a legkevésbé sem tehető felelőssé. Legfeljebb a „vírus”. De mivel ezt a „vírust” szinte minden nép megkapta, sok szemrehányivaló nincs. A megtámadottak, a kárvalottak, persze, méltatlankodtak, zúgolódtak, de elődeik vagy utódaik sem jártak el másként. Sokkal fontosabb azt tudni, hogy mi ez a „vírus”. Ez a társadalom sajátos válságjelensége. A társadalom rádöbben arra, hogy problémáit meg kell oldania, ezt külföldi országok, közeli és távolabbi szomszédai rovására kísérli meg, s így felértékelődnek a katonai erények. A válság valójában nem egy foglalkozási ág vagy egy társadalmi csoport válsága, hanem az egész társadalomé. A rétegződő társadalomban nyíltan különböző érdekek feszülnek egymásnak. A gazdagok még gazdagabbak akarnak lenni, az elszegényedők nem akarnak lesüllyedni. Ezt a feszültséget hosszabb-rövidebb ideig maguk a kalandozások csillapítják. A zsákmány- és fogolyszerzés egyelőre mindkét érdeket kielégíti: az előkelő tovább gazdagodik, a lesüllyedő felszínén marad, nem süllyed tovább. A különbségek nem nőnek (de nem is csökkennek) közöttük. Ameddig dől a zsákmány, a rendszer működik is. Amikor azonban a katonai sikereket kudarcok váltják fel, vége maguknak a kalandozásoknak (vagyis a zsákmány- és fogolyszerző akcióknak). A szőnyeg alá söpört, idegen színterekre átvitt, de meg nem oldott problémák elemi erővel törnek elő. Napirendre kerül az állam (illetve annak új formája) megteremtése. Másfelől azonban a különböző népek kalandozásai – a fellelhető egyetemle-

gesség mellett – sajátos, egyéni szint is kaptak. Nemcsak abban, hogy voltak gyalogos (szláv), tevés (arab), hajós (viking), lovas kalandozások (amilyen a hun, az avar, a magyar), hanem főleg abban, ami meghatározta e formákat, vagyis a sajátos életviszonyokban. A vikingek rossz talaj- és éghajlati adottságú területekről, Skandináviából indultak, maguk mozgékonyak, hajóik gyorsak voltak, akcióik térbeli korlátozás nélkül eleve a honszerzés, a jobb körülmények közé kerülés célzatával indultak. Ezzel szemben a lovasnomádok csak oda és odáig mentek, ahol és ameddig legeltetésre alkalmas fű várta őket, illetve lovaikat. A lovasnomádok azonban nem csupán saját magukat, hanem legtöbbször lovaikat is idegen társadalmakkal akarták eltartani, mivel portyáikra magukkal vitték a lovakat, egészen pontosan: katonai akcióikat lovon bonyolították le, de minden hadjáratukba a hátsólovakon kívül nagy számban vitték tartaléklovakat is. Kivált érvényes ez a honfoglalás utáni évtizedekre, amikor a magyarok – besorozva a nomadizálásra etelközi méretekben alkalmatlan (mert kicsiny és vizek járta) térségbe – fokozottan szorultak rá a nyugati és délkeleti gazdagabb szomszédaitól elragadható zsákmányra, de mivel ott már sztyeppés területek nem voltak, minden esztendő végén vissza kellett jönniük a Kárpát-medencébe, hogy rövid, kéthónapos pihenő után, már a tél közepén újra elinduljanak az újabb kalandokra, az újabb zsákmányokért. Egészen addig, amikor elérkezett az idő, hogy a megsemmisülés kockázata nélkül már el sem indulhattak. Ez jött el 955-ben, illetve 970-ben. Ezt követően a magyaroknak immár maguknak és bent a Kárpát-medencében kellett a feszítő ellentéteket megoldaniuk. Német hatásra – a magyar nomádállam (a korábbi idők magyar politikai uralmi szervezete) lebontásával – ekkor következett el a Szent István-i, új alapú államszervezés ideje.

B. L.: Ha a honfoglalásról beszélgetünk, nem kerülhetjük meg, hogy ne ejtsünk szót Anonymus Gesta Hungarorumáról. Ismert a műfaj, amelyben írt, ismert művének múlt századi reneszánsza. Ma már kutató generációk áldozatos munkája nyomán szét tudjuk választani a mű használható és a mesék birodalmába tartozó adatait. Magam úgy érzem: jóval sivárabb lenne honfoglalásképünk, ha Anonymus nem tett volna számunkra szívességet művének megírásával. Ma hogyan tekintünk az anonymusi műre?

K. GY.: Anonymus 315 évvel a honfoglalás után írta művét. Ez annyi, mintha ma valakinek – úgyszólván könyvtár nélkül – az 1680 körüli időket kellene feldolgoznia, mondjuk azt az eseményt, hogy Budát és az országot miként és kik szabadították fel a hosszú ideig tartó török uralom alól. Már csak ezért is feltehető, hogy Anonymus nem forrása a magyar honfoglalásnak. Anonymus a honfoglalást alkalomnak tekintette arra, hogy két dolgot elkövessen. Egyrészt a formálódó magyar nemzet számára akarta megalapozni történeti tudatát, ami nélkül nincs – még a középkorban sem – nemzet. Másrészt állást akart foglalni saját kora kérdéseiben, de ezt visszavetítve a régmúltba, történeti – vagy inkább áltörténeti – díszletek között tette meg. Nagyon sajtáságos, hogy Anonymus egyetlen kortárs külföldi szereplő nevét sem ismeri; hiába keresnénk gesztájában a magyarokkal szövetkező Bölcs Leó bizánci császár, a magyarok ellen harcoló Simeon bolgár uralkodó, a frank Pannóniát védő Braszlav, ez utóbbi főnöke, az éppen 896-ban császári trónra emelkedett Arnulf vagy a Kárpát-medence északnyugati szegélyén egymással marakodó Svatopluk fiak nevét. Ezzel szemben olvasunk a honfoglalók ellenfeleiként Laborcról, Salánról, Ménmarótról, Gyaluról, Zoborról, Galádról, a Kárpát-medence honfoglalás kori népeiként csehekről, rómaiakról, vlachokról (románokról). Megannyi anakronizmus. A személyeket helynevekből keltette életre, a nép-

nevek esetében pedig a saját korában Magyarországgal szomszédos népeket helyezte be a Kárpát-medencébe (ahol a rómaiak a Német-római Császárság alattvalóit jelentik). Jellemző, hogy Anonymus annyira nem volt tájékozott a 900 körüli idők viszonyait illetően, hogy a honfoglalással egykorú forrásában, Reginónál olvasható „karantánok, morvák” szókapcsolatot „murai karantánok”-ra torzította. Morvákat egyáltalán nem ismert, viszont karantánokat saját korából igen, akiknek földjén átfolyt a Mura folyó. Márpedig aki a magyar honfoglalásról szólva nem tud a morvákról, aligha tarthat hiteltre igényt. Úgyszintén nem tudott a magyar honfoglalás kapcsán a besenyőkről sem, akik nélkül szintén nem lehet megbízható módon írni az eseményről. Anonymus kézben tartotta Regino krónikáját, olvashatta is ott, hogy a magyarokat a honfoglalást megelőzően (annak közvetlen előzményeként) besenyők űzték ki szállásaikból, de nemzeti büszkesége nem engedte, hogy ezt átvegye onnan. Kölcsönözte viszont Reginótól azt a híradást, hogy a magyarokat túlnépesedésük bírta rá új haza megszerzésére. E megjegyzés azonban Reginónál egy 8. századi történetírótól való, s eredetileg nem a magyarokra, hanem a langobardokra vonatkozott. Úgyszintén hiteltelen az a megjegyzése, hogy a honfoglaló magyaroknak a Kárpát-medence birtokbavételéért kun, bolgár és vlach (román) segédcsoportokkal kellett harcolniuk. E három etnikum a történelem során első ízben 1186-ban (tehát Anonymus korában) került egymás mellé, mint az akkor létrejött második bolgár cárság alkotóelemei. Anonymus tehát tényszerűen igazolható módon nem forrása a honfoglalásnak. Teljes egészében azonban mégsem ítélnéjük értéktelennek művét, hiszen népmondákat, nemzeti hagyományokat is felhasznált munkájában, s azok alkalmasint a valóság egy-egy – eredeti értelmét már többnyire elvesztett, átértelmezett – elemét megőrizhették. Egész Anonymus-kutatásunk sarkköve, hogy a történelmi hitel szempontjából értett nagyszámú ocsút a néhány szem tiszta búzától elválasszuk.

B. L.: A Kárpát-medencébe érkező magyarság a síkvidéki területeket szállta meg. Régiókat is elfoglalta az első hullámban, és azóta a magyar „szállásterületek” centrumához tartozik. Hitelt adhatunk-e az anonymusi tudósítás vidékünkéről szóló valamelyik leírásának? Gondolok a Salán vezér elleni ütközetre, a szeri országgyűlésre vagy az Ajtony „birodalmáról” szóló történetekre.

K. GY.: Engedd meg, hogy most szerepet cseréljünk. Neked jelent meg a közelmúltban az „Árpád előtt és után” című tanulmánykötetben egy írásod „A honfoglalás a csongrádi régióban” címmel. Úgy gondolom, erre a magad által feltett kérdésre Neked kell válaszolnod. S hogy Neked sem legyen egészen könnyű dolgod, még egy kérdéssel megtoldom ezt. Te, aki a középkornak inkább a későbbi szakaszával foglalkozol, miként látod: az „országos történelem” itt most előkerült kérdései mennyiben vannak jelen a helytörténetírásban? Más szavakkal: nagy-e a távolság az országos események és azok helyi lecsapódása között eredményekben, módszerekben egy olyan, nem kifejezetten regionális – de a régió szintjén mégis megragadható – téma esetén, mint amilyen a honfoglalás?

B. L.: Kérdésed első felének megválaszolásakor nem hagyhatom figyelmen kívül azt, amit Anonymus művéről az egészet illetően mondtál. A szerző olyan műfajban készítette írását, amely egyáltalán nem kötelezte hiteles, megtörtént események megfogalmazására. Munkájában a valóst és valótlan azonban rendkívül ügyesen ötvözte. Kedvelt eljárásai közé tartozott például az, hogy létező helynevek jelentéséből kiindulva szép meséket kerekített ki. Ilyen a szeri „országgyűlés” története is. A magyar nyelv

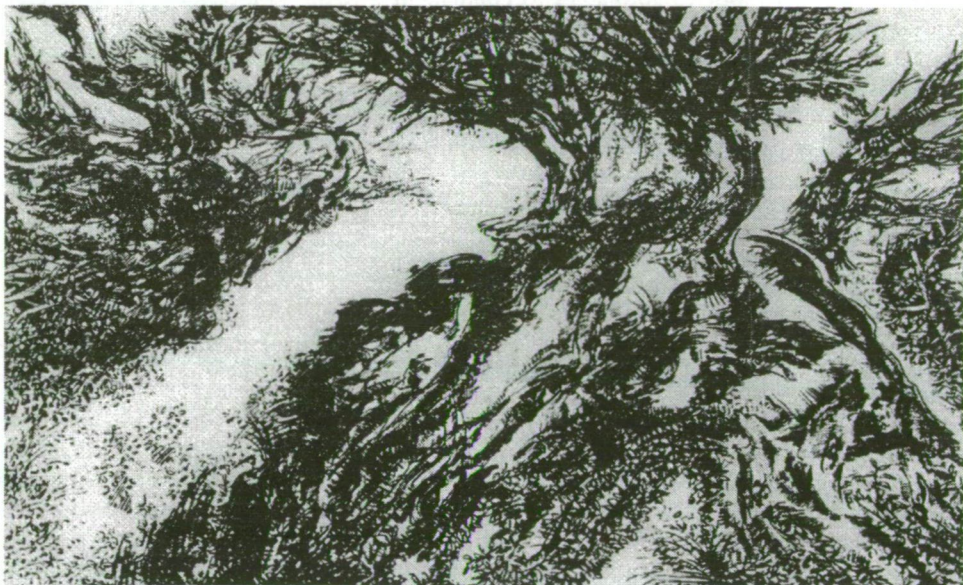
alapszókincséhez tartozó 'szer' több jelentésű szó. Jelentései közül az egyik emberek lakóhelyét jelöli. A település, a későbbi Szer mezőváros neve ebből származott. Anonymus ugyanakkor ismerte a 'szerét ejteni', azaz elrendezni szókapcsolat jelentését is, és ebből kiindulva írta le az ország ügyeinek elrendezéséről szóló történetét. Egyébként, ha kicsit is engedünk a szerző csábításának, könnyen tévútra juthatunk történetei megítélésével kapcsolatosan. Közvetlen vidékünkéről például Szeren kívül említi a Vásárhely mellett a Tisza mindkét oldalán fekvő Körtvélyest, a Szenteshez közeli Bódi (Böldi) révet, Alpárt, a Kórógy-eret és Szarvashalmot, a mai Szarvas középkori elődjét. Sokan úgy gondolnák, hogy aki ennyi adatot ismer, annak az írása valóságáról szól. Az említett helynevek a középkor óta léteznek. Hogy pontosan mikor keletkeztek, nem ismeretes. Mindenesetre a kevésbé vájtfülűek számára a történeteket hitelesítő tényekként hatnak. A példákat tovább lehetne folytatni, ám térjünk a kérdés második felére. Az anonymusi mű esete is mutatja az „országos történelem” és a helytörténetírás szoros összefüggéseit. Országos, sőt európai kitekintés nélkül a helytörténetírás sem művelhető magas szinten. Csak széles látókörű, mély ismeretekkel rendelkező tudós képes jól eligazodni a helytörténet által felvetett kérdések között, és tudja a forrásokat megfelelően elemezni. Ma már ismerjük ugyanis az egyes régiók történetének különbségeit az országos történeten belül. Mint ismeretes, másként alakultak a honfoglalás eseményei a Dunántúlon (Pannóniában), mint az Alföldön, vagy az ország más vidékein. Az utóbbi már évek óta magyar uralom alatt állt, mikor a Duna másik oldalán még a frankok tartották kezükben a főhatalmat, és talán nem is gondoltak arra, hogy néhány év múlva e terület népe is a magyaroknak engedelmeskedik. A helytörténésznek éppen az országos trendektől nemegyszer eltérő eseményekre kell rámutatnia, és ezzel gazdagíthatja a történetírást. Erre kissé elkanyarodva a honfoglalástól későbbi példákat említek. Az ország többi része mit sem tudott még a török elleni harcokról, amikor Temesvár a 15. század elején már a végvár szerepét töltötte be. A 16. század végén a 15 éves háború idején vidékünket a krími tatárok teljesen pusztává tették. A soproni Faut Márk ugyanezen időben naplójában fő gondjaként a rossz szőlőtermés fölött kesereg. Nem érdekelte a tőle messze eső vidékek és azok népének sorsa. Az országos történelmen belül tehát egyes régiók története egészen másként alakult, mint a többié. Nem volt más a helyzet a honfoglalás korában sem. Összefoglalva: módszerét illetően kevés a különbség a kisebb és nagyobb területi egységek történetírása között, a két műfaj pedig kiegészíti egymást az eredményeik kölcsönös felhasználásával.

K. GY.: És ha már szerepet cseréltünk, még egy kérdésem lenne, amit Te – aki bizonyos értelemben jobban távolságot tartasz a honfoglalástól és a millicentenáriumtól, mint én – feltételezhetően nálam jobban meg tudsz válaszolni. Nem is egy, hanem két (vagy három) kérdés ez. Hogyan látod, mennyiben vitte előbbre a jubileumi 1996. év a honfoglalás és kora tudományos igényű, jobb megismerését? Miként vélekedsz, keltette jelentős hullámokat a magyar társadalomban a millicentenárium, közelebb hozta-e az embereket ahhoz, hogy valamivel többet tudjanak meg múltunk e fontos eseményéről?

B. L.: Kérdésed telitalálat, mert a millicentenárium utolsó negyedévében járva már megpróbálhatjuk a válaszadást. A szaktudományos eredmények még olyan sok embert érdeklő témában is, mint a honfoglalás, számos csatornán és szinten folytatott közvetítés által jutnak el a társadalom különböző rétegeihez. A sok ismeretnek, amelyek elhangzottak, még érniük kell az embereken. Különösen ma, amikor a napi lélharc mellett társadalmunk legnagyobb része nem ér rá foglalkozni efféle kérdésekkel,

és emésztődni rajtuk. Egyébként a millicentenáriumra igazán új eredményeket a honfoglalás koráról nem hozott a kutatás. Ehhez hosszú évekkel korábban elindított kutatási tervek megvalósítására lett volna szükség. Mindez a rendszerváltás lázában elmaradt a magyar történetírás nagy kárára. Mindössze az általad szerkesztett *A honfoglalás korának írott forrásai* c. kötetben olvashatók eddig hozzá nem férhető dokumentumok. A témával kapcsolatosan bekövetkezett szemléletváltást emelném ki inkább. Az általad is szóba hozott múlt századi romantikus szemléletet mára teljesen túllépte a szakkutatás, és a belőle fakadó nézetek erőteljes hangot kaptak a tömegkommunikációban is. Ma nem gondjainkat szóvirágos beszédekkel eltakarva ünnepelünk, és soha nem létezett események díszleteit építgetjük, hanem képesek vagyunk egyre többen reálisan nézni múltunkat és jelenünket, jóllehet másfajta nézetek is fennmaradtak, és tovább élnek, amit természetesnek tartok a tudományos- és a közgazdálkodásban is. Lassan azonban megértjük, hogy mi is egy vagyunk a Kárpát-medence népei közül, akik hosszú ideje élnek egymás mellett, nem vagyunk többek másoknál, de kevesebbek sem. Büszkéek lehetünk arra, hogy kelet és nyugat határán a többi néphez hasonlóan „rokoni támogatás” nélkül immáron 1100 éve fennmaradtunk, kibírtuk többek között a rettenetekben gazdag huszadik századot. A millicentenáriumi emlékezés és számvetés legalább belső lelki építkezésünket segítette, ha már a külsőre nem jutott elég anyagi erő. Ám erős hit csodákat művelhet, és akarással, valamint tettel talán lehetőségünk lesz a gyarapodásra az élet minden területén. Ha sorskérdéseinket ezután reálisabban szemléljük, és nagy türelemmel fáradozunk bensőnk és külső világunk jobbításán, bizonyára példát adhatunk az utánunk következő generációknak. Úgy érzem, e munkához segítő- és lendítő erőt meríthetünk a millicentenárium eseményeit átható szellemségből, és ha ez így van, az ünnepi év elérte célját.

MAKK FERENC

„És erővel elfoglalta egész Pannóniát”

A HONFOGLALÁS KORÁNAK ÍROTT FORRÁSAI

A magyar nemzet és a világ magyarsága 1996-ban emlékezik meg a honfoglalás 1100. évfordulójáról. A magyarság múltja és jelene szempontjából egyaránt nagy jelentőségű eseménynek számít a Kárpát-medencei megtelepedés, hiszen a IX. század végétől ez a föld a hazánk, és itt éltük le eddigi nehéz történelmünk 1100 esztendejét, amelynek eredménye az, hogy megmaradtunk, és ma is itt vagyunk Európa közepén.

Számos – közte több nagy – népnek ez nem sikerült. Gondoljunk csak a Duna-Tisza vidékén egykor megfordult népek közül a dákokra, hunokra, gepidákra, langobárdokra, avarokra, morvákra, besenyőkre és kunokra. Mindegyikükre érvényes az, amit az avarok kapcsán a középkori orosz évkönyv rendkívül találóan így fogalmazott meg: „eltűntek, mint az avarok, akiknek sem nemzetségük, sem ivadékuk nincsen.” Érdemes és kell is tehát a sorsdöntő eseményről illően megemlékezni és évfordulóját méltósággal megünnepelni.

Ugyanakkor – miként ezt nemrégiben a Magyar Tudomány c. folyóirat hasábjain történész kolléga joggal megjegyezte – azt is tudomásul szükséges venni, hogy ez csupán a mi ünnepünk, csak magyar ünnep. Mások, más népek számára a magyar honfoglalás évfordulója egyáltalán nem ünnep. Nem volt az a millennium (1896) alkalmával sem, és nem az ma sem. Egy szerény körbepillantás szomszédaink körében a honfoglalás értékeléséről egyértelműen meggyőzhet erről.

A német történetírásban uralkodó az a felfogás, mely szerint a IX. század végén a magyarság révén egy „gonosz és szörnyű ellenség” jelent meg a birodalom szomszédságában, amely azután hosszú évtizedeken keresztül dúlta, pusztította a német területeket. A kalandozásokról szóló forrásokat olvasva nem lehet kétséges, hogy e nézet lényegében igaz, s ezt az sem szépítheti, hogy néhányszor az egymással viszálykodó német vezetők hívták segítségül a magyar csapatokat. A szlávok sem tudnak velünk ünnepelni, hiszen csaknem egységesen azt vallják, hogy a magyar honfoglalás „végzetes sorscsapás” volt a szlávok számára, mivel a közbeékelődés révén a magyarok örökre elválasztották egymástól a déli és a nyugati szlávokat, s ezáltal a szlávok erejét meggyengítve a szláv népek történelmi súlyát, szerepét is kisebbre szorították a régióban. Ami a szétválasztást illeti, az történelmi tény. E vélekedés nem modernkori találmány, már a XVI. századi humanista történétíró, Tubero Dalmata is megfogalmazta. (Az elválasztás egyébként a románok révén vált később teljessé.) A teória többi része azonban a „Mi lett volna, ha ...?” kérdéskör problematikájába tartozik. A józan és tárgyilagos történettudomány ugyanis nem vizsgálja, de persze találgatós játék tárgya lehet pl. az, hogy meddig állt volna fenn ez a települési egység; létrejött volna-e valaha is ebből állami-politikai egység; milyen jellegű lett volna ez a feltételezett egység, és mit jelentett volna Európa számára. A felelet rövid: nem tudjuk, mert nem is lehet tudni! Éppen ezért ezeket a felvetéseket a modern történész az irreális és ténylegesen soha meg nem válaszolható kérdések világába utalja. (Csupán az analógia kedvéért hivatkozunk – történelmi jelenséggént – arra a sajátos nagy szláv egységre, amely a XX. században évtize-

deken keresztül fennállt az Uráltól szinte az Elbáig.) A mai szlovák történetírás egyöntetű tanítása szerint a honfoglaló magyarok döntötték meg a szlovákok ősei, a morvák által létrehozott Nagymorva birodalmat, s ezzel megakadályozták azt, hogy „ez az erős szláv állam a jövőben Közép-Európa életét irányítsa”. Tagadhatatlan tény, hogy őseink Árpád és a többiek vezetésével a 900–902-es években felszámolták a Morva Fejedelemséget, amely ekkor már a teljes szétesés állapotában volt. Birodalomról azonban szó sincs, a jövőbeli szerep pedig – miként előbb láttuk – nem a tudomány, hanem a képzelgés szférájába tartozik. A morvák nem voltak szlovákok, de még a szlovákok ősei sem; a szlovák nép döntően különböző – főleg később betelepülő – szláv etnikumokból csak a XV–XVI. század fordulójára alakult ki. (A Slovaci népnév először a XVI. század elején szerepel írott forrásban, addig a Sclavi ~ szlávok jelölés volt használatos.) Az ukrán történelemkönyvek lapjain és térképein a Kijevi Rusz területéhez tartozott a IX. század végén a Felső-Tisza vidéke is, s annak részét képezte egészen a XII. századig, amikor azután magyar birtok lett. E fura elmélet egyik hirdetője azt vallja, hogy a Kijevi Rusz és a Magyar Királyság közti korai kereskedelmi kapcsolatok bizonyítékául szolgálnak a szentistváni pénzcek, amelyeket Kárpátalján találtak az idők során. Ehhez a következő megjegyzések fűzhetők. Nincs bizonyíték arra, hogy a Felső-Tisza vidéke valaha is a Kijevi Rusz része lett volna. A X. század elejétől jelentkező s káprázatosan szép magyar régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy ez a vidék a honfoglalástól kezdve magyar uralom alatt állott, a terület lakosai pedig természetesen a magyar király ezüstpénzeit használták a XI. században. A román történetírás az 1100 éves magyar történelem minden mozzanatát, így a honfoglalást is a dáko–román kontinuitás elmélete alapján ítéli meg. Eszerint a románok – mint a dákok és a rómaiak utódai – őslakosok Erdélyben, amelyet a magyarok Szent István idejében erővel foglaltak el az akkori román vajdától. Az erőszakos hódítást tulajdonképpen a honfoglalás tette lehetővé, ezért a 896-os magyar honfoglalás a román nép története szempontjából rendkívül szerencsétlen eseménynek minősül. Eltekintve attól, hogy a különböző – régészeti, írott stb. – források alapján Erdély magyar birtokba vétele már a honfoglalással megkezdődött, és legkésőbb Szent István alatt teljessé vált, a lényeg mindenképpen az, hogy a dáko–román kontinuitás teóriája pusztán tudományos hipotézisnek – s nem bizonyított elméletnek – tekinthető, és ily módon nem szolgálhat tudományos alapként a magyar honfoglalás reális szakmai értékeléséhez.

E rövid, korántsem teljes körkép révén világos lehet az, hogy a honfoglalás 1100. évfordulója miért nem ünnep a szomszédaink körében. Azért nekünk természetesen ünnep! Mint ahogy minden egyes családban kiemelkedő esemény egy-egy évforduló, anélkül, hogy azt egyúttal a szomszéd családban is megünnepelnék. Ez az egész magyarság egyik ösztönös családi ünnepe. Arra azonban ilyen helyzetben különösen ügyelni kívánatos – ha már e régió történelme így alakult –, hogy az évforduló ünneplése higgadt és méltóságteljes legyen, s mindenféle harsány hivalkodástól, bántó nagyképűségtől mentesen történjék.

Mivel járulhat ehhez hozzá a tudós, közelebről a történész, a régész, a nyelvész, az antropológus és más szakember? Alapvetően két dologgal: egyrészt a források feltárásával és közreadásával, másrészt – éppen a kútfők révén – a tudományos kérdések szakszerű megválaszolásával.

Reméljük, nem ünneprontás, legfeljebb meglepetés a laikus olvasó számára az, ha kimondjuk: nemzeti történelmünk nagy jelentőségű eseményével összefüggésben még

ma is számos – igen fontos – probléma lezáratlannak minősül, szakmai körökben óriási viták zajlanak ezekről. Mindennek szemléltetésére jelzésszerűen utalunk néhány – végleges választ igénylő – kérdésre.

Így nincs lezárva a polémia arról, hogy a honfoglaló magyarok milyen politikai szervezetben éltek. A válaszokban egyaránt megtalálható a nomád állam, a félnomád állam és a törzsszövetség fogalma. Ezzel kapcsolatban vetődik fel a kérdés: milyen életmód jellemezte honfoglalóinkat? Itt is három felelet van: a nomadizmus, a félnomadizmus, ill. a letelepült életmód. Ehhez a problémacsoporthoz tartozik az, hogy nem tudjuk: a honfoglaláskor ki volt a magyarok első számú s ki a második számú fejedelme. Egyesek a Kurszán-Árpád, másik viszont az Árpád-Kurszán sorrendre esküsznek. Azt sem tudjuk, miként neveztek a törzsek vezetőit. Az általános iskolai tankönyvekben olvasható névsor (Álmos, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba, Töhötöm) az egyetlen Álmos kivételével pusztán Anonymus fantáziájának a terméke. Teljesen bizonytalan, hogy honfoglaló elődeink milyen keretek között telepedtek le. Egyesek szerint nemzetségenként, mások szerint nemzetségenként és törzsenként, ismét mások úgy vélik, hogy nagyobb, laza tömegekben ment végbe a megtelepedés. Nem ismert a honfoglalás részletes eseménymenete sem. Már a jó öreg Anonymusnak feltűnt, hogy erről a krónikások is igen keveset – csaknem semmit sem – tudnak, ezért a hiány pótlására „gyártott” egy honfoglalástörténetet, amely minden: regény, geszta, fabula, csak nem a honszerzés valós, igazi históriája. Ma sincs biztos válasz a székelyek eredetére és a kabaroknak a fehér magyarokhoz, ill. a fekete magyarokhoz való viszonyára vonatkozóan. Teljesen megoldatlan a honfoglaló magyarság és a Kárpát-medencei őslakosság régészeti hagyatékának az elkülönítése. Nincs megnyugtató válasz az avarok továbbélésének ügyében sem. Úgy tűnik, szaporodik azon régészeti leletek mennyisége, amelyek alapján erősödik a gyanú, hogy – a korábbi véleményektől eltérően – számban jelentős avar népeség érte meg Árpádék bejövetelét. Nincs egyetértés a honfoglalók és az őslakosok létszámát illetően sem. Egyesek azt hangoztatják, hogy a magyarok többszáz ezren (csaknem félmillióan) voltak, míg az őslakosok létszáma ennek a felét sem érte el, s ez tette lehetővé azt, hogy végül is az őslakosok olvadtak be a magyarságba s nem fordítva. Ezzel kapcsolatban számos ellenérv fogalmazódott meg újabban. Több régész is úgy véli: ha a honfoglalók félmillióan lettek volna, akkor a 895/896 és a 997 közötti időszakra szólóan megynként legalább 40 ezer sír lenne várható, ez azonban az eddigi sírleletek szórtsága és aránya alapján teljes képtelenség. Egy jeles antropológus pedig nemrégiben úgy nyilatkozott, hogy az Árpád-kor teljes csontanyagának többségét a honfoglalás előtti népesség csontanyaga teszi ki, azaz az ún. őslakosok létszáma felülmúlta a magyarokét. Nem véletlenül látott frissiben napvilágot az a vélemény, miszerint Árpádék mintegy 100 ezren, az őslakosok viszont kb. 150–250 ezren voltak. Mégis ez utóbbiak beolvadása következett be egyrészt azért, mert a magyarság volt a vezető nép, másrészt azért (s ez a fő ok), mert az őslakosság nyelvileg nem egységes, hanem megosztott (szláv, avar, frank, bolgár stb.) volt. Csak közvetve említhetjük, hogy Attila hun népének teljes létszámát a kérdéskör egyik nagy hírű német kutatója mindössze 40 ezer főre becsülte. A feleletre váró kérdések számbavételét folytatni lehetne még, de egy csattanóval zárjuk le a sort. Nem tudjuk azt, hogy pontosan melyik évben volt a honfoglalás. Nem tudták ezt 1883-ban sem, ezért az akkori kormány – a millenáris évfordulóra készülve – egy akadémiai bizottságot kért fel a honfoglalás évének megállapítására. A bizottság minden tudós tagja más és más választ adott. Végül Pauler Gyula, a kiváló történész véleményét fogadták el hivatalosan, amely a honfoglalás időpontjául

a 895-ös esztendőöt jelölte meg a legmértvadóbb források alapján. Ezek után az ezredéves évforduló előkészületei egy évet csúsztak, s ezért a millenium megünneplésére csak 1896-ban került sor. A tudósok többsége ma úgy látja: a magyarság nagy tömegei 895-ben költöztek Etelközből a Kárpát-medencébe, de a maradék bejövetele áthúzódott 896-ra, ily módon a millectenáriumot nyugodtan ünnepelhetjük 1996-ban. (A szakirodalomban persze ma is találhatóak más évszámok a honfoglalás időpontjaként.)

Ezek után természetszerűleg teljes joggal lehet felvetni: mi a magyarázata annak, hogy a mai magyar történettudományban a honfoglalás korára vonatkozóan még ily számos lényeges kérdés megoldatlannak, lezáratlannak minősül? Könnyű a válasz! Egyrészt az elmúlt évtizedekben – noha az őstörténet, a honfoglalás nem számított tabu témának – nem a régi idők kutatását támogatta a hivatalos vezetés; a politika és az ideológia számára sokkal hasznosabbnak ítélt modern korszakok tanulmányozása állt a középpontban. Másrészt pedig a régmúlt – így a honfoglalás kora – feltárását szerfelett nehezíti az, hogy nagyon kevés a forrás. Ráadásul sok esetben a gyér számú – és több nyelvű – kútfők adatai is ellentmondanak egymásnak.

A Szegei Középkorász Műhely munkatársai – külső szakemberek bevonásával – hosszú évek óta kitartóan fáradoznak korai történelmünk homályos területeinek felderítésén, megvilágításán. Ennek egyik bizonyága az a mű is, amely *A honfoglalás írott forrásai* címet viseli, és a Szegei Középkortörténeti Könyvtár sorozatának 7. köteteként 1995-ben, Kristó Gyula professzor szerkesztésében jelent meg Szegeden. Mindez egyébként azt is jelzi, hogy a magyar medievisztika központja ma a szegei Tudományegyetemen működik.

Hasonló jellegű vállalkozásra ezt megelőzően két alkalommal került sor. Az első munka – Pauler Gyula és Szilágyi Sándor szerkesztésében – *A magyar honfoglalás kútfői* címmel 1900-ban látott napvilágot. A második – azonos célú – összeállítást (*A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai.*) Györffy György szerkesztette, s eddig már háromszor is közzétették (1958, 1975, 1986). Mindhárom munka közös sajátossága az, hogy a különböző nyelvű írott forrásokat magyar fordításban közlik. Emellett még a Pauler-Szilágyi-féle szerkesztmény hozza a szövegeket eredeti nyelven, s a kötet tartalmazza az addig megismert régészeti anyagot is. E munka azonban ma már gyakorlatilag elavultnak tekinthető. A közben eltelt – csaknem évszázadnyi – idő alatt feltárt archeológiai leletek száma és mennyisége oly tetemessé vált, hogy az egész anyagot csak sok kötetben lehetne publikálni. Ennek munkálatai – a további ásatásokkal párhuzamosan – évtizedek óta folynak, de a tervezett hatalmas korpusz megjelentetése a közeli jövőben még csak nem is remélhető. Teljesen idejétmúltnak tekinthető Pauler és Szilágyi művének fordításanyaga és – egy kivételtől eltekintve – eredeti szövegközlései is. Mind a Györffy, mind a Kristó szerkesztette kötetben az írott kútfők modern magyar fordításai olvashatók, de az eredeti szövegek hiányoznak. Pedig ezek korszerű kiadására az egyes szakterületek (história, filológia, bizantinológia, szlavisztika, orientalisztika stb.) már felkészültek. S ha az ország tudományos vezetésében meglesz a kellő akarat és elszántság, s a szükséges pénzt is sikerül előteremteni, akkor rövid időn belül megvalósulhat az írott források eredeti nyelven történő megjelenítése is. Ez a magyar tudományosságának tovább már nem odázható kötelessége és feladata!

És most nézzük meg röviden, hogy mit nyújt, mit tartalmaz *A honfoglalás korának írott forrásai* c. kötet. A mű nemcsak a tulajdonképpeni honfoglalás egy-két éves időszaka forrásainak fordítását közli, hiszen e kútfők száma és mennyisége rettenetesen

csekély: Anonymus regényes gesztája nélkül a többi anyag összesen még 10 oldalt sem tesz ki! Ezért az összeállítás egy nagyobb – a 830-as évektől 955-ig terjedő – korszak anyagát hozza, hiszen az előzmények, a változások és a folyamatok megrajzolásához ezen időszak kútfőanyaga mindenképpen nélkülözhetetlen. Egyébként megegyezett ezzel az előző két vállalkozás felfogása is. A másik fő alapelv az volt, hogy a válogatás csak az ún. magyar vonatkozású források fordítását közli, tehát amelyek vagy teljes bizonyossággal, vagy nagy valószínűséggel ténylegesen a magyarokról szólnak. Ennek megfelelően nem találhatók meg a kötetben a bizonyítatlan feltevések (pl. a hun-magyar rokonság elmélete) kapcsán szerepeltetett középkori kútfők, ill. azok részletei. A műben a forrásszövegeket öt nagy egységre bontva teszik közzé: a muszlim (arab, perza, török) forrásokat a bizánci (görög), a szláv, a latin és végül a magyar nyelvű részek követik. A latin források kivételével (amelyek közül többen csak egymást ismétlik, tehát ugyanazt mondják) a jelenleg elérhető teljességre törekedtek Kristó Gyula és munkatársai (Zimonyi István, Olajos Teréz, H. Tóth Imre, szakterületük elismert képviselői). A közölt források száma minden eddiginél lényegesen nagyobb. Pauler és Szilágyi mintegy 31 kútfőt hozott, a Györffy-féle összeállítás szintén kb. ugyanennyi forrást dolgozott fel, míg a jelen kötet 70 forrást tartalmaz. Mindez a gondosabb, igényesebb válogatásnak és az időközben előkerült új kútfők fokozottabb figyelembe vételének tulajdonítható.

A magyar szövegek – Moravcsik Gyula klasszikus szövegátültetési és Czeglédy Károly néhány részlete mellett – mind új fordításoknak minősülnek, s ebben 20 szerző működött közre. Külön nagy érdeme a munkának az, hogy e fordítások tulajdonképpen a lehető legjobb eredeti szövegeken alapulnak. Ezek az új fordítások számos esetben lényegesen új eredményt hoztak tartalmilag is. Csak néhány példát említünk ennek igazolására.

A nemrégiben felfedezett Ibn Hajján-féle hispániai arab szöveg egyik mondatát korábban magyarra így ültették át: „A magyarok nomádok, mint az arabok.” Több szakember méltán vetette fel, hogy a gyönyörű palotákat, hatalmas városokat építő hispániai arabok egyáltalán nem nomádok, így viszont a magyarokra nézve sem lehet érvényes a nomád jelző. Az újabb és pontosabb fordítás szerint azonban az eredeti arab szöveg azt tartalmazza, hogy „A magyarok nomádok, mint a beduinok”. Azt pedig már senki sem vitatja, hogy a X. század beduinjai a sivatag tevés nomádjai voltak. Ebben az esetben viszont a magyarok életmódjának nomád minősítésénél az eddiginél jóval nagyobb súllyal esik latba Ibn Hajján szövege. A szláv Naum-életrajz korábbi interpretálása szerint a magyar honszerzés nyomán a bolgárok a Kárpát-medencéből a morvákhoz és más népekhez menekültek. Az ószláv textus új fordítása révén azonban teljesen egyértelmű az, hogy a magyarok bejövetelekor a morvák menekültek el a Kárpátok medencéjéből a bolgárokhoz és a szomszédos népekhez. Itt kell arra is utalni, hogy a kötetben Anonymus művéről Pais Dezső 1926-os, gyakran idézett átültetése helyett teljesen új fordítás olvasható. Ez a fordítás, amely a legfrissebb kritikai szövegen alapul, úgy tűnik, szakmailag igényesebb a régienél. Így például az új átültetés Anonymus Sclavi szavát a szlávok főnévvel adja vissza, míg a korábbi fordítás a ma már félreérthető szlovén népvétet használta.

A szövegek előtt a források szerzőire, ill. a kútfőkre vonatkozó legfontosabb eligazító információk találhatóak. A könyv szakmai értékét nagymértékben növeli az is, hogy a szövegek megértésében korszerű – a legfrissebb tudományos eredményeket felhasználó – jegyzetanyag segíti az olvasót. A lábjegyzetek általában rövid, tömör meg-

fogalmazásúak, ez azonban nem minden esetben szerencsés. Hiszen a kisebb, összefoglaló cikkekre történő hivatkozások gyakran indokolatlanul mellőzik a kérdéskör legjobb kutatóinak neveit, s ez feleslegesen torz és hamis benyomást kelthet. Az összeállítás használatát jelentősen megkönnyíti az, hogy a kötet végén a tulajdonvevekre és a népvevekre vonatkozóan teljességre törekvő (s a mai elnevezésekkel szolgáló) mutató foglal helyet.

Mindezt összegezve a mű nagy sikerre és érdeklődésre tarthat igényt. Biztosak vagyunk abban, hogy e – magyar nyelvű – forráskiadás a honfoglalás korának s így a magyarság korai története egy igen jelentős szakaszának tanulmányozásához, kutatásához és reális megismeréséhez hosszú időn át nélkülözhetetlen kézikönyv lesz. (Szerk. Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged, 1995. 429. old.)

K R I T I K A

Jelentés az Előretolt Helyőrségről

„nNedugdkijjaz!?”
Atörökxulttán?/”

Ki tudja? Lehet, hogy már az Ómagyar Mária-siralom óta beszélnek a magyar nyelv, a magyar irodalom válságáról, látván közeli végóráját, mondván, nem írnak már verset (sem). S bizony, kevés a csillagóra irodalmunkban, mikor minden elfogultság vagy rosszindulat nélkül mosolyogva cáfolhatjuk a tamáskodó jóslatokat. Úgy tűnik azonban, hogy mostanság éppen ilyen, daliás idők járnak. Többé-kevésbé egyszerre jelentkezett első kötetével négy erdélyországi fiatal költő: Orbán János Dénes, Sántha Attila, László Noémi és Fekete Vince. Az Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó által kiadott Előretolt Helyőrség című sorozatban jelentek meg a művek, melyekre minden bizonnyal érvényes Sántha Attilának az „új”-ra vonatkozó meghatározása: „Ami új, az nem új, hanem jó. Az új elromlik.” Több okból nem új az, amit ez a négy transzszilván költő kritikai megítéltetésre bocsát. Nem új a gesztus, ahogy a nemirodalmi, vagy félirodalmi, még pontosabban: az irodalomtörténet(ek) által a hagyományba be nem emelt alkotásokat, „alkotókat”, apokrifokat, mint közvetlen elődeiket, ihletőiket felmutatják. Felbukkan itt Rejtő Jenő, alias P. Howard éppúgy, mint egyik – fontos – mellékszereplője, Troppauer Hümér, Münchhausen báró, Nietzsche (aki több európai filozófia tanszéken még ma sem számít filozófusnak!), Lear, Lucifer, Villon, sőt Sántha Attila egyik cikluscímében (A patafizika lovagjai), még a máig vitatott életművű Hamvas Béla is (*Karnevál* című nagyregényéből származik ugyanis a „patafizika” elnevezés). A hagyományt, a régit tehát ők is kimondják, pontosabban „kibeszélik”, de nem kijelölik, mint ahogy azt mások tennék. (Hogy kik a mások? A más terminus esetükben körülbelül annyit jelent, mint a különféle reklámokban a más mosópor, más sampon, más dezodor, azzal a megszorítással, hogy ők nem élnek a kizárólagosság önkényével. Esetükben különösen pontosan kell fogalmaznia az ítélesnek, különben jön Sántha Attila, és „jól fejbe veri”.)

„Elméleti” és gyakorlati maximáikat a rajtuk kívül még Bréda Ferenc, Kelemen Hunor és Bíró Zoltán szerkesztette Előretolt Helyőrség című irodalmi folyóiratban teszik közzé és fejtik ki, általában Transzközép néven. Elméleti megnyilatkozásaikra a legnagyobb hatást valószínűleg az a Friedrich Nietzsche tette, akinek dekonstrukcionizmusa felől a Transzközép a posztmodernt is kritika tárgyává teszi (Lásd: Orbán János Dénes és Sántha Attila ilyen tárgyú írásait például az Előretolt Helyőrség II./1–2. számában). Irodalmi magatartásukról elmondható, hogy az izmusok kora óta folyamatosan periferizálódó művészetet a szó legkomolyabb értelmében vett „anything goes” segítségével próbálják középre, a mindenkori egzisztenciális, tehát az időben elillanó, örök, sokaságában egységes és teljes középpontba állítani. A komoly értelem pedig azt jelenti itt, hogy törekvésük mívesen engedő irodalmi magatartás. Mindent befogad, minden létezőt. A létező olyan, mint a cápa. Mozog. Ha nem mozog, már nem létezik. A kirekesztő, mozdulatlan „művészetet” a transzközép nem hajlandó befogadni, és „jól fejbe veri”. A mívesen szólaló költői beszéd esetükben legszabadabb verseiknek éppúgy

jellemzője, mint Sántha Attila versei elé írt „bevezetőjének”, vagy Fekete Vince dekonstruált Villon-balladáinak. Sántha Attila művein is átüt a rímek szándékolt hiánya, néhol viszont búvópatakként tűnnek elő a sorok végén a rímek, László Nonó Noémi költeményeire a belső elvárásként létrehívott szigorú, de kecses mérték és a fiatal kor ellenére (vagy talán éppen annak betudható?) igen jelentős rímkészlet, ritka arány- és formaérzék jellemző. Még a gyakorta elkomoruló Fekete Vince költészetében is felfedezhető az a humor és játékerzék, -szenvedély, mely mind a négy debütáló kötetben megtalálható. Nonó költészetében jelentkezik a legtisztábban, leggyermekibben, éppen ezért a legmélyebben ez a játék. Még a lírai én szubjektív megnyilatkozásaira is rányomja bélyegét a magánmese-mitológia, melyet az ifjú költő teremt. Verseit olvasva nyilvánvaló, hogy nem pusztán az olvasó számára jött létre ez a varázsvilág. Alkotójuk kedvét leli benne, manóival együtt játszik ő is. A személy vallomásverseit is átítatja a mese, s a meséket is átítatja a mindannyiunk által egyformán megélt minden napokon túli manóvilág létéről tett vallomás. A négy költő közül talán csak Fekete Vince *Parázkönyvének* verseiről mondható el ilyenfokú szubjektivitás, pontosabban a személyes sors megéléséről való pontos tudósítás igénye. Míg Nonó verseit a magánmitológia mozzanattalan történetisége, valamely álomszerű állandóság távolítja a valóságosságtól, addig a *Parázkönyv* szerzője Don Quijoteként vagy, ha úgy tetszik, Villonként áll ki az olvasó tekintet szúrós nyílzáporába. Magántörténelmét deszakralizálja, nem hagyva meg mást, mint a – nemritkán az obszcenitás határát súroló – nyelvi játékok versjogát. Nem véletlenül idéz Petritől és Spirótól. A sebek és a piszok, a pusztulás és a megbomlott harmónia könyörtelen felmutatói ők, akárcsak Fekete Vince. Ha a befogadó fanyalog a szókimondó sorokon, vagy megrovó észrevételeket tenne a – szerinte – túlzott őszinteség miatt, akkor könnyen megégetheti parázsban kotorászó ujjait, mert Fekete költészetének éppen ezeket az attribútumait vágja a kételkedők arcába. Úgy tűnik, meztelenségvágya fékezhetetlen. A meztelen emberi test azonban nem minden esetben erotikus. Legalább olyan gyakran kiszolgáltatott is. Nemcsak kéjvágyat gerjeszt, de szánalmat, rettenetet is. Nemcsak a szeretők meztelenek, hanem a halottak is. Azontúl, hogy Fekete Vince mindezzel tisztában van, költészetével kapcsolatban azt is meg kell említenünk, hogy számára a vers, a szó, az élet is kiszolgáltatott, meztelen és az esetek többségében reménytelen.

Orbán János Dénes és Sántha Attila költészete a Nonó és Fekete-féle szubjektivitással szemben inkább programköltészet. Poétikai és filozófiai problémákat boncolgatnak műveikben. Ha soraikban megjelenik a személy, akkor először költőként jelenik meg, és nemritkán ki is merülnek tulajdonságai ezzel az attribútummal. Ez a két fiatal költő minden figyelmét a poézis változásainak, tulajdonságai kutatásának szenteli. Orbán János Dénes figyelemre méltó mimetikus képességgel rendelkezik. Míg azonban Fekete Vince villonládája vinceiáda, addig Orbán egyénisége nem hatol be a Berzsenyi, Vörösmarty, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi és (fő a változatosság?) Villon-sorok közé. Az elődök előtt tett parodisztikus tiszteletadás tiszta marad Orbán János Dénestől, aki egy újabb csavarral még tovább távolítja magától művészetét: költészete éppen úgy szereplíra, mint Sántha Attiláé. Hümériáda című kötetének tetemes részét Tropicauer Hümér alkotásai teszik ki. Sántha Attila pedig Münchhausen báró maszkja mögött érzi legjobban magát. A filozofáló, Istennel beszélgető, azt meghalasztó és ezerszer is újrafeltámasztó báróra minden bizonnyal a már említett német filozófus, Nietzsche volt nagy hatással. Isten és ember, teremtő és létező viszonyát az ő szemével nézi.

Sántha is ír Hümér-verset, s lapjuk, az Előretolt Helyőrség sem csak címével tiszteleg Rejtő Jenő életműve előtt. Számtalan mottó, idézet szerepel a lap hasábjain P. Howard életművéből.

Általában elmondható Orbán János Dénes és Sántha Attila költői magatartásáról, hogy kettejük poézise egymásba jár át, egymásra jelentékeny hatással van. A szoros reflexió hatása pedig már kötetek fülszövegeiben is szembeszökő (egymás kötetéről nyilatkoznak a másik könyvének fülszövegében). Mindkettejüket a költészet, költői lét, verslét kérdései foglalkoztatják. Orbán János Dénes hüméri handabandázás mögé bújtatott rezignált iróniával, ugyanakkor szerény, egyszerű gondolati utakon keresztül próbál a válaszokhoz eljutni. Sántha filozófiai rálátással, merészen fogalmaz, akárcsak Transzközepes kiáltványaiiban. Az eredmény mindkét esetben egy kizárólagosan az alkotó szubjektum (Sántha vagy Orbán) számára kötelező érvényű, világosan körvonalazható ars poetica. Ez pedig nem más, mint a mindenkori másság, az egyediség joga. Az élet fegyelmzett joga és a fegyelmzett élet joga, mert ha a költői módszer szabad is gyakorta, a mondanivaló, a szólalás sohasem az. Halálosan komoly, s komolyságában itt is, akárcsak Fekete és Nonó esetében, megfér a játék. Münchhausen is a halálra készülődik némely soraiban, s Hümér is elbúcsúztatja nyugdíjba vonuló ezredét. Érosz és Thanatosz jól megfér egymással a sorokban.

A rövid elemzésből talán érthetővé vált a visszafogottan ünnepi hangnem (azért nem patetikusan ünnepi, mert akkor jön Sántha Attila, és „jól fejbe veri”...), mellyel annak elején a négy fiatal erdélyi költőt illetem. Engedtessek meg, hogy ehelyt egy már említett ötödik művésztől is szóljak, akinek regényét az Előretolt Helyőrség közlése szerint *A madárijesztők halála* címmel remélhetőleg nemsokára kiadja az Erdélyi Híradó – Előretolt Helyőrség.

Kelemen Hunor művének mindössze ötödik fejezetét volt szerencsém elolvasni az említett folyóirat hasábjain, azonban már ez is meggyőzött arról, hogy Kelemen olyan hangot üt meg, mely sokáig fájdalmasan hiányzott a magyar prózából, s gyökeireit valahol Tersánszky Józsi Jenő vagy Karácsony Benő prózájában kell keresnünk. Az ösztönös, bővérű mesélőkedv eredeti gondolatokkal, megdöbbenő felismerésekkel párosul. A látszólag szabadon hömpölygő szöveg időkezelése figyelemreméltó, a narráció következetes. Pontos, hirtelen letett, de meg nem ingó mondatokat olvashatunk ebben az egyetlen fejezetben is. Külön erénye az elbeszélésnek, hogy helye, ideje nem rögzített, éppen ezért a néhány vonással pontosan megvilágított szereplők személyisége inkább előtérbe kerülhet, egyediségük univerzálissá tágulhat. A kaland, az epizód nem uralkodik el a szövegen, hanem segíti annak előrehaladását, a mese kibontakozását. Türelmetlenül várja az olvasó a teljes mű megjelenését.

A Jelentést befejezván, megállapítható, hogy az Előretolt Helyőrség pontosan és becsületesen végzi a munkáját, azaz a magyar költészet művelését. Kívánok ehhez kedvet, erőt, mást nem merek, mert jön Sántha Attila, és jól fejbe ver.

Kelemen László

A posztmagyar útja a metafizika felé vezet(ne)

Amit most megkísérlek, az a posztmagyarról* való posztmagyar beszéd. Feltételezem, hogy a posztmagyarnak és posztmagyar irodalomtudományi alapjának, a deKON-nak létezik egy elméletté összeálló rendszere, majd azt vizsgálom, mennyire felel meg a szöveg a posztmagyar és a deKON elméleti rendszerének. Kedves olvasó ismeri a viccet a lovakkal, hogy a réten hat ló van, a hetedik meg úgy táncol, hogy nem lehet megszámolni. Ennek akartam elejét venni azzal, hogy lelőttem a legficánkolóbb lovat, s kineveztem az eszményi posztmagyarnak. Így remélem, a többi lovat nemcsak megszámolni, hanem értékelni is tudom (ami ugyan nem túl posztmagyar dolog, mert a posztmagyar inkább élvez és részt vesz, mint értékel). Mindenesetre, most a lelőtt lóból kivilágító lóság jegyeit fogom keresni a szövegekben, különös tekintettel a megboldogult ló mozgásművészetére és táncára.

Nem fogok hát arról beszélni, ami az olvasót talán a leginkább érdekli, ti. mennyire kavarta meg a posztmagyar az irodalomtudomány lavórját, készülnek-e hatalomátvételre a posztmagyarok vagy máris átvették az irányítást, és nem adok tippeket arra nézve sem, hogy az elméletek közti harcban Ön kinek drukkoljon. Ugyanis ez nem a kritikus, hanem a szekértáborok dolga.

Inkább arról fogok beszélni, hogy minden taccsra ment, de a csupasz, metafizikátlanított nyelv még megmaradt. Hogy még van esély, mert a nyelv megmaradt.

Ezzel már bele is gyalogoltunk a posztmagyar közepébe, abba a gödörbe, ahová a lelőtt ló van elásva. A posztmagyar: „a nyelv metafizikájának felfedése és részleges meghaladása” (15). E körül forog minden, ezt a témát variálva reméli a posztmagyar, hogy túl kerülhet arra az ismeretlen területre, amely már felsejlett a derridai dekonstrukcióban.

Miért kell túl lenni a posztmagyar szerint? Azért, mert „nyelv-kín van”, s mert a kín a posztmagyarnak nagyon nem tetszeni (dehát kinek igen?).

Kezdetben vala a nyelv-kín. Mikor lassan már nem maradt semmi biztos, amikor eltűnt objektum és szubjektum, amikor a nyelv lépett elő a metafizika egyetlen hordozójává, s még később, amikor a metafizika egy kecses mozdulattal balra el, akkor csak nyelv maradt vala egymagában, s ez kínos vala.

A Posztmagyar c. könyvet végigolvasva, az interpretátor-olvasóban nagy vigasság jön létre. Mert a posztmagyar, annak ellenére, hogy már CSAK a nyelv van, nem lenni búvalbélelt, kiábrándult, nem nyikorogni azon, hogy egyéb nincsen. Olvasónak az az érzése, hogy a Posztmagyar-olvasás (posztmagyar olvasás) közben nem babra megy a játék, ellentétben más olvasásokkal, ahol szövegek poszmodernet játszani, és jajgatni azon, hogy mi minden elveszett, és ahol emiatt babra menni a játék. A posztmagyar megmutatja, poszton is lehet mulatni, nemcsak játszani, játszikálni. A posztmagyar itt van, nyelven innét, viszont nyelv-kínon túl. Mert neki nyelv tovább már nem lenni kín, mert látá, hogy nyelv-kín lenni metafizikai probléma, és ők metafizikát dekonstruálták vala, és érezték vala, hogy ez jó. És akkor vigadtak vala és ettek vala mannat libapecsenyével és ürüpecsenyét combbal és fügeürüléket ananással és dinnyemagot paprikásan, posztmagyar módra.

* Odorics Ferenc–Kovács Sándor s. k.: *Posztmagyar*. Ictus Szeged, 1995.

Egy jóakarátú hermeneuta, Kulcsár Szabó Ernő viszont azzal vádolja a posztmagyar metaelméleti alapját, a deKONt, hogy a jelentés interszjektív megalkotásában érdekelt beszédet ironikusan széttöri. Másképpen fogalmazva: lehet-e élvezni a posztmagyar mulatozását, erotikáját, mikor itt hullagyalázásról van szó, mert akikkel a posztmagyar szeretkezik, azok már mind jelentésnélküli, halott szavak? Tényleg túllépett-e a posztmagyar a nyelv-kínon, vagy pedig egyszerűen megölte a jelentést, de a kín az maradt, s a posztmagyar csak úgy tesz, mintha nem lenne kínban?

Kulcsár Szabó Ernő gyanúja jelzés lehet a posztmagyar számára, hogy programját, a nyelv-kínon való túllépést *nem* valósította meg kielégítő módon. Komolyan véve a jóakarát hermeneutikáját, a posztmagyar nem eléggé konzisztens választ ad erre a vádra: „lehet, hogy ez a beszéd neofrivól, lehet, hogy ironikusan széttördel valamely interszjektív jelentésigényt. Lehet. Nem látok okot ennek tagadására. DEkanonikus, de szándéka szerint konstruktív” (87). Megbocsásson a posztmagyar, de ez nekem nagyon nem posztmagyarul hangzik. A szerző, a posztmagyar által törlésjel alá tett szerző hirtelen előugrik a semmiből és elmondja, hogyan kell érteni a szöveget, mikor nyilván tudja, hogy a szerzői szándok egy, az olvasás pedig kettő.

Mindezek ellenére, a posztmagyar komoly kísérleteket tesz a fenti ellenvetések lefegyverzésére. Az egyik legérdekesebb szövegEMben, a Szortír-ban (101) sejlik fel a nyelvi szimbolizációból, a nyelv börtönéből való kilépés lehetősége. Mert hát börtön a nyelv, uraim, és börtön a nyelvről szóló végtelen дума, s börtön a nyelvet VÉGtelenül dekonstruáló életfogytiglani meccs, ahol ugyan „gólokat és rúgásokat lehet kapni, igaz, lehetőség van egy-két elegáns csel bemutatására is” (36), de ezt a meccset nem lehet megnyerni, mert az igazi ellenfél maga a metafizika, amely a legkilátástalanabb helyzetekből is fel tud éledni, és fel is éled mindig. A Szortír-ban arról a Baudrillard-ról (szövegéről) esik szó, aki állítólag befejezte a meccset, lelécelt, kilépett, túlhaladta a szimbolikus rendet, túllépett a „jelölés, ha hihetünk Jacques Derridának, a nyugati kultúra teljes rendjén”, s most ott ücsörög a negyedik dimenzióban. Ennek a negyedik dimenzióknak, „a megvalósult utópiának egyik emblémája a sivatag, egy olyan, tökéletesen indifferens tér, melyben semmi elhatárolódás, semmiféle másság, semmiféle jelentést (különbséget) létrehozó elem nincs” (106). A dekonstruált, metafizikától lehetőség szerint megfosztott nyelv és az ebből létrehozott szimuláció, ez a nem valódi esemény élteti a sivatagot, ahol nincs fa, nincs oázis, csak délibáb van, mert nincs jelentés. Különös módon ez az európai kultúrát kioltó, (számunkra, európaiak számára) délibábos világ mégis működik, „intenzív, inverz, fiktív energiát sugároz”, melyben, mert nincs jelentés, nincs kritika sem, nincs nyelv-kín.

Baudrillard ott van, ahol a posztmagyar szeretne lenni: túl. Ide egy banális gesztussal, a dekonstrukcióba beépített akaratlagos különbségtétellel, a metafizikátlanított alkülönbségtétellel, a szortírral jut el. A szortír grafikusan így fest: metafizika után a különbségtétel: metafizika. Az üres elemekből létrejön egy meghatározatlan valami, ami alá volt vetve a különbségtétel gesztusának, s ami ezért jelentésfunkciót tölt be. Baudrillard tud valamit: nem a jelentés a fontos, hanem a funkció, nem a működés, hanem a működés lehetősége. Amit Baudrillard kapcsán a posztmagyar felvillant, éppen a jelentésből, a metafizikából való kilépés, s ezáltal a nyelv-kíntól való (csöppet sem heroikus, hanem banális) megszabadulás. Nincs jelentés, nincs nyelv-kín.

A Posztmagyar szövegeit olvasva az az érzésem, hogy a posztmagyar a metafizika részt végrehajtja, a dekonstruálásnak alávetett konstruálást: *az összerakást* viszont

kevésbé. Talán mert a sivatag, „a hallgatag, arctalan tömeg valamiféle magyarázhatatlan viszolygást, a humanisztikus tradíciót féltő aggodást kelt, csaknem mindannyiunkban” (107), még talán kimondatlanul a posztmagyar(ok)ban is. Talán mert a destrukció, a lebontás mégis arisztokratikusabb dolog nyugati kultúránkban, mint totál jelentésnélküli dolgokat csinálni, melyeknek kultúránkban a neve mindközönségesen: hülyeség. S talán mert a posztmagyar azért mégsem akarja, hogy hülyének nézzék.

E visszafogottság, a metafizika össze nem rakásának oka talán az, hogy a posztmagyar, aki legfaszább legény a faluvégen, keményen végigviszi a dekonstruálást, mert úgy tartja, ma ez a legtökösebb dolog. Ma, mikor a magyar irodalomtudomány nagy része még unzsénir hoz létre jelentéseket, nem kunszt jelentésfunkciót betöltő dolgokat konstruálni, mert a jelentés meg a jelentésfunkció közti különbség messziről nemigen vehető észre. Így érthető, hogy a posztmagyar nem akar hasonlítani azokhoz, akiktől úgy mellesleg egy világ választja el. És hogy ne olyanok veregessék a vállát, akiket ő nem vesz komolyan, a posztmagyar inkább lemond a jelentéssel gyanúsítható jelentésfunkciót betöltő szövegek konstruálásáról. Kérdés, megéri-e?

A metafizika össze nem rakása ellentmond az eszményi posztmagyarnak, mert:

1. A posztmagyar a deKONon keresztül a tudományosság igényével lép fel.
2. Tudományosan a metafizika nem védhető, tehát a posztmagyar metafizikátlanít.
3. Mindannyian autopoietikus, önépítő rendszerek vagyunk, de a külvilág ingerei alapján belénk szívárog a metafizika, vagy önmagunk generálunk metafizikát. A külvilág ingerei nyelven keresztül (is) jönnek, márpedig nyelvünk legalább ezer, ha nem kétezeröttszáz, ha nem még több éve telítve van metafizikával.
4. Igazából nem tudunk mondani semmit arról, hogyan került belénk a metafizika, mindig ott volt-e vagy sem, éppen ezért azt sem mondhatjuk, hogy a dekonstruálással megszűnnek a metafizika okozta kínjaink. Ha nem a metafizika, akkor lehet, a metafizika hiánya fog kint okozni.
5. Kialakult egy metafizikai libidónk a metafizika-adagolás vagy metafizika-mindig-is-jelenlét következtében. Ez a libidónk kielégítésre vár.
6. Ajánlatos metafizika-funkcióval rendelkező anyagot gyártani, mely kielégíti a metafizika-funkció ismérveit, de nem metafizika, mert arról tudjuk, hogy fáj. Metafizikátlanított anyagokból így létre lehet hozni egy anyagot, melyben nincs metafizika, de a metafizika-funkciót betölti: a metafizika után a túllépés, a metafizika.

Ha a posztmagyar a metafizikátlanított dekonstrukció, a *szétverés* után az *összerakást* is végrehajtja, akkor tényleg ő lesz a legfaszább legény, és nem csak a faluvégen, ugyanis a metafizikához való viszony napjaink egyik legégetőbb kérdése még mindig. J. Habermas utal arra, hogy a tudomány, a művészet egyik legnagyobb problémája, hogy (ami szerinte ugyan nem baj, de) elveszítette kapcsolatát az egésszel, hiszen a modernség korában „a vallásos és metafizikai világképekben kifejeződő szubsztanciális ész három mozzanatra válik szét, melyek csak formálisán (az érvelő indoklás formája ré-

* Jürgen Habermas: *The Philosophical Discourse of Modernity*, MIT Press, 1987. 53.

vén) tartoznak össze (...), elkülönülnek a tudomány, morál és a művészet értékszférái”.^{*} Így a művészet is, mint a tudomány, a szakemberek ügyévé válik, egyre inkább nő a távolság a közönség és a szakértői kultúrák között. A posztmagyar (érzésem szerint) sikeresen valósítja meg a tudomány és a művészet szféráinak az egységesítését – de ezzel nem áll egyedül a tudományos palettán! –, viszont kevésbé sikeresen építi be a morált a rendszerébe, éppen azért, mert a morálnak még mindig nagyon sok köze van a metafizikához, a valláshoz.

R. Rorty szerint az egész szétválásos probléma, s következésképp a szétválás megszüntetésének minden kísérlete kissé hamis, ugyanis „nem befolyásolta az európai országok sikerességét vagy kudarcát a felvilágosodásban megfogalmazott remények valóra váltásában”^{**}, a probléma nem olyan fontos, mint gondoltuk. Rorty szerint „akkor indultunk el rossz irányba, mikor a tudomány, az erkölcs és a művészet kanti szétválasztását adottként, a modern kor mértékadó önértelmezéseként fogadtuk el. (...) Ha ugyanis a filozófusok elhiszik a kanti »makacs differenciálódást«, akkor redukcionista és antiredukcionista lépések végtelen sorozatára ítélik magukat”. Újabb érv amellet, hogy miért lenne érdemes a posztmagyarnak a metafizikagyanús elemeket is bevonni köreibe.

A posztmagyar kísérletet tesz ennek a makacs differenciálódásnak a megszüntetésére vagy jelentőségének minimalizálására, és olyan területeken jár, ahol a differenciálódás kezdi érvényét veszíteni. A posztmagyar azon kevés elméleti konstruktumok egyike, mely – ha feladja kissé romantikus anti jegyeit, azt, hogy nem vállalja a metafizika-funkció kielégítését csupán azért, mert akkor hasonlítani fog egyesekhez – képes lenne a nagy dobás, a TÚLlendítés megcsinálására. S ha a posztmagyar visszaadja a metafizika-funkciót az interpretátornak rágógumi formájában, ha sikerül neki egészként működő világokat konstruálnia, melyben nem válik el vallás, tudomány, művészet, illetőleg ezek elválaszthatóak, de az nem érinti az egész működését, akkor nagy a gyanúm, hogy a posztmagyar feliratkozhat a legmenőbb magyar exporttermékek listájára.

Sartha István

---

^{*} Richard Rorty: Habermas és Lyotard a posztmodernitásról, in: *A posztmodern állapot*. Századvég, Bp. 1993. 236, 246.

Mintha Garafilafi

AVAGY HOGYAN PRÓBÁLJUK MEG LELOPNI
A KOLBÁSZKARIKÁKAT JACQUES DERRIDA SZENDVICSÉRŐL

„Az ironia nem a világ beteg tárgyainak szól, hanem annak a ténynek, hogy beszélék.”

(Garaczi, im. 71.)

Az emberélet útjának felén (vagy a baljóslatú statisztikák szerint egy kicsivel odább, úgy negyven tájékán) az a bizonyos ember egy nagy, sötétlő erdőhöz, vagy adott esetben egy homokos, vizes síkra ér. (Egyetlen hírmondó sem jutott még tovább, nem sok választásunk akad ezen a tájon.) Mindenesetre nemigen találnak vissza, az utat visszafelé sehogyan sem lelik. No nem mintha lenne hová *vissza*, meg különben is boldond, ki újra lépked. De azért a kísértés a visszajutásra (a tilosban járásra) kiirthatatlanul él, él és élni fog.

Mert hátha, mégis.

Az út visszafelé az eltűnt idők nyomára vezet, legalábbis ezzel kecsgetti a próbára jelentkezőt. Az eltűnt idők keresgélését nem csupán valamiféle virtuális aranykor utáni nosztalgikus vágy mozgatja, hanem a többnyire ingatag állítmányként megélt jelen legitimációjának kényszere alapozza meg. Ezért aztán az emlékezés középpontjában mindig valamiféle alany áll, amely jó esetben a fent említett állítmányhoz rendelhető, hogy a történet, amelynek létezése végső soron kockán forog, beteljesedhessék. Az út *visszafelé* tehát nem más, mint az út *odáig*. A két ellentétes irány végül ponttá zsugorodva kioltja egymást. Az egymást kioltó egyenesek potenciális origójában az emlékező individuum maga áll(na), ha lenne szilárd talaj, ahol megveti a lábát. Az individuum helye merő ingatag negativitás, pontosabban szólva olyan lehetőség, amely megvalósulására vár.

Az emlékezés, vallomás és önéletírás műfajának alapvető ellentmondása az elbeszélői pozíció és elbeszélés folyamata között feszül. A *visszaemlékezés* akárhogy is igyekszik, képtelen levetkőzni teleologikus intencionáltságát, tudniillik a múltat mint *elmondandó történetet* mindig az elbeszélő magától értetődően kitüntetett pozíciója felé, mint *elérendő cél* felé irányozza. Az ilyen módon létrehozandó történet affirmatív jellegű, amennyiben az elbeszélő pozíciójának *megerősítésére* szolgál. Ez a „megerősítés” azonban egyúttal *létrehozást* is jelent, azaz gyakorlatilag az elbeszélői hang konstruálásának történeteként írható le. Az emlékezésre alapozó műfajok ellentmondásossága tehát abban áll, hogy egyrészt tételeznek egy erős elbeszélőt, aki önmaga felé *beszéli el* a történetet, másrészt pedig az elmondott történet maga konstruálja meg ezt a narrátort, akinek „erőssége”, azaz végső soron hitelessége, kérdőjeleződik meg, bizonytalanodik el az emlékezés folyamán.

Az emlékezések elbeszélőjének így szükségszerűen az elmondott történeten túlról, kívülről kell biztosítania a hitelesség látszatát. Az erre szolgáló eszközöknek többnyire a „valóságra”, azaz az aktuálisan íródó szövegen kívüli, vagy más szövegekkel hitelesített ismeretekre, kell referálniuk. Ilyen funkciót lát el (többek között) a (saját) *szerzői név* használata az adott memoárban; szerepe az elmondott történet és az elmondójának azonosítása a sértetlen identitás jegyében. A történetet mondó hang megkérdő-

jelezhetetlen önazonossága és teljessége a mindentudás hatalmával terhes. Ez, ha a visszaemlékezés idővonalkozására figyelünk, kísérteties felhangot kap, hiszen úgy tűnhet, mintha az emlékező már „túl lenne ezen az egészen”: az életén kívülről beszél (visszajáró lélek, azaz lemúr). Az (önélet)írás mint az élés nyűgétől való szabadulás eszköze. (A nagy vallomástevők – I. Szent Agoston, Rousseau, II. Rákóczi Ferenc stb. – valóban egy új, egy radikálisan másik életből néznek vissza, mintegy el-, vagy leszámolva a múlttal, amely csupán a jelen kitüntettségéig vezető út. A legtisztább eszkatológia ez, személyekre bontva.)

Az emlékezés *gesztusa* magában is mint tökéletes hitelesítő eszköz kap szerepet az elbeszélés mechanizmusában. Az *emlék* valaminek a másaként, a múlt egy jól körülhatárolt darabjaként, megmásíthatatlan és egyszeri *factum*. Ha nem is a – múltra vonatkoztatott – *valóság* maga, de az emlékezés mindig erősen terhelt a biztos, rákérdezhetetlen referenciával, amelyet többnyire az író személyes létezése, teste jelent. Az önéletírásnak mint irodalmi műfajnak a diszkrét báját, sőt pikantériáját éppen az adja, hogy erre a (vélt) valóságosságra kacsingat, azaz a nyelven túlra igyekezik. A nyelvből (a nyelven át) vagy/és az időből a *személy*hez próbál átjutni, hogy fölmutathassa létezésének vitathatatlan egyszerűségét. Hogy fölmutassa a *testet*, mint egyetlen megérinhető bizonyosságot.

Az önéletírással incselkedő szerző nosztalgiazik, ám nemcsak az elveszett idők után sóhajtozik vigasztalanul, hanem a bizonyosságra és annak elmondhatóságára vágyakozik, olthatatlan könnyeket hullatva. Másrészt az emlékezés apológiaként (amennyiben a vallomásosság ágostoni mintáját tudja maga mögött mint műfaji hagyományt) funkcionál, amely érveket sorakoztat egy leélt/leélendő élet *értelmessége* mellett egy soha sehol el nem hangzott vádbeszéd vádpontjai alapján.

Amikor az ember elolvassa Garaczi László legújabb könyvét (*Mintha élnél. Egy lemúr vallomásai*, 1.), legalábbis megilletődik, hogy „most akkor mi van”. Mert ugye a GARACZI márkanévvel fémjelzett papírborításos „tasakban” az ember nem ezt szokta találni, nem erre várt. Persze nem csalódottságról van szó, hiszen ha az ember gyereke a mazsolás-vaníliás krémtúrós dobozban mondjukogyorókrémet talál, hát annak is tud örülni (sőt!), legfeljebb áthangolja az ízlelő bimbóit, az élvezethez kell némi rugalmasság.

„... Garaczi a személyesség abszolút nulla fokán beszél.”*

A fenti mondat valójában értelmezhetetlennek tűnik a *Mintha élnél* kötet kapcsán, tudniillik Garaczi legújabb könyve egyenesen önéletrajzi jellegű, de minimum az emlékezés műfaji tüneteit produkálja, már sokkal óvatosabban: játszik vele, mint mindig. (És az önéletrajznál ugyebár nemigen lehet személyesebbet kitalálni.) Mégis inkább óvatos és körültekintő leszek, hiszen a Garaczi-szövegekkel való véletlenszerű és tervezett találkozásaim tapasztalatai egyaránt ezt az olvasói magatartást kódolták belém. (Lásd még: „Garaczi műveiről veszélyes beszélni. Úgy vannak megírva, hogy bármit mondasz róluk, tévedsz. [...] Szórakozik veled [ti. Garaczi]. Azzal szórakozik, hogy összezavarja az agyadban meglevő struktúrákat, elvárásokat, értékelési és kategorizálási mintákat.” [F. ZS. im. 118.]) Igérem, vigyázni fogok!

A lemúrokról azt érdemes megjegyeznünk, hogy Lemúriában éltek hajdanán. Lemúria Afrika az Antarktisz és India között húzódó, rég (kb. 120 millió éve) a tekto-

* Farkas Zsolt: Mindentől ugyanannyira. A Nincs alvás! ismeretelmélete. in. F. ZS: *Mindentől ugyanannyira*. Bp., 1995. 135. o. (A továbbiakban F. ZS.)

nikus vándorlás következtében elsüllyedt kontinens lehetett, afféle földtörténeti Atlantisz. Madagaszkár egyedülálló ökoszisztémája ennek az egykori földrésznek a nyomait őrzi, Madagaszkáron sehol másutt föl nem lehető fajok élnek, ráadásul semmiféle hasonlóságot sem mutatva a közeli Afrika, ill. a távoli India flórájával és faunájával. Madagaszkár szimbóluma a lemúr, azaz a gyűrűsfarkú, közönséges maki. Neve a latin *lemures*, -um, -m. szóból származik, ami az elhaltak szellemét jelentette; a *lemuria* pedig „a halottak ártó szellemeinek kiengesztelésére szolgáló ünnep”. (Madagaszkár hiedelemvilágában a lemúrok valóban visszajáró szellemekkel azonosítódnak.)

A *Mintha élnél* kötet narrátora az alcím szerint (hiszen *Egy lemúr vallomásairól* van itt szó) egy lemúr, tehát visszajáró lélek (vagy gyűrűsfarkú maki?).

Honnan jár hová vissza, és legfőképpen miért nem nyugszik békében? A lemúrok nagy és elveszett idők tanúi, a földet, amelyről származnak, már régen hullámsír fedi: temetőik víz alatt: e földben nyugtod nem leled. A lemúrok otthontalansága fájdalmas nosztalgiaként artikulálódik, a vágy sóhajaival az örökre elsüllyedt áldott föld, a visszahozhatatlanul múltként megjelenő boldogság felé. (Vajon meddig él egy lemúr?)

Garaczi szövegének lemúr-narrátora azonosul egy Garaczi László nevű jól ismert szerzővel (lásd e névvel való játékot a szöveg 30. oldalán!), amely név ráadásul az olvasott könyv borítóján is ott díszel, elfoglalva a jelen könyv szerzőjének/írójának hagyomány diktálta helyét és szerepét. A szerző, a narrátor, a szöveg „főhőisének” névleges azonossága az önéletrajz műfajának jellemző tulajdonságai. Akkor tehát a Garaczi nosztalgiázik. Vagy rakosgatja össze magát?

„Mit tudunk meg erről az elbeszélőről? Vajon ez a többé-kevésbé körvonalazódó alak, aki megszólít minket a könyv lapjairól, mennyiben azonos a 'szerzővel', és mennyiben azonos Podmaniczky Szilárdal? Egyáltalán hasznos-e ezzel a kérdéssel foglalkozni?”*

A szövegvilág időszerkezete kettős: a narráció jelenidejét minduntalan az emlékek idejének múltja váltja fel. A két idősíki közötti átmenet nem racionalizálható, a tökéletes esetlegesség látszatát kelti, mintegy a két idő egymásba folyásának illúzióját imitálva. Hozzá kell tenni, hogy szükségszerűen sikertelenül, hiszen éppen az emlékezésre alapuló történetmondás nem engedi múlt és jelen összemosódását. Az ezzel való próbálkozás a továbbiakban vagy nagyfokú hülyeségre vagy ironikus játékra enged következtetni. (Elfogult vagyok, egyelőre ez utóbbit választom. Lásd még a mottót!)

Az emlékezés feladata a narrátor (a műfaji hagyomány folytán mindig a szerző személye maga) hangjának egységességét, megszólalásának legitimitását alátámasztani. Garaczi szövegének tagadhatatlanul lehetséges (minden erőlködés nélkül) egy olyan olvasata, amelyben a hangsúly az identitáskeresésen van, azaz a múlt megismétlésének célja az én kimondása lenne. Csakhogy Garaczi szövegében a névtelen narrátor identitása sem biztosított. „Ha elcseréltek, akkor én valaki más vagyok, az igazi Garaczi Lacika egy ismeretlen családban él, én vagyok ő, ő pedig én.” [77.] Olyannyira nem egységes a narráció hangja, hogy minduntalan az aktuálisan elmondott történet életkori sajátosságainak megfelelő nyelvet imitál. (*Mintha* valóban a kiscsoportos Garaczi Lacika beszélné.) „A rendőr bácsi felír és becsuk. Nekem jutott a legszebb édesanya. Útközben megcsodáltuk betonkeverő bácsi munkáját.” [90–91.] A szöveg humora részben éppen abból ered, hogy nem sikerül teljes egészében a *Lacikát* beszéltetni, viszont arra éppen

* Garaczi László: Eksztatikus monológok (Podmaniczky Szilárd: Haggyatok lótuszlülésben) in. Nappali Ház 1994/3. 105–112. o. (A továbbiakban G. L.)

éleg, hogy az emlékezés hagyományosan komoly narrációja elbizonytalanodjék. (Vö. újra a mottóval!) A Garaczi névvel való játék e név lehetséges jelentéseit keresi anélkül, hogy bármelyik variációt kitüntetett pozícióba helyezné, vagyis mintha saját nevének, - amely mégiscsak az identitásunk alapja: „Elszíneződött, lila selyemszalag, rajta egy név vegytintával. Hogy ez az ő az én.” [18.] vagy: „Lehet, hogy a név csupán azt fejezi ki, hogy nem a többi?” [36.] - többjelentésűségét fogadná el alapállapotként. A szöveg említett névjátéka - pl. „*Garafi*: kurafi. (Garafilafi.)/ *Garacol*: gyomlál. (Egész nap ezt a hitvány textust gyomláltad, még se tudtad elvégezni.)” [30.] - kétségtelen szótár-, vagy lexikonimitáció, amely egy régi-új hagyomány fölelmegetésének tűnik. Régi, amennyiben a könyv-világ metafora és a kapcsolódó hagyomány asszociálódik hozzá, és új, amennyiben a nyelven keresztül, nyelvileg konstruálódó szubjektum elméletéhez kapcsolódik.

Az emlékiratírás tökéletes metaforája Nárcisz története: az emlékező önnön arcát igyekszik megérinteni a múlt (víz)tükrébe nyúlva, ám az érintésre hivatott mozdulat (az írás maga) mindig összezavarja az egységesnek áhított képet. Nárcisszosz végül önnön vágyának elérhetetlenségébe fullad. Garaczi tisztában van az én decentrált jellegével és elérhetetlenségével, éppen azért (csakazértis!?) tartja értelmes (haszonnal bíró) cselekedetnek az emlékezést, mert ennek a soha meg nem érinthető énnel (itt a narrátor névtelen hangja „helyettesíti”) a konstruálódásáról adhat számot. (Hogy miből lesz a cserebogár.)

Nem az én megismeréséről, hanem (ki)mondásának lehetőségéről van szó, illetve éppen ezt a szót keresgéli az emlékezés folyamán.

„Ez az individuum nem 'atomizált', hanem egy áttekinthetetlenül bonyolult civilizációs háló rezgéspontja. [...] Posztmodern terminológiával: a nyelvjátékok szétszóródása, disszemináció. [...] Mégis pontosan érzékeljük, hogy mindezt egyvalaki mondja, egy szájból süvítenek elő, egy indulatból születnek, egy svungból rendeződnek el e töredéktudatok töredékvilágai.” [G. L., 107.]

Az emlékezés mint hermeneutikai aktus megérteni akar. Valójában azonban nem az egységes folyamatként tételezett múlt áll az érdeklődésének homlokterében, hanem az értelmezés jelene. A múlt egységességének, factum jellegének biztosítéka éppen el-múltságában van. (A tautológia a bizonyosság és rákérdézetlenség agresszív alakzata.) Az emlékező sohasem vet számot önmaga értelmezői helyzetével, vagyis nem reflektál saját horizontjára, ami ebben az esetben annyit tesz, hogy a múltat nem a saját kérdéseire kapott válaszok rendszereként kezeli, hanem problémátlanul *adott*, zárt és megmásíthatatlan egységként. A múlt önmaga önmagáról és önmagáért beszél. Az e-fajta emlékezés alapkategóriája a *linearitás*, amely a történetmondás mentén rajzolódik ki. A linearitás az egyetlen igaz út toposzára referál, amely itt a kitüntetett, és így értékeliként tételezett elbeszélői jelenhez vezet. (A vizsgált szöveg narrációjának jelenideje nem kifejezetten az értékek túlcsondulásáról ad számot, amennyiben a narkotikumok, kocsma stb. világát hagyományosan nem az „értékek” között tartja számon az úri közönség.) A határozott irány mentén felsorakoztatott emlékképek szükségszerűen hierarchikus viszonyba rendeződnek egymáshoz képest. A jelenhez vezető út felrajzolása a múlt eseményeinek értékelését teszi szükségessé, hiszen egyes események inkább hozzájárultak a jelen állapot létrehozásához, mint mások. Az emlékiratírás tehát természetéből adódóan szelektív jellegű értelmezési kísérlet. (Persze, mi nem az.)

Garaczi „vallomásaiban” ezt a linearitást és a vele járó hierarchiát, a *labirintus* és *polivalencia* váltja föl. „A kígyó mint labirintus.” [63.] A *Mintha élnél* emlékszerkeztetése nem egy zárt, egységes múltat tételez, sőt megkockáztatom, hogy egyáltalában nem tételez semmiféle múltat. Pontosítanom kell: a *Mintha élnél* narrátora a múltat nem a jelentől elzárt időbeli entitásként értelmezi, hanem a jelenben elhangzó és egymáshoz több-kevesebb szervességgel kapcsolódó mondatok *rendszerelenségeként* képzelettel el. A múlt koránt sem a kijelentés bizonyossága, hanem a kérdés tétovásága: hogy a mondatok miért éppen úgy kapcsolódnak egymáshoz ahogyan, hogy egyáltalán mi teszi lehetővé egymás mellé állításukat, hogy honnan esetlegességük metafizikája.

„A kérdésre a válasz a könyv maga, ez az erősen megformált káosz, mely egyszerre mond nemet és igent.” [G. L., 112.]

Garaczi emlékezését az általa használt nyelv elsajátításának folyamatára történő reflexió szervezi. A múlt tanulási folyamat, a szimbolikus rendbe való beágyazódás története. A megnevezés esetlegességével való szembesülés metaforákat indukál, hiszen semmi sem azonos a nevével, mégis minden csak névként mondható el. „Én vagyok a gyerek. Apámat Apádnak hívjuk. Apád, hol a gyerek, kérdem Anyámtól, ez nem stimmel.” [29.]

„Fölmerül a kérdés, hogy az emlékképek problémamentesen köthetők-e a szerző személyéhez, az ő személyes emlékei-e vagy ez is egy 'gerjesztett' szöveg, narratív szerepmondás. [...] itt nagyon is valószínűsíthető, hogy maga az író beszél.” [G. L., 111.]

A múlt tehát nem idő, hanem a használt metaforák genezise. Amennyiben az emlékezése során Garaczi el akart jutni valahová (már a műfaj sajátosságainál fogva is, lásd fentebb!), ez csakis annak belátása lehetett, hogy a legtöbb, amit tehet, hogy mondatokat, képeket sorakoztat egymás mellé vég nélküli (hiszen folyt. köv.) áradatként. A könyv szövege alapvetően a Garaczi által oly gyakran (állandóan) alkalmazott mondtáz-, és mozaiktechnika alapján építkezik. A múlt mondatok, szavak, metaforák kaotikus rendszerére „esik szét”, azaz inkább ezekből áll össze. „Elősarok. Humózní. Kakasviadal. Tolvajlépés. Most viszik, most viszik Danikáné lányát. Pörögi, pörögi kárika, kapja el a Lacika. stb.” [90.] Garaczi szövege (fél)szabad ötletek jegyzéke (J. A. után (fél)szabadon), azért csak félig szabad, mert nyilvánvalóan megszerkesztett, célja van. (Mindig is érdekelt, hogy hogyan lehet „rendezett káoszt” csinálni.)

A *Mintha élnél* cím maga is az élés imitációjára utal (természetesen játékban tartva a visszajáró lélek metaforát is), azaz számot vet azzal, hogy az írás, bár legyen szó a már megtörténtség súlyával, tekintélyével bíró múlt megidézéséről, nem képes a „valós élet” (mi is az?) leképezésére. Garaczi minden további nélkül (minden következmény nélkül) megteheti, hogy saját nevét, illetve a történetiséghez kapcsolódó személyneveket szerepeltessen szövegében (ez meg minden bizonnyal Esterházy után van szabadon), konkrét történeti időhöz, eseményekhez kösse elbeszélését, a szövegnek nincs esélye/lehetősége a betű leheletnyi falát áttörni. „Ha ki bírnék menni innen.” [Ez a könyv utolsó mondata.] (De persze – szerencsére – nem bír. Innen úgy látszik, hogy minden megszólalás csak ironikusan gondolható el.) A szöveg narrátora saját születésének történetéről (természetesen korántsem biztos, hogy a narrátor születéséről van szó, de éppen ez a játék benne, hogy nem lehet semmit sem tudni) is csak az anya novellájából kaphat tudósítást, pedig bizonyára maga is jelen lehetett e jeles eseménynél: „Anyám első novellája ott lapul valahol a komód alatt egy eltéphetetlen borítékban: mindössze

másfél oldal, nélkülözi a formakészség és irodalmi pallérozottság jegyeit, de felvonultat számos megható közhelyet. Azon a nyári viharos éjszakán, kezdi, és mielőtt az emlékező elájul, zománclavórt tesznek a szülőszékhez. A doki a kilencedik napon megelégteli a huzavonát, és kirántja a dedet a fényre.” [10.]

A tanulás könnyen és felelőtlen magabiztossággal vonható le: csak magánhasználatú mítoszok vannak, amelyek koronként az igazság, a valóság igényével lépnek fel; meg valami szomorú mégis nosztalgia ezek kimondhatósága után. A próbálkozások a (ki)menekülésre. Változatok a plakátfiú lázadására.

„Nincs aki beszéljen, és nincs mit mondjon, és amit mondana közölhetetlen. A művek ennek a helyzetnek a demonstrációi. Kíméletlen koncentrációval kerülnek a jelentésadás csapdái. [...] Nem muszáj eljutni valahová, de a 'nem eljutás' attól még eredménytelenség. Defenzívából nem teremthető önismeret.” [G. L., 112.]

Az önéletrajz – műfaji sajátosságainál fogva – jelentésadásra tör, pontosabban a mindig tételezett referencialitás (a szerző leélt élete) alapján hisz bizonyos értelem, igazság kimondhatóságában. Hiszen nem kevesebbre vállalkozik, mint az ember (a szerző) életének értelmére vonatkozó kérdés megválaszolására. A hermeneutikai aktusként felfogott memoár egyetlen, jól körülhatárolható jelentést keres, miként az elbeszélte élet is egy és ugyanaz (vagyis ekként tételeződik). Csakhogy a történetmondás során konstruálódó életrajz nem a hőn óhajtott jelentés biztosítója, hanem „csupán” a jelbeszéd mozzanata, amely maga az értelmezés, és nincsen tovább. „Csak jel vagyunk, és mögötte semmi.” Ami nem biztos, hogy szomorúsággal kellene, hogy betöltse a szívéket.

Garaczi szövegének fontos, nagy gyakorisággal és esetlegességgel felbukkanó motívuma Izisz alakja. Izisz istennő, aki a darabokra szagatott férjének, Ozirisznak testét gyűjtögeti, majd elássa őket ott, ahol megleli, hogy később pedig Anubisz összeragasztgassa, és életre keltse, nos ez az istennő legyen akkor az emlékirók múzsája és védangyala. „Izisz az avvilág urának asszonya, könnyei okozzák a vizek áradását.” [68.] Az (önélet)írás gesztusa valami eredendően széthasadtnak, szétszórtnak elgondolt „egész” egybegyűjtésének vágyát indukálja. Holott az entrópia alapvető tulajdonsága a folytonos növekedés, sohasem fordul a visszájára. Az entrópia mint linearitás az írás káoszt növelő hatásáról tanúskodik: a sorok előrehaladásával nem jutunk el sehová, és ez maga az eredmény. Izisz szobra végül „ledől”: „Hanga Iziszt bevágta a cipősláda mögé.” [68.], úgy látszik az összerakás (az élet mint puzzle) lehetetlensége és feleslegessége nyilvánvalóvá válik. Az (önélet)író lemond vágyának titokzatos tárgyáról. Csak a hiábavaló vágy marad, és a vele járó olthatatlan kín.

„Ezzel az ember 'kámsforrá változik', mint ahogy a ma filozófiája, úgy tűnik, nem antropológiai, hanem kultúrfilozófiai irányultságú. [...] Ami maradt: a törmelék közti babrálás szabadsága, a channel-surfing (a távkapcsoló-nyomogatás tébolya), a kíváncsiság, a türelem, a nevetés, a kín. Ez az 'informatikai személyiség' definiálhatatlanságának tudatában is őrzi a veszteség fájdalmát. E veszteség: [...] az emancipált ember.” [G. L., 112.]

A dominánsan ironikus hang mellett Garaczi szövegének másik, a fű alatt mégis ott kísértő, szervezője ezzel a „veszteség fájdalma” szintagmával írható le. Az ironikus hang időnként megtörik az egyenes beszéd lehetetlensége fölött érzett szomorúságon és meglehetősen patetikus (sőt megközkéztatom, hogy közhelyes) mondatok formájában artikulálódik, mint pl.: „Meghalni nem tudtam, most meg, hogy életre ítéltem magam,

belehuogtak életembe a halálfélelem kísértetei. Életem egy seb, nem engedhetem, hogy a halál beforrassza.” [55] Vagy később: „Láthatatlannak lenni annyi, mint meghalni, megölelni annyi, mint megszülni.” [67.] (Az azért hozzá kell tenni, hogy az efféle mondatok nincsenek annyian, hogy elundorodjunk enmagunk előtt.) Mégis jelzésértékű az a feltűnő (már a műfajválasztásból is következően) nosztalgia, amely ezentúl nem csupán Garaczi elméleti* írásait jellemzi, hanem a *Mintha élnél* kötettel – amelynek alcíméből következően folytatása következik (várható tehát a *Mintha élnél* kettő, három stb.) – „primer” szövegeiben is szerepet kap. Természetesen a sugallt folytathatóság értelmezhető az elbeszélés, azaz az identifikáció befejezhetetlenségének belátásaként is: a saját halálunk nem beszélhető el, az élettörténet mindenképpen bevégezetlen marad.

„A 'posztmodern léhaság' ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy e tragikus felismerések ellenére, sőt valamiképpen azokat demonstrálандó, mégiscsak születnek művek, vagyis az élet (vagy a művészet) nem hagyja magát legyőzni.” [G. L., 112.]

Hát, igen. Vannak még igazi héroszok e kies hazában, akik megpróbálják mégis, csakazértis. „Ne provokáld a henteseket.” [68.]

Amikor az ember elolvassa Garaczi László legújabb könyvét, amennyiben (el)várt tőle valamit, bizony könnyűszerrel csalódást okozhat neki. (Beszélgettem erről néhány barátommal, nem szeretik.) Olyan, *mintha* Garaczinak elege lenne a pepecselésből, az apró munkából. és akarna egy nagyot dobantani. *Mintha* meg akarná mondani, legalábbis ami a garaczilacit illeti. *Mintha* le akarná lopni a kolbászkarikákat Jacques Derrida szendvicseiről. (Magunk közt szólva, meg is teszi: „Leloptuk a kolbászkarikákat Jacques Derrida szendvicseiről.” [63].) Nos, ez a *mintha* Garaczi így nekem sem igen van ínyemre, éppen elég volt már a „megmondósokból”, még ha a Garafilafikat illeti is. Azzal a hisztériával és apokaliptikus vízióval pedig, amely mainapság az irodalmi megszólalásokat kíséri, illetve egy vélt romlással (rombolással) és káosszal szemben az egyenes beszéd, történet stb. mégis-rendjét állítja, nem vagyok hajlandó foglalkozni.

Én csak olvasni akarok!

Amikor az ember elolvassa Garaczi László legújabb könyvét, és amennyiben az ég világon semmit sem vár (el) tőle, nagyon fog neki tetszeni. Hogy úgy mondjam, nagyon jól fog szórakozni. (Lásd még: „Es ez az a pont, ahol Garaczi jó. Mert lehet élvezni. Mert a kiismerhetetlenség csábítási trükkjein, a rejtvényfejtő ösztönök felkorbácsolásán, az ismeretelméleti és hermeneutikai önistenítésen túl, vagy innen, nagyon szórakoztató.” [F. ZS., 119.]) Például sokat lehet nevetni. (Sírni azt nem lehet.) Jó könyv, én mondom, megéri az árát. (*Jelenkor*, 1995)

Abillbacher Péter

* Vö. Garaczi meglehetősen „ókonzervatív” ízeket idéző – ezzel a kifejezéssel nem értéketlen próbálok közvetíteni, hanem csak művészetértelmezésének jól ismert hagyományokhoz való köthetőségét próbálok érzékeltetni – nézeteit (kvázi ars poeticáját) a Nappali ház tanulmánykötetében. Garaczi László: Csipesszel a lángot? A kritika kritikája. in: *Csipesszel a lángot*. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról. Szerk. Károlyi Csaba. Bp., 1994. 273–277. o.

M Ű V É S Z E T

Vonalak, foltok ritmusa

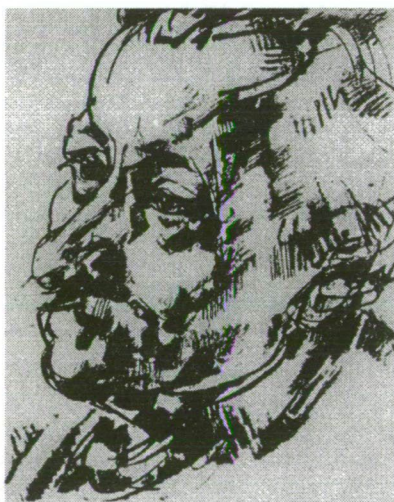
VALOVITS LÁSZLÓ KÉPEIRŐL

Valovits László képeiről szólva először is utalnunk kell azokra az előzményekre, amelyek újabb portréinak mindenképpen előfeltételei voltak. Újabb és újabb kiindulópontok és részösszegezesek a szemléleti érés folyamatában. Emlékezzünk Valovits László, a grafikus fáira – „a művész fák portréit alkotja meg”, írta a sorozatról M. Toca. Nos, a művész abban a formában is, abban a témában, abban a műfajban is az emberi szellemet tanulmányozta. A fa régi és központi jelkép ebben a kultúrában, ő pedig épp a rajzolás módjával lép túl a helyi jelleg határain. Erdélyben, lásd a képzőművészetet, a prózát, a költészetet, a fa a magány, a helytállás, a fájdalom, a szomorú sors jelképe lett, tragikum és drámaiság hordozója – Valovits központi esztétikai minősége a groteszk. Ez pedig komplexebb, mivel két-, sőt, többélű, többoldalú, nem „tisztá”, hanem szintetikus kategória. A fa tiszteletet ébreszt, tekintélyt sugall, jelzi egy hajdani élet nagyszerűségét, ugyanakkor irónia sokszorozza a hatást – és az irónia irányairól hosszan értekezhetnénk. A fák portréiban ment végbe az a szemléleti érés, amely ezekben a portrékban a leg... – milyenebb is? – feladatban, munkában mutatkozik meg. Emberteremtés. Demiurgoszi tett, amellyel az ember Teremtőjét utánozza. Változás e legújabb portrékig sem olyanképpen állt be Valovits László pályáján, hogy „témavilága gazdagodott”, mint mondogatni szoktuk. Változatlanul egyetlen témára összpontosít, amint korábban a fára, kvázi – most az emberre. Elmélyül a témában, körüljárja, kibontja – másfél évtizedes, kitartó kutatásainak, töprengéseinek eredményeit látjuk itt. Régi mesterek megfejtett titkait. A 20. századot jellemző gondolkodás ez, nem extenzíve kívánja átfogni a külső világot, az emberi szellem belső világát, hanem mélységében. Ennek a témavilágnak a változásait esetleg az életművet diakrón metszetben szemlélve követhetjük.

Témája újrateemtésénél először is az tűnik szembe, hogy Valovits ma, a 20. századvégen reneszánsz művészeti hagyományokat követ, az őseredeti mimézis, a természetelvű ábrázolás elveit vallja. A leonardói elvek megvalósulását, a reneszánsz és barokk portrék utódait látjuk itt, illetve a magyar portréfestészet legjobb hagyományainak továbbfejlesztését, Barabás Miklós útjának folytatását. Tibori Szabó Zoltán írta le, hogy Valovits László „lélekportrékat” fest. És teszi ezt kitűnő rajzkészséggel, nagy mesterségbeli tudással, a művészeti anatómia alapos ismeretében. A „szép” reneszánsz felfogása itt szintézist jelent, Delacroix szavaival élve a szem ünnepe, a látvány belső nyugalmát, harmóniáját – a mozgásban megragadott felület alatt. Mindezt pedig úgy, hogy a mélyben óriási belső erők feszülnek egymásnak, a felületképzés ugyanakkor harmóniát áraszt. Persze, erőteljes vonalak futnak itten, mi ez a sarkítás? Mit ér el ezzel az alkotó? Nem mechanikusan veszi át a reneszánsz elveket, nem rendeli alá magát, művét teljességgel azoknak. Ott – határozott törvények, keretek – megszabott lehetőségeken belül kellett újat produkálni; az avantgárd szemléletre jellemző az adott, a régi keretek szétrobbantása, a tagadás, és itt „kívül” igyekszik újat teremteni. Óvakodjunk attól, hogy eldöntsük, melyik rangosabb, sőt, melyik kor-szerűbb. Erős a drámaiság

ezekben a munkákban, ez ugyanakkor nem jelent sem tragikus, sem pesszimista vonást. A művész a fényvel és árnyékkal azok természetes játékát követve játszik; íme a grafikák: nem úgy rajzol, hogy önálló körvonalakat húz, hanem azt ragadja meg, ahogy a diffúz fényben a sík felületen mintegy szoborszerűen kibomlik az arc. Szénrajzain nem grafikai vonalakra épít, nincs önálló kontúr – melyet az avantgárd vezetett be –, az a totális világ szerves része. A grafika *képszöveget* jelent itt, melyben a fehér foltoknak ugyancsak szerkezeti funkciójuk van. Olajfestményeit nem úgy festi, hogy ugyanakkor rajzol, itt is a foltok textúráját építi ki. Drámai tartalom, feszültség, líraiság, az olykor egymással szembenálló esztétikai minőségek harmonizálásában a textúra részeinek, a foltoknak a ritmusa felerősített, zaklatott, olykor vad. Ugyanakkor az egész összhatása csendes harmóniát, nyugalmat áraszt, mely tulajdonképpen a modellek erkölcsi arculatára vezethető vissza. Mozgás, feszültség, élet – sokszor már magával a beállítással jellemzi az illető személyt, és mindegyik embertípus jelen van itt. Háttér, szín, jellem – ugyanez az olajképek alapja, ezen nyugszik a festmény mint színvilág. És nemegyszer freskószerűen megkomponált festmény, meghatározatlan a háttér, nyitott a tér, dekoratív a síkok elrendezése – és ebben az alkotó a reneszánsz hagyománnyal szemben már önálló. Az ugyanis hűen ragaszkodott a megragadott téma részleteihez. A formákat Valovits nem módosítja-torzítja – ő a lélek terében változtat. Mélylélektani bravúrokkal. Nagyon gazdag lelki világ az, amely ezekben a képekben, a színekben megnyilatkozik: a színiskálával próbáljuk csak felmérni ezt az érzelmi skálát. A képek láttán az első kérdésem az volt Valovits Lászlóhoz, hogy hisz-e Istenben. Határozott válasz. Igen. Nos, ez a természetelvű ábrázolás biztosítéka és reneszánsztól független eredménye: az alkotásokban a teremtő szellemnek a monumentalitására találunk. Valovits László embere ugyanis nem az anyag embere, hanem a szellemé, Isten teremtménye. Aki teljességében csak misztériumában ragadható meg, misztériuma pedig étellel tölti meg a vonalak és foltok ritmusát.

Józsa T. István

Szerkesztői asztal

A kolozsvári Helikon c. folyóiratban „*Serény Múmia*” címmel Fekete Vince szerkesztésében 1993-tól van egy rovat, melyben fiatal írók műveit adják közre. Ezek a költők, próza- és esszéírók azóta kötetekkel is jelezték, hogy számolni kell velük a magyar irodalomban. Összeállításunkhoz Fekete Vince és Lakatos Mihály nyújtott segítséget.

*

Az M-Szivárvány 1996. aug. 30 és szept. 1. között rendezte meg hagyományos találkozóját Csobánkán, az Ózon Campingben. Az idei *Szivárvány-napokat* az 1956-os forradalomnak és utóéletének szentelték. A résztvevők a Kortárs, a Nappali Ház, a Kalligram és a Tiszatáj szerkesztőivel is találkozhattak. Lapunkat Olasz Sándor főszerkesztő, szerzőinket pedig Nagy Gáspár író képviselte.

*

A budapesti Kossuth Klub „*Határon járok örökké*” címmel minden hónapban egy-egy külföldi magyar író bemutatkozását rendezi meg. Első alkalommal, szeptember 6-án az Írországból élő Kabdebó Tamás estjén Olasz Sándor mondott bevezetőt, a beszélgetést Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván vezette.

*

Néhány szerzőnkéről. SÜLYOK VINCE Norvégiában él, költő, műfordító, átköltései a magyar irodalom klasszikusait szólaltatják meg norvég nyelven. SIGMOND ISTVÁN kolozsvári író a Helikon c. folyóirat szerkesztőségi titkára. KAUTZKY NORBERTnek – verseskötetei mellett – elbeszélései és regényei is jelentősek. POSZLER GYÖRGY akadémikus az ELTE Esztétika Tanszékének professzora. BLAZOVICH LÁSZLÓ a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója, KRISTÓ GYULA professzor a JATE Középkori és Korajújkori Tanszékének vezetője. MAKK FERENC a JATE Történeti Segédtudományok Tanszékének vezető professzora. A fiatal erdélyi írók életrajzi adatai az összeállítás végén olvashatók.

A Littera Nova Kiadó megjelenteti a *Fiatalköltőművészek lexikona* 1997 c. kiadványt. A lexikon szerkesztőbizottságának elnöke dr. Pomogáts Béla, az Írószövetség elnöke. A lexikonba való bekerülésről irodalmi, művészeti életünk jeles képviselői és ismerői döntenek, a lexikonba bekerülni csak a kiadó által elkészített és pontosan kitöltött jelentkezési űrlapok alapján lehet. Jelentkezni lehet minden művészeti ágban. Határon túli magyarok jelentkezését is várjuk. Alsó korhatár: 17 év, felső korhatár: 1997. december 31-ig betöltött 35. életév. A jelentkezési űrlapok a Művelődési Minisztérium (Bp. V. ker. Szalay u. 10–14.) ügyfélszolgálati irodáján díjmentesen átvehető. Vidékiek megcímzett és felbélyegzett válaszboríték ellenében a kiadótól igényelhetnek űrlapot, amely a lexikonra vonatkozó minden részletes információt is tartalmaz. Jelentkezhetnek alkotóműhelyek, csoportok, valamint a lexikonban bemutatkozhatnak azon lapok, kiadók, irodalmi körök, társaságok, művelődési és más alkotóközösségek, amelyek felkarolják a fiatal alkotókat.

Jelentkezési határidő: 1996. december 31.

Az űrlapokat kizárólag postai úton kérjük eljuttatni a kiadóba:
LITTERA NOVA, 1054 Budapest, Széchenyi u. 1. D./B. I. 7.

Ára: 60 Ft